

АКТУЕЛНОСТИ

ИНФОРМАТИВНИ БИЛТЕН УДРУЖЕЊА СТРУЧНИХ РАДНИКА
СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

АКТУЕЛНОСТИ – Информативни билтен Удружења стручних радника
социјалне заштите Републике Србије

За издавача:

Видоје Радуловић

Уређивачки одбор

Чуровић Миленко – председник

Грубић Биљана

Захар Кери Гизела

Јулинац Нада

Крањц Силвија

Милачић Зоран

Милојевић Славица

Олујић Снежана

Поповић Славица

Стевановић Снежана

Гост уредник

Марина Вукотић

Лектор и коректор

др Ана Гавриловић

Штампа

Чигоја штампа

Београд

e-mail: office@cigoja.com

Тираж

350 примерака

Година XII Број 7–8/2011

Билтен издаје: Удружење стручних радника

социјалне заштите Републике Србије

Марије Бурсаћ 49, 11080 Земун

Телефон Удружења: (011) 267–1040 локал 115

Електронска пошта Удружења: udruzenje@udruzenjesz.rs

Електронска презентација Удружења www.udruzenjesz.rs

Електронска пошта Билтена: aktuelnosti@gmail.com

Текући рачун: 205–20184–64 код КОМЕРЦИЈАЛНЕ БАНКЕ БЕОГРАД

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	5
-----------------	---

СТРУЧНИ СТАВОВИ

Исидора Петковић ИНСТИТУЦИОНАЛНО ЗБРИЊАВАЊЕ ОСОБА ОБОЛЕЛИХ ОД ДЕМЕНЦИЈЕ	7
---	---

АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА

Тања Дробњак ПОЛОЖАЈ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У СУДСКОМ ПОСТУПКУ	12
--	----

Седин Хабибовић АНАЛИЗА СЛУЧАЈЕВА СЕКСУАЛНОГ ЗЛОСТАВЉАЊА ДЈЕЦЕ ПРИЈАВЉЕНИХ У ЦЕНТРИМА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ У ПЕРИОДУ 2006–2010. ГОДИНЕ	31
--	----

Тања Игњатовић Данијела Пешић ЕДУКАЦИЈА ПРОФЕСИОНАЛАЦА О НАСИЉУ У ПАРТНЕРСКОЈ РЕЛАЦИЈИ И У ПОРОДИЦИ	42
--	----

Биљана Делић ЗАДОВОЉСТВО УЧЕСНИКА ПОРОДИЧНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ	58
--	----

ИЗ ПРАКСЕ ЗА ПРАКСУ

Надежда Сатарић
ИЗЛАЗАК КА КОРИСНИКУ (OUTREACH) КАО ВИД
ПОДРШКЕ ДЕЦИ СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ И
ЊИХОВИМ ПОРОДИЦАМА 74

Николина Љепава
ВРШЊАЧКА САВЕТОВАЛИШТА НА ИНТЕРНЕТУ
КАО ПОМОЋ И ПОДРШКА РОДИТЕЉИМА 88

ПРОМОЦИЈЕ, ПРЕГЛЕДИ, ИСКУСТВА

Татијана Грнчарски
СОЦИЈАЛНО ПРЕДУЗЕТНИШТВО – МОГУЋНОСТ
И ИЗАЗОВ ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ СОЦИЈАЛНЕ
ЗАШТИТЕ 101

ИЗ РАДА УДРУЖЕЊА

Славица Милојевић
„ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ СОЦИЈАЛНЕ
ЗАШТИТЕ“ – одржан 5. Сабор стручних радника
социјалне заштите 106

УПУТСТВО АУТОРИМА 109

ПРЕДГОВОР

Поштовани читаоци,

Пред вама је последњи број припремљен у 2011. години који је уређивао уређивачки тим Покрајинског завода за социјалну заштиту. И овај, као и претходна три броја Часописа која смо уређивали, садржи интересантне, а пре свега актуелне текстове из области социјалне заштите и социјалне политике.

Текст о „Институционалном збрињавању особа оболелих од деменције“ у области која се односи на стручне ставове, указује на значајну информацију да тренутно у Србији скоро да нема специјализованих одељења за оболеле од деменције у оквиру социјалних установа, те да ће се у перспективи вероватно један део институционалних смештајних капацитета за старије особе, морати специјализовати и организовати тако да може одговорити потребама ове циљне групе.

У области анализе и истраживања, захваљујући Анализи правосудне праксе кроз праћење суђења и судске пресуде, коју је урадила НВО АСТРА, можете више сазнати о положају жртава трговине људима у судском поступку. Основи циљ анализе је сагледавање положаја жртве овог кривичног дела у судским поступцима, као и утицај досадашњих едукација запослених у правосуђу.

У претходним бројевима Часописа, објавили смо део истраживања који је рађен у оквиру пројекта „Пандорина кутија“ у Србији. Овом приликом смо одлучили да вас упознамо са ситуацијом која се односи на исти пројекат, али у једној земљи у региону, у Босни и Херцеговини. Наш колега из ЈЗУ Кантоналног завода за борбу против болести овисности прилагодио је своју анализу правилима Часописа, тако да можете упознати ситуација у њиховим у центрима за социјални рад, по питању сексуалног злостављања деце, у протеклих пет година.

Вредно пажње је и сагледавање утицаја на професионалну праксу које има едукација реализована кроз акредитовани семинар Аутономног женског центра. Овај број доноси и актуелне информације кроз приказ

Година XII • Број 7–8/2011
дела истраживања о Породичној конференцији, као новом моделу за подршку породици у Србији, и првих искустава имплементације овог модела код нас.

У делу из праксе за праксу, сазнајемо значење појма outreach, као и како је могуће остварити излазак ка кориснику – као вид подршке деци са сметњама у развоју и њиховим породицама. Овај број доноси и две у потпуности иновативне теме: Вршњачка саветовалишта на интернету као помоћ и подршка родитељима и Социјално предузетништво – могућност и изазов за одрживи развој социјалне заштите.

Поштоване колеге/колегинице, желимо вам срећну Нову годину и поново вас позивамо да се и даље јављате, дајете сугестије и, наравно, шаљете ваше текстове за наредне бројеве, на мејл aktuelnosti@gmail.com.

С поштовањем,
у име Уређивачког одбора,
Марина Вукотић, гост уредник

СТРУЧНИ СТАВОВИ

**Исидора Петковић, психолог
Геронтолошки центар Нови Сад**

ИНСТИТУЦИОНАЛНО ЗБРИЊАВАЊЕ ОСОБА ОБОЛЕЛИХ ОД ДЕМЕНЦИЈЕ

Резиме:

Светска здравствена организација упозорава да ће до 2050. године од Алцхајмерове болести, као једног облика деменције, у свету бити преко 104 милиона оболелих. Пошто је то болест која углавном захвата популацију старих, може се предвидети, а и данас су евидентни показатељи, да ће потреба за институционалним збрињавањем оболелих од деменције перманентно расти.

Тренутно, у Србији скоро да нема специјализованих одељења у оквиру социјалних установа за оболеле од деменције. Такође, не постоји довољан број едукованог и обученог особља које би на адекватан начин могло изаћи у сусрет проблемима у раду са овим корисницима. У перспективи ће вероватно један део институционалног смештаја старих морати бити специјализован и организован тако да одговара потребама оболелих од деменције. При томе, биће потребно да се посебна пажња обраћа неким од понашајних симптома деменције и нефармаколошки третман. У оквиру институционалних смештаја, то подразумева отклањање сваког облика занемаривања оваквих корисника, услед опадања њихових функционалних способности и посебности њиховог психофизичког стања, организовање процеса рада и услова смештаја као и образовање особља за пружање услуга кроз негу усмерену на особу, а у циљу омогућавања квалитетнијег живота оболелих од деменције.

Кључне речи: деменција, Алцхајмерова болести, нега усмерена на особу

1. Институционално збрињавање особа оболелих од деменције

Животни век се продужава у скоро свакој земљи света. Светска здравствена организација прогнозира да ће до 2020. године бити преко милијарду људи старијих од 60 година, а да ће до 2050. године у свету бити преко 104 милиона оболелих од Алцхајмерове болести, као једног облика деменције. Деменција се јавља код 5% људи старијих од 65 година, а тај проценат расте до преко 30% за људе преко 85 година старости што је управо узрасна група која се у највећем проценту одређује за смештај у геронтолошке центре.

На жалост, у Србији, поред незваничних показатеља о све већем броју старих људи оболелих од деменције, још увек не постоје званични регистри, протоколи лечења и јасно одређени дијагностички критеријуми по здравственим службама. Неки прорачуни из развијенијих земаља света показују да две трећине оболелих од деменције никада не добије формалну дијагнозу, те стога ни одговарајућу терапију и негу. Примера ради, Велика Британија је једна од земаља која има званичан регистар особа оболелих од деменције и тренутно има 700.000 хиљада регистрованих. Од тог броја, половина је на институционалном смештају, што Британију кошта 17 милијарди фунти, а што је више од здружених трошкова који се издвајају за лечење канцера, можданих удара и срчаних обољења. Број оболелих од деменције ће се у наредних 30 година удвостручити, а трошкови за њихово лечење ће се утростручити (укључујући и трошкове социјалних и здравствених служби).

Узимајући у обзир такве прогнозе, као и све очигледније проблеме у пракси, неке земље су израдиле и националне стратегије за борбу против деменције, чији се основни циљеви могу свести на јачање институционалних и ванинституционалних услуга кроз три кључна подручја: боља информисаност и свесност, што раније успостављање дијагнозе и третмана и бољи квалитет бриге.

Деменција проузрокује дугогодишњу неспособност и немогућност бриге о себи без помоћи друге особе, готово више од било ког другог поремећаја и болести, укључујући мождани удар, канцер и кардиоваскуларна обољења. Она је узрок смрти 10% мушкараца и 15% жена старијих од 65 година.

Препоруке стручњака су да је за особе оболеле од деменције најидеалнија брига она која се може организовати у оквиру њихове породице. Али, напредовањем болести и погоршавањем симптома, институционално збрињавање, за велики број оболелих, постаје неминовност која се све више манифестује у пракси. Притисак за збрињавање особа оболелих од деменције у институције све је већи и у свету и код нас.

Статистички подаци из Сједињених Америчких Држава, Јапана и пет европских земаља, указују да од свих институционално збринутих корисника, њих између 42% и 66% пате од неког облика деменције и когнитивног оштећења. Велика Британија и Нови Зеланд су неке од земаља које су радиле прорачуне који указују да ће се тренутни капацитети расположивих институционалних смештаја морати удвостручити да би се одговорило захтевима растуће популације старих, поготово тзв. *Baby Boomer-a* (генерације рођене после II светског рата између 1946. и 1964. године, када је у доста земаља забележен пораст наталитета – нпр. у САД се, до 2030. год., очекује пораст старијих од 65 година са садашњих 13% на 20%).

Већина развијених земаља је развила различите типове установа за трајан смештај, које се међусобно разликују у неколико димензија: степену непокретности корисника и зависности од туђе неге и помоћи, квалитету физичког окружења и услова смештаја, менталном статусу корисника, тј. степену когнитивног оштећења и квалитету и обиму бриге коју пружају.

Објекти намењени искључиво оболелим од деменције имају предност у затвореним двориштима, означеним просторијама и вратима, ограђеном простору за кружне шетње и сл., а такође и у обученом и посвећеном особљу, па могу удовољити потребама оболелих.

У нашој земљи, особе оболеле од деменције се најчешће збрињавају у оквиру стационарних одељења геронтолошких центара, од којих многа нису категоризована и издвојена за такве особе, или установама затвореног типа које су превасходно намењене душевно оболелим особама.

И у свету, домови за негу (*Nursing Homes*) су један од избора за оболеле од деменције, али ни они не нуде услове који могу задовољити њихове потребе. Стационари и домови за негу су у основи намењени особама које нису когнитивно оштећене, али им је због здравственог стања, потребна стална нега и помоћ. С тога, они не пружају довољно простора, безбедности, нити социјалних, рекреационих, окупационих и психолошких могућности, за оболеле од деменције који још нису у завршним стадијумима болести.

Једно од решења у оквиру институционалног збрињавања представљају посебна издвојена одељења (*Special Care Units-SCUs*). Оваква одељења имају за циљ да оболелим особама обезбеде окружење које је сигурно, а да делатност и програме рада спроводи особље које је обучено за рад са њима. Идеално, програми за рад са таквим особама, у оваквим типовима одељења треба да буду прилагођени когнитивним и функционалним могућностима оболелих. Смештајни услови треба да буду посебно осмишљени, тако да обезбеде сигурност оболелих са осигураним ула-

зом и ограђеним простором за шетњу. У нашој земљи, поједини геронтолошки центри могли би да издвоје оваква одељења. Геронтолошки центар „Нови Сад“ је у оквиру свог дома у Футогу то и урадио, али са одељењем капацитета 27 корисника које не може да одговори реалним потребама за смештај. Посебан проблем јесте стандард за особље које је у директној нези оболелих од деменције, јер се не препознаје као специфичан или другачији него се третира на исти начин као стандард за генералну бригу о старима. Препорука која се може наћи је да тај однос буде један запослени у директној нези (при томе се мисли на неговатељицу) на пет или седам оболелих.^{1*}

Основни императив у институционалном збрињавању, поготово особа оболелих од деменције, јесте нега усмерена на особу (Person centred care), што значи да нега треба да буде прилагођена кориснику, а не да се корисник прилагођава рутини установе (према *National Institute for Health and Clinical excellence, and Social Care Institute for Excellence UK*). Особље приступа кориснику као индивидуи, интересује се за његову прошлост, навике, особености и тражи начине комуникације који обезбеђују боље разумевање њихових потреба и жеља. Нега не подразумева само медицинске и физичке аспекте, већ су подједнако значајне емоционалне и социјалне потребе корисника, подизање њиховог самопоштовања и достојанства. У планирању бриге, узимају се у обзир преференције, социјалне и емотивне потребе корисника, у истој мери као и њихове физичке и здравствене потребе. Захваљујући таквом приступу корисници се осећају задовољније и мање су вероватноће да ће бити узнемирени, што је од велике важности у раду са особама оболелим од деменције. Психомоторна узнемиреност је веома чест симптом деменције, а особљу то у значајној мери отежава, а понекад готово и онемогућава рад са корисницима.^{2*}

То нам указује да се добра и квалитетна бригаа за оболеле од деменције у оквиру институционалног смештаја не може спровести без обученог особља у директној нези.

Ефективна бригаа о особама оболелим од деменције почива пре свега на чврстом менаџменту, али и на директној нези особља. Такође, **институционална бригаа о оваквим корисницима захтева више особља и интензивнију негу усмерену на особу, него генерална бригаа о старима у институционалним условима.** Нега усмерена на особу има за циљ да корисницима пружи помоћ и подршку у одговарајућој мери да би

¹ *Aged Care Standards and Accreditation Agency – Australia*

² *Chenoweth L, King MT, Jeon YH et al.; Caring for Aged Dementia Care; Lancet*

се обезбедило њихово психичко, физичко, социјално, духовно и ментално благостање; као и очување што већег степена њихове независности. Особље треба да буде обучено, а брига организована и планирана према потребама појединаца, кроз индивидуалне пакете плана активности. Добра брига је заснована на томе колико могућности одговарају потребама корисника (према *The New Zealand Dementia Guide by Dr Chris Perkins*).

2. Уместо закључка

У недостатку специјализованих установа за смештај оболелих од деменције све је већи притисак на њихово збрињавање у оквиру геронтолошких центара. То овакве установе обавезује на одређене организационе и структуралне промене ради пружања бриге која одговара потребама оваквих корисника. Без препознавања потребе, од стране надлежних, за бројнијим и обученим особљем у директној нези корисника оболелих од деменције, као основе за квалитетно и адекватно планирање услуге, нега усмерена на особу, активнија улога и партиципација корисника... ће бити захтеви, на које ће се у пракси веома тешко моћи одговорити. Са друге стране, без озбиљнијих прегледа стања у пракси и отклањања мањкавости у дијагностиковању и евидентирању тачног броја корисника оболелих од деменције у оквиру постојећих институција не може се озбиљно и одговорно планирати нити усавршавати институционална заштита.

ЛИТЕРАТУРА

1. Павловић, М. Драган: „Деменције, неуролошки и психолошки водић“; Калиграф, Београд, 2008. год.
2. „Living well with dementia: A National Dementia Strategy“
3. <http://www.dh.gov.uk> преузето 20. 01. 2010. год.
4. „Report from Ministerial Summit on Dementia Research“
5. <http://www.dh.gov.uk> преузето 20. 01. 2010. год.
6. „Dementia Care Practice Recommendations for Assisted Living Residences and Nursing Homes“ <http://www.iasha.com> преузето 13. 01. 2010. год.
8. „Residential Care for People with Dementia-Detailed Booklet-Alzheimers New Zealand“ <http://www.alzheimers.org.nz> преузето 13. 01. 2010. год.
9. „Caring for people with dementia around the world-Alzheimers Disease International“ <http://www.alz.co.uk> преузето 15. 01. 2010. год.

АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА

адв. Тања Дробњак
сарадница НВО АСТРА – Акција против трговине људима

ПОЛОЖАЈ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У СУДСКОМ ПОСТУПКУ

**- Анализа правосудне праксе кроз праћење суђења
и судске пресуде¹ -**

Резиме

Трговина људима представља најгрубље кршење људских права и погађа како слабо развијене државе, тако и земље у транзицији и високо развијене земље. Жртвама трговине људима ускраћена су и повређена скоро сва људска права гарантована међународним документима.

Основи циљ анализе је сагледавање положаја жртве овог кривичног дела у судским поступцима, како би се оценила усклађеност домаћих правних норми са међународним стандардима у овој области, ефикасност и примена постојећих правних норми у пракси, као и утицај досадашњих едукација запослених у правосудју. Мониторинг судске праксе одвијао се кроз праћење судских поступака и састављање извештаја са праћених суђења од стране истраживача АСТРЕ, као и прикупљањем и анализом пресуда у предметима трговине људима.

Анализа правосудне праксе указује на недостатке у самим прописима, недоследну имплементацију постојећег законског оквира, потребу за додатном едукацијом кадрова у правосудју, не-

¹ Ова анализа представља део пројекта „Заштита људских права жртва трговине људима и пружање правне помоћи“ који НВО АСТРА спроводи у сарадњи са Холандским хелсиншким комитетом, а у оквиру Програма социјалне трансформације за централну и источну Европу (МАТРА) холандског Министарства иностраних послова.

достатак координиране сарадње између надлежних институција, као и потребу за оснивањем служби које би пружале услуге жртвама.

За потребе билтена „Актуелности“ овде ће бити приказани резултати анализе поштовања права жртава трговине људима у судским поступцима пред судовима у Републици Србији. Комплетну анализу можете наћи на www.astra.rs

Кључне речи: трговина људима, судски поступак, заштита

*
* * *

1. Увод

Трговина људима представља једну од најкомплекснијих појава која погађа савремено друштво, а чија се сложеност и озбиљност посебно манифестују кроз последице које трпе жртве овог тешког кривичног дела. Усклађивање прописа и праксе са европским и другим међународним стандардима у овој области, основни су предуслови за хармонизацију домаћег права са правом ЕУ. Један од основних задатака зато мора бити и стварање и унапређивање механизма заштите жртава трговине људима, а посебна пажња мора бити посвећена унапређењу положаја жртве у судском поступку.

Обавеза наше државе је да обезбеди свеобухватан систем заштите и сарадњу међу свим релевантним актерима у борби против трговине људима, а посебно у циљу унапређивања положаја жртве у судском поступку. Упркос позитивним помацима у домаћем законодавству, у овој области и даље постоје озбиљне препреке у остваривању пуне заштите жртава трговине људима.

Упркос унапређењу законског и институционалног оквира у којима се остварују права жртава трговине људима, ситуација у којој се жртве налазе није се значајно променила. Праћење и анализа актуелне правосудне праксе, кроз мониторинг судских поступака и анализу судских пресуда представљају неопходан корак ка унапређењу положаја жртава у поступцима пред судом.

Досадашњи резултати указују да је свеобухватан приступ заштити интереса, права и безбедности жртве у судском, а посебно у кривичном поступку, немогуће постићи без доследне примене постојећих законских одредби и ангажовања свих учесника у поступку. Судски поступци и даље трају предуго, а секундарна виктимизација жртава у кривичном поступку скоро да је неизбежна. Жртве су принуђене да суђења чекају у

суду заједно са оптуженима, да упркос притисцима и застрашивањима дају и понављају своје исказе у различитим фазама поступка, суочене са несензибилисаним судијама и адвокатима. Мере за безбедност жртве у поступку које постоје у Закону о кривичном поступку који је у примени, као што су саслушање без присуства окривљеног, читање раније датих исказа или видео записа, ретко се примењују, као и одредбе о статусу заштићеног сведока.

Основни стандарди задати у кључним међународним документима који се односе на положај жртава трговине људима, као што су заштита приватности, правовремена помоћ, подршка и саветовање о правима у поступку, заштита безбедности и право на накнаду штете у пракси се ретко достижу. Приликом праћења суђења пред судовима у Србији, као и анализом судских одлука, уочени су бројни проблеми са којима се жртве овог тешког кривичног дела и даље сусрећу.

2. Праћење и анализа правосудне праксе: циљеви и методологија

Истраживачи АСТРЕ пратили су, у периоду од априла до октобра 2011. године, осам кривичних поступака и један парнични поступак пред надлежним судовима, у шест градова у Србији. Истраживачи су присуствовали суђењима као јавност, а у поступцима у којима је била искључена јавност, присуствовали су као стручна јавност уз дозволу судског већа. Током поступака имали су директан контакт са жртвама трговине људима које су присуствовале суђењима, њиховим пуномоћницима у поступку, као и непосредан увид у ток судског поступка и активности осталих учесника у суђењу.

У циљу квалитетног праћења суђења развијен је упитник у форми извештаја са суђења, који су истраживачи попуњавали након завршетка суђења која су пратили. Питања садржана у упитнику конципирана су на начин који је омогућио да се положај и права жртве трговине људима у судском поступку сагледају у односу на основне стандарде заштите и остваривања права и помоћи жртвама трговине људима које поставља Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом (Палермо протокол) и Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима.

Наведени међународни стандарди указују на потребу постојања посебних мера ради обезбеђивања помоћи и заштите жртвама у циљу побољшања њиховог положаја, које се могу сврстати у три релевантне групе, што је била једна од основних смерница за састављање упитника:

- *заштита приватности и идентитета жртва* (члан 6. Палермо протокола и члан 11. Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима)
- *помоћ жртвама – пружање информација и помоћи при остваривању права и интереса жртве у судском поступку и мере за безбедност жртве* (члан 6. Палермо протокола и члан 12. и 15. Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима)
- *надокнада штете* (члан 6. Палермо протокола и члан 15. Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима)

Добијени подаци као показатељи положаја жртве трговине људима у правосудној пракси, анализирани су у односу на важеће међународне стандарде, посебно Палермо протокол и ратификовану Конвенцију Савета Европе о борби против трговине људима, као и у односу на одредбе важећих прописа у области кривично правне заштите, као што су Кривични законик и Законик о кривичном поступку, који је у време праћења судских поступака, као и у овом тренутку, у примени. Нови Законик о кривичном поступку (*Сл. гласник РС*, бр.72/2011), који је недавно ступио на снагу, а који се примењује од 15. јануара 2013. године, изузев у поступцима за кривична дела организованог криминала или ратних злочина која се воде пред посебним одељењем надлежног суда када се примењује од 15. јануара 2012. године, садржи битне измене у погледу положаја и права жртва. Значајне измене које могу допринети побољшању положаја жртва трговине људима, као што су одредбе о посебно осетљивим сведоцима, изнете су у закључним разматрањима анализе.

3. Мониторинг судских поступака

3.1. Општи подаци о праћеним поступцима

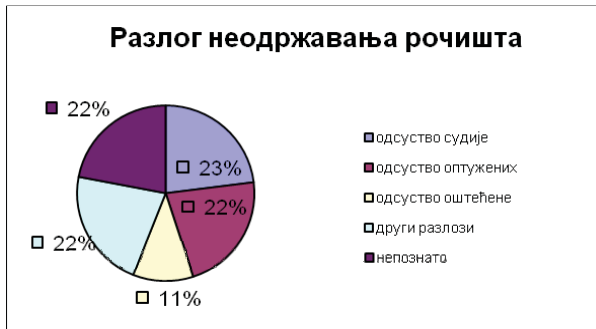
Истраживачи АСТРЕ пратили су судске поступке који за предмет имају трговину људима, у периоду од априла до октобра 2011. године. Праћено је укупно осам судских поступака, од којих је седам кривичних поступака који су се водили пред надлежним судовима у шест градова у Србији и један парнични поступак за накнаду штете произашле из кривичног дела трговине људима који је покренут након окончаног кривичног поступка. Истраживачи су били присутни на 19 претреса у кривичном поступку и две расправе у парничном поступку.

Разлог за несразмеран однос кривичних и парничних суђења лежи у чињеници да је правосудна пракса прилично оскудна када су у питању

парнични поступци за накнаду штете. Како се о имовинско правном захтеву који жртва трговине људима као оштећено лице поставља у кривичном поступку у пракси скоро никада не одлучује током самог кривичног поступка, жртве тек након правноснажног окончања кривичног поступка покрећу парнични поступак у коме тужбом потражују накнаду штете од учинилаца кривичног дела.

Од укупног броја праћених кривичних суђења, истраживачи су присуствовали једном саслушању у истражном поступку и једном објављивању пресуде. Укупно девет суђења није било одржано из различитих разлога, од којих су у скоро половини случајева претреси одлагани због недоласка окривљених и бранилаца или спречености судије. У једном судском поступку праћено је шест претреса, док је у другом праћено пет од укупно 10 одржаних суђења. Ови подаци указују да и након реформе правосудног система, судски поступци и даље трају предуго, те да је један од главних разлога и даље злоупотреба процесних права од стране окривљених и њихових бранилаца. Одлагање суђења представља додатни стрес за жртве, које су приморане да се више пута сусрећу са окривљенима и њиховом родбином и пријатељима и трпе додатни страх и притиске.

Истраживачима који су пратили суђења било је омогућено да не сметано присуствују претресима, односно расправама пред судом. У ретким случајевима, када је јавност искључена са суђења, истраживачима је било дозвољено да присуствују као стручна јавност, као и приликом саслушања жртве као оштећеног лица у поступку.

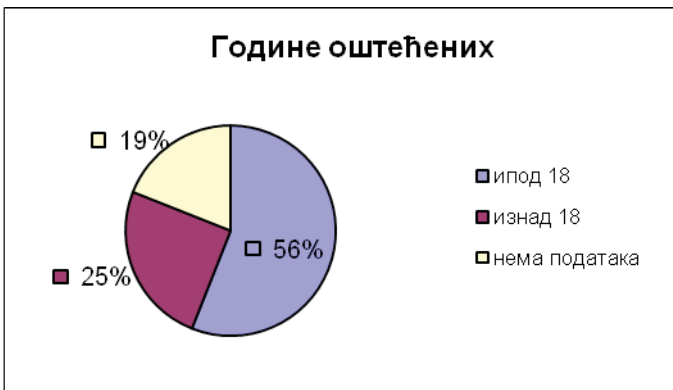
Општи подаци о жртвама указују да су жртве трговине људима женског пола, старости од 18 до 29 година, често малолетне у време извршења кривичног дела. Само у једном поступку за дело трговине људима у циљу радне експлоатације, оштећени су били мушког пола, старости од 20 до 60 година. Жртва није у свим случајевима била присутна на суђењу, што се углавном односи на случајеве када је претходно у поступку саслушана и дала свој исказ пред судом.

Графикон број 2: Пол оштећених

Графикон број 3: Године оштећених

Жртве су у свим поступцима заступане од стране пуномоћника ангажованог из реда адвоката који су посебно едуковани за рад са жртвама трговине људима од стране АСТРЕ. Само у једном случају жртва је сама ангажовала адвоката, а његов однос према жртви оцењен је као некоректан и непрофесионалан, одбојан према жртви и истраживачима, што потврђује податак да је у току суђења жртви отказао пуномоћје за заступање. Присуство истраживача и подршке коју пружа АСТРА показали су се од велике важности за жртву, која се на то присуство и подршку у великој мери ослања.

3.2. Положај и права жртве

3.2.1. *Заштита приватности жртве*

Заштита приватности и идентитета жртава трговине људима, на коју указују члан 6. Палермо протокола и члан 11. Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, представљају један од основних предуслова за заштиту жртве трговине људима у судском поступку. Основ за пружање заштите приватности и идентитета жртве садржан је и у уставним гаранцијама, као и у одредбама Законика о кривичном поступку.

Упркос томе, постојећи институти заштите сведока и оштећених лица у поступцима за трговину људима у пракси се не примењују у довољној мери, што посебно изненађује, имајући у виду да је према Кривичном законика РС кривично дело трговина људима сврстано у групу нарочито тешких кривичних дела. Адекватна примена законских одредби које би жртвама омогућиле заштиту идентитета и приватности, као и сигурности, у великој мери је последица неразумевања осетљивог положаја жртава трговине људима од стране судија и тужилаца.

У свим поступцима који су праћени, коришћено је пуно име и презиме жртве, тако да је у потпуности изостала заштита њеног идентитета и приватности, упркос чињеници да је велики број жртава био малолетан у време извршења кривичног дела. Нешто боља ситуација је у погледу осталих података о жртви, па је адреса пребивалишта или боравишта жртве коришћена само у једном случају, док је у осталим случајевима као адреса жртве дата адреса Службе за координацију заштите жртава трговине људима, или НВО АСТРЕ.

Жртвама нису постављана питања, током саслушања, која су се односила на здравствено стање или претходни живот, осим када су ти подаци тражени у циљу утврђивања извршења кривичног дела, односно битних елемената кривичног дела (на пример, питања о финансијском стању жртве како да би се утврдило да ли су окривљени искористили њено тешко финансијско стање, као и питања везана за сексуалну експлоатацију и прекид трудноће, такође у циљу утврђивања извршења кривичног дела и битних елемената дела).

Од свих праћених кривичних суђења, јавност је била искључена само у два случаја, не рачунајући изузимање јавности приликом одлучивања судског већа о захтевима одбране. У једном случају јавност је била искључена приликом саслушања жртве након што је суду изјавила да се не осећа безбедно у присуству окривљених и захтевала да се саслуша без њиховог присуства. Суд је овај захтев одбио, првенствено због

противљења адвоката одбране и уместо тога је искључио јавност приликом саслушања. У парничном поступку суд није донео одлуку по захтеву пуномоћника тужиоца да се јавност искључи.

Присуство медија је забележено само на једном суђењу, приликом објављивања судске пресуде. Родбина окривљених била је присутна на пет суђења, од којих је у три случаја упућивала претње жртви.

Наведени подаци указују да се мере за заштиту приватности и идентитета жртава недовољно примењују у судским поступцима, упркос обавезујућим међународним стандардима и уставним одредбама које предвиђају могућност искључења јавности ради заштите приватности учесника у поступку. Одредбе Законика о кривичном поступку пружају ову могућност, јер је прописано (члан 292.) да судско веће може по службеној дужности или по предлогу странака искључити јавност за цео главни претрес или један његов део, ако то захтевају интереси заштите малолетника или заштите приватног живота учесника у поступку. У овом случају, међутим, веће може дозволити присуство стручне јавности, и на захтев окривљеног, присуство његовог брачног друга или блиских сродника. Ова лица су дужна да чувају као тајну све што су сазнала на претресу (члан 293.).

Такође, одредбе овог закона о заштићеним сведоцима (члан 109а.) посебно се односе управо на ситуације када постоје околности које указују да би сведоку, или њему блиским лицима, јавним сведочењем били угрожени живот, тело, здравље, слобода или имовина већег обима, а нарочито када се ради о кривичним делима организованог криминала, корупције и другим изузетно тешким кривичним делима, у која спада и трговина људима.

Може се закључити да домаће законодавство садржи све потребне институте како би се осигурала заштита приватности и идентитета жртава трговине људима у судском поступку, па је овај аспект заштите жртава још један пример недоследне примене постојећих законских одредби.

3.2.2. Помоћ жртвама – саветовање и информисање

Још један важан аспект у разматрању положаја жртве у судском поступку је помоћ жртвама, односно пружање информација и помоћи при остваривању права и интереса жртве у судском поступку (члан 6. Палермо протокола и члан 12. и 15. Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима). У поступцима који су непосредно праћени, посебна пажња је обраћана на пружање подршке жртви, обавештеност жртве о својим правима у поступку и омогућавању бесплатне правне помоћи.

Анализа података из упитника указује да ни у једном случају није забележено да је жртва имала стручну подршку или помоћ органа

старатељства, психолога или социјалног радника. Забележени су спорадични покушаји од стране полиције да се жртви у поступку пружи подршка.

Жртве трговине људима ускраћене су, не само за институционалну подршку, већ и за подршку породице и пријатеља. У три случаја је на суђењу била присутна мајка жртве, од којих је у једном случају дошла по позиву суда. Једна жртва је имала пратњу партнера, са чим није била сагласна.

Константна подршка и помоћ жртвама у судском поступку обезбеђена је једино захваљујући активностима невладиних организација, тачније АСТРЕ. Свим жртвама које су присуствовале суђењима била је доступна бесплатна правна помоћ, односно обезбеђен им је пуномоћник ангажован од стране АСТРЕ. Захваљујући присуству адвоката, као и консултанткиња АСТРЕ, жртве су биле информисане о својим правима и положају у судском поступку и оствариле су бесплатну правну помоћ, као и стручну подршку у свим судским поступцима.

Само у једном судском поступку, жртву је заступао адвокат кога је сама ангажовала на два суђења, чије је заступање оцењено као непрофесионално и штетно по њене интересе, што указује на важност овог аспекта заштите жртава. Забележено је да је пуномоћник имао дистанциран однос према жртви, негативно коментарисао њено промискуитетно понашање, да је на суду изјавио да „клијенткиња лаже“, наводио да му је познато да се и даље бави проституцијом и да је лично видео како „ради“ на одређеној локацији, да би на крају и отказао пуномоћје на самом суђењу и оставио жртву без икакве правне помоћи.²

У једном случају суђењу су присуствовали представници ОЕБС-а, као и Удружења Атина. Сви ови подаци указују да су подршка и информисање жртве у потпуности препуштени невладиним организацијама и да у целости зависе од тренутног капацитета и средстава организација. Како је забележен податак да једна жртва ни у полицији, ни од стране Службе за координацију заштите жртава трговине људима, није добила ни обавештење о невладиним организацијама које пружају подршку и помоћ жртвама, очигледно је да је недовољна сарадња и координација између државних институција и удружења која пружају услуге жртвама још једна препрека на овом плану.

Обавеза суда и државних органа који учествују у кривичном поступку је да учеснике, који би из незнања могли пропустити неку радњу или

² Кроз каснији контакт са жртвом, консултанткиње АСТРЕ су дошле до сазнања да је адвокат жртви био наметнут и ангажован од стране особа које су у овом случају оптужене за трговину људима.

не користити своја права, поучи о правима која им по закону припадају (члан 15. Законика о кривичном поступку). Имајући у виду да Устав јамчи право на правну помоћ у случајевима одређеним законом, јасно је да, док се не усвоји закон о бесплатној правној помоћи, као и одредбе којима би се посебно уредио и унапредио положај посебно осетљивих жртава у судском поступку, жртва неће имати могућности да оствари право на правремено информисање и бесплатну правну помоћ и заступање у кривичном поступку без учешћа невладиних организација.

3.2.3. Сигурност и заштита жртве

Упркос постојању обавезе да се жртвама трговине људима обезбеди систем мера за њихову безбедност, сигурност и заштиту (члан 6. Палермо протокола и члан 12. Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима), у праћеним судским поступцима углавном није било посебних мера за безбедност жртве, а посебно забрињава чињеница да реакција суда и тужилаштва није била адекватна у случајевима када је сигурност жртве била угрожена. Безбедност жртве могу угрозити не само окривљени, већ и остали учесници у поступку, а најчешће су у питању неко од чланова породице или пријатељи окривљеног.

Анализа података из упитника који се односе на реакцију жртве на присуство окривљених, јасно показује да се жртва осећа најбезбедније када су окривљени у притвору. У већини случајева, окривљени су се током поступка налазили у притвору, а одлуке о продужењу притвора су разматране. Статистичка обрада података из упитника о праћењу суђења показује да су од пет судских поступака, у три поступка сви оптужени били у притвору целим током праћења поступка. У једном поступку су пуштени у току суђења, а у једном је само један од три оптужена био у притвору.

Посебно се мора издвојити случај који говори о драстичној реакцији жртве којој је позлило када је судско веће на главном претресу донело одлуку да се окривљени пусти из притвора, иако му је истовремено одређена мера забране приласка оштећеној на 100 метара. Ово је уједно и једини забележен случај да је суд применио одредбе члана 136. став 2. Законика о кривичном поступку, које прописују мере које се могу окривљеном изрећи уз забрану напуштања стана или места боравишта, али и као самосталне мере. Ове мере, које обухватају и забрану посећивања одређених места или састајање са одређеним лицима или прилажење одређеним лицима, могу се одредити као самосталне мере у поступку, ако су потребне у циљу заштите оштећеног или сведока или из других законом предвиђених разлога (став 11 члана 136.). Оне свакако представљају један од начина да се оштећена лица у поступку додат-

но заштите, а у случају њиховог кршења окривљеном се може одредити притвор.

На пасиван однос суда и тужилаштва према заштити сигурности жртве указује и случај када је рођак окривљеног испред суднице претио оштећеној и вршио притисак на њу да промени исказ. Судница није предузела никакве мере по пријему тог обавештења, а тужилаштво је упутило представнике АСТРЕ да поднесу кривичну пријаву. Након поднете пријаве и интервенције полиције, претње се нису поновиле. У истом предмету, на следећем претресу пријатељи окривљеног су приликом изласка из суда покушали да се физички разрачунају са партнером оштећене. Позвано је обезбеђење суда, а инцидент је пријављен надлежном тужилаштву и полицији, која ће убудуће присуствовати рочишћима сваки пут када жртва буде долазила. У овом предмету константно се врши притисак на оштећену, као и на њену породицу, па је забележено да је мајка жртве већ раније променила исказ, сестри жртве је нуђен новац како би је убедила да промени свој исказ, а оштећеној је такође нуђен новац и упућиване су јој претње.

У случајевима када се оштећеном лицу у поступку упућују претње или се врши застрашивање непосредно пред претрес или након претреса, у згради суда и испред суднице, реакција суда или тужилаштва је више него пасивна. У случајевима када има основа да реагује, тужилаштво упућује саму жртву да, уз помоћ невладиних организација, поднесе пријаву полицији или тужилаштву. Често, и величина суднице утиче на осећај безбедности жртве, па је у једном случају забележено да је окривљени седео јако близу жртве због чега се она осећала уплашено и узнемирено.

Одредбе Законика о кривичном поступку обавезују суд да углед странака и других учесника поступка заштити од увреде, претње и сваког другог напада (члан 298). Ова обавеза је посебно прописана и за сведоке и за оштећене. У случају насиља или озбиљне претње пред судом, суд ће обавестити јавног тужиоца ради предузимања кривичног гоњења, а на предлог истражног судије или председника већа, председник суда или јавни тужилац може захтевати да органи унутрашњих послова предузму посебне мере заштите сведока и оштећеног (члан 109.). Ове одредбе, као и одредбе о заштићеним сведоцима, ретко се примењују у пракси.

3.2.4. Саслушање жртве

Цитиране одредбе Палермо протокола и Конвенције СЕ које се односе на заштиту права жртава трговине људима, остваривање њихових права у поступку и заштита безбедности, посебно морају доћи до изражаја током саслушања жртве. Упркос чињеници да процесни закон садржи

одредбе које би у пуној примени могле значајно да побољшају положај жртве приликом саслушања, њихова примена је скоро минимална.

Поред недоследне примене постојећих законских норми, основни недостатак у досадашњој пракси представља чињеница да Законик о кривичном поступку који је у примени не садржи одредбе о саслушању оштећених којима би се прописивала обавеза саслушања са посебном пажњом, као ни могућност признавања статуса осетљивог сведока, који свакако припада жртвама трговине људима. Закон прописује да се окривљени саслушава са пристожношћу и уз пуно поштовање његове личности, али сличне одредбе не постоје за оштећеног, осим одредби члана 102. став 4. које се односе на испитивање малолетног лица, нарочито ако је оштећено кривичним делом.

Подаци добијени из упитника са праћених суђења указују да надлежни судови или тужилаштва не предузимају одговарајуће активности ради заштите права и интереса жртве приликом саслушања. У свим случајевима када је жртва била присутна, увек је саслушавана у присуству окривљених (у четири случаја), док је у два случаја жртва саслушавана у присуству јавности. Страх жртве има утицај не само на њу саму/ њега самог, већ и на веродостојност исказа, па је заштита безбедности и сигурности жртве приликом присуства суђењу и давања исказа у општем интересу, о чему говори податак да је у једном случају жртва променила исказ и не терети окривљене.

Праћени случајеви у којима је жртва саслушана у присуству окривљених, јасно указују да је било места примени законских одредби које би спречиле додатну виктимизацију и стрес код жртве. Закон пружа могућност да се оптужени привремено удаљи из суднице, ако сведок одбија да даје исказ у његовом присуству или, ако околности указују да у његовом присуству неће говорити истину (члан 324.). Недостатак ове одредбе је могућност која се даје окривљеном да по повратку у судницу поставља питања оштећеном лицу, као и могућност суочења. Такође, постоји могућност да се записници о исказима сведока могу по одлуци већа прочитати, ако је њихов долазак пред суд немогућ или знатно отежан због старости, болести или других важних узрока (члан 337. став 1. тачка 1.), као и могућност да се на главном претресу, поред читања записника, репродукује и снимак саслушања, односно испитивања (члан 338.), или да се примене одредбе о заштићеним сведоцима.

Очигледно је да судије не користе постојеће мере за саслушање жртва без присуства окривљених, упркос драстичним последицама по психофизичко стање жртве. У једном случају, оштећена је суду поставила захтев да оптужени не буду присутни приликом њеног саслушања, наводећи да не осећа безбедно у њиховом присуству, али је суд одбио

да примени горе наведене одредбе, па је уместо тога донео одлуку о искључењу јавности приликом саслушања.

Посебно забрињава чињеница да се још увек бележе примери суочавања жртве трговине људима са окривљенима на суђењу. Постојеће законске одредбе које су у примени, не предвиђају забрану суочења посебно осетљивих сведока без њихове сагласности, па су жртве доведене у ситуацију да на самом суђењу, у складу са одредбама члана 91. Закона, стоје насупрот окривљеном и гледају га у очи, којом приликом се од њих очекује да понове делове исказа. Суочење је забележено у једном случају, а жртви је током суочења са окривљеним позлило, изведена је из суднице и интервенисала је хитна медицинска помоћ.

Суд ретко интервенише током испитивања жртве у случајевима када публика добацује жртви, прети, подсмева се или када се ради о постављању питања која судско веће може забранити, јер су непотребна, или се не односе на поступак. Подаци из извештаја са праћених суђења указују да судије спорадично реагују при испитивању жртве и забрањују одређена питања, по сопственој иницијативи или по захтеву тужилаштва, док су у већини случајева незаинтересовани. Однос судије према жртвама оцењен је као коректан само у четвртини случајева. У једном случају је забележен изузетно позитиван и сензибилисан однос судије, која је жртви којој је позлило обезбедила шећер и воду и покушавала да је умири. Такође, само је у једном случају забележен изразито негативан однос судије који жртву ниподаштава, третира без поштовања, а његово поступање оцењено је као „дрско и безобзирно“, због чега се жртва лоше осећала и више пута се заплакала. Слично су оцењене и активности и улога тужилаштва, у већем броју случајева као „коректне али недовољно активне“, док су у мањем броју случајева оцењене као активне и усмерене на заштиту права жртве.

Изјаве и коментари поступајућих судија и адвоката одбране који нису ушли у судски записник

Судија председавајући већа, на одговор оптуженог да је жртва била у соби са решеткама, али да соба није била закључана, рекао је: „Да ти помогнем, претпостављам да су врата била мало спала са шарки, па нису могла ни да се затворе како треба?“

(Виши суд у Панчеву)

Судија председавајући већа позвао је жртву-оштећену да приђе и повикао на њу: „Ти мораш да се појавиш следећи пут, јел ме чујеш? Сви ми чекамо да се ти појавиш, а ти никако да дођеш. Јеси ли ти

свесна да си ти крива што су ови људи толико дуго у притвору? Значи прошли су месеци да су они у притвору, а ти си крива за то. Дођеш лепо следећи пут и завршиш са тим сведочењем, па да знамо шта да радимо са њима.“

(Виши суд у Панчеву)

Пуномоћник оштећене у поступку (плаћен од стране оптужених) је током трајања рочишта отказао пуномоћје својој клијенткињи јер је изјавила да је изјава коју је дала адвокату дата под принудом и рекао: „Судија, ја желим да откажем пуномоћје јер моја клијенткиња лаже и да ја једноставно више не могу да је заступам под таквим условима. Ево ја прилажем суду њену спорну изјаву и желео бих да напустим судницу“, што је и учинио не сачекавши одобрење судије.

(Виши суд у Панчеву)

Судија преседавајући већа је више пута оштећеној поставио сугеришуће питање, конкретно да ли је оптуженом рекла да је пунолетна? Оштећена је више пута рекла да је она оптуженом дала своју личну карту и да је он могао да то види, као и да му је рекла које је годиште, а судија је више пута понављао: „Али да ли си ти рекла да си пунолетна и тиме га довела у заблуду?“

(Виши суд у Новом Пазару)

У контексту тврдње адвоката одбране да жртва лаже да је била силована и да је извршила абортус након тога, судија председавајући већа је тражио од жртве-оштећене да опише како је изгледала медицинска сестра у ординацији у којој је абортус извршен, а онда је додао да само проверава да ли је то била можда његова записничарка, која живи у истом крају у коме се ординација налази.

(Виши суд у Новом Пазару)

Бранилац окривљених је поводом присуства АСТРЕ на рочишту прокоментарисао судији да су невладине организације „масонске ложе које стипендирају студенте“ и да је упитно њихово присуство на суђењима.

(Виши суд у Београду)

У току саслушања сведока/оштећених адвокат одбране је постављао следећа питања:

„Како изгледа та ваша го го игра?“ (сведокиња/оштећена одговара да је то играње у сортсу и мајици). Адвокат коментарише да с обзиром на његове године и искуство, зна он врло добро ста је та њена го го игра.

„Казете да имате проблеме са кичмом и да зато нисте могли да конобаришете, а можете да играте го го“.

Када се оштећена у току суђења онесвестила, адвокат одбране је тражио да се у записник унесе да се није онесвестила због суочавања са окривљеним, него због трудноће. Судија то није дозволио, јер је било очигледно да се оштећена потресла због окривљеног који јој је постављао питања.

(Виши суд у Новом Саду)

Адвокатица одбране пита оштећену:

„Кажете да вам је држао јастук на лицу док вас је силовао, како се онда нисте угушили?“

„Кажете да вам је пришао, да је био наг и да вас је силовао, а лежали сте окренути према зиду, како сте знали да је био наг ако га нисте видели?“

Председавајући већа није допустио ова питања.

(Виши суд у Зрењанину)

Улога адвоката одбране приликом саслушања жртве најчешће је усмерена на дискредитовање или омаловажавање жртве при постављању питања, која се често односе на претходни живот, изворе зараде, питања „зашто нису пријавиле окривљеног раније“, „да ли су знале да је проституција забрањена“ и слично, али су нека од ових питања забрањена интервенцијом судије. Адвокати које је АСТРА ангажовала ради заступања жртве имали су значајну улогу у заштити жртве приликом давања исказа и њихова улога је оцењена као добра, активна и заштитничка, уз изношење предлога да се жртва не саслушава у присуству окривљених. У једином парничном предмету који је праћен, пуномоћник жртве је суду изнео захтев да се она не саслушава у поступку.

О значају правилног регулисања овог аспекта положаја жртава трговине људима у судском поступку говоре подаци о реакцијама жртава приликом саслушања. У свим случајевима када је била присутна и саслушавана, забележено је да се жртва осећала уплашено, инхибирано, застрашено (мало говоре, плачу, збуњене су, нервозне), док је у два случаја

жртвама озбиљно позлило, а у једном је жртва напустила судницу пре краја суђења.

3.2.5. Накнада штете

Право на одштету жртвама трговине људима представља једно од значајних питања у циљу остваривања њихове пуне заштите од овог кривичног дела. Иако је ово питање укључено у минимум стандарда заштите (члан 6. Палермо протокола и члан 15. Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима) и регулисано домаћим законима, правосудна пракса у овој области скоро и да не постоји.

Од свих праћених суђења, само један судски поступак се односи на остваривање накнаде штете у парничном поступку, који је жртва покренула након окончаног кривичног поступка у коме је упућена на парницу. У свим праћеним случајевима суд је у кривичном поступку жртву упутио на парницу ради остваривања имовинско-правног захтева и није одлучивао о истом. Имовинско-правни захтев је жртва преко пуномоћника истакла у свим поступцима, а ни у једном случају није постављен захтев да се у целисти или делимично одлучи о одштини у кривичној пресуди.

Законик о кривичном поступку предвиђа да ће се имовинско-правни захтев који је настао услед извршења кривичног дела расправити на предлог овлашћених лица у кривичном поступку само ако се тиме не би знатно одуговлачио овај поступак (члан 201.) Законом је дата могућност суду да у пресуди којом окривљеног оглашава кривим може овлашћеном лицу досудити имовинско-правни захтев у целини или делимично, осим ако подаци кривичног поступка не пружају поуздан основ ни за потпуно ни за делимично пресуђење (члан 206.).

У пракси се скоро никада о имовинско-правном захтеву не одлучује у кривичном поступку, што је вероватно утицало на пуномоћнике оштећених да тако нешто и не захтевају током суђења. Чињеница је да би се пракса могла изменити када би било више захтева за делимично досуђење одштете жртвама, а посебно имајући у виду да се током кривичног поступка обавља вештачење жртве, те да налази и мишљења вештака садрже довољно података о насталој нематеријалној штети и штетним последицама који би могли да послуже као основ за делимично досуђивање накнаде, без посебног одуговлачења кривичног поступка. На овај начин би се жртвама омогућило да правовремено остваре макар део накнаде, те да за остатак настале штете имају могућност да покрену и воде парничне поступке, који су у пракси прилично скупи (судске таксе, трошкови вештачења) и дуготрајни. Посебан проблем представља и наплата досуђене штете од самих извршилаца, па се оснивање по-

себног фонда за обештећење мора размотрити као примарно питање за остваривање овог права жртава трговине људима.

4. Закључна разматрања и препоруке

Неспорно је да је Република Србија преузела међународне обавезе, посебно ратификацијом Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима, да обезбеди адекватан правни оквир за заштиту права и побољшање положаја жртава трговине људима у судском поступку. Анализа правосудне праксе указује да се упркос усклађивању националног законодавства са међународним стандардима и бројним напорима државе и невладиног сектора на овом плану, стварни положај жртава трговине људима у судском поступку и даље није значајно поправио.

Основна права жртава, као што су право на заштиту приватности, право на помоћ, саветовање и информисање о правима и бесплатну правну помоћ, право на сигурност и накнаду штете и даље се не остварују у обиму који би жртвама овог тешког кривичног дела омогућио минимум заштите и спречио секундарну виктимизацију током судских поступака. Идентитет жртава у поступку и даље није заштићен, а највећи део помоћи, подршке и информација које добијају и даље долази искључиво од стране невладиних организација о којима жртве нису увек правовремено информисане. Бесплатна правна помоћ и заступање у поступцима препуштено је невладиним удружењима, чије могућности зависе од средстава које добијају у својим пројектима. Без ове помоћи, жртва је суочена са тешким и дуготрајним судским поступком, као и са судијама, тужиоцима и адвокатима одбране који нису сензибилисани и довољно обавештени о њиховом положају, па се може слободно рећи да је секундарна виктимизација скоро неизбежна.

Подаци из анализе указују да се жртве углавном саслушавају у присуству окривљених, те да се у појединим случајевима и даље врши њихово суочавање на самом суђењу. Реакције жртава јасно говоре о важности решавања овог проблема, нарочито када је у питању сигурност жртве пре и након суђења, као и на самом суђењу. У овим случајевима је неопходно жртвама трговине људима обезбедити посебан статус, без кога су изложене застрашивању од стране окривљених и њихове родбине, незаинтересованом или непријатном односу од стране судија и тужилаца, као и омаловажавању од стране адвоката одбране. Уз благу казнену политику и тешкоће при остваривању права на накнаду штете, жртве се осећају не само уплашено и немоћно, већ могу бити и демотивисане да терете учиниоце у поступку у коме их држава не штити ни у једном

Када се размотре наведени проблеми уочени током анализе правосудне праксе, јасно је да се активности ради унапређења положаја жртава трговине људима морају усмерити ка усклађивању законодавства са постојећим међународним стандардима, доследнијој примени постојећих правних норми у области кривично правне заштите, као и едукацији и сталним надзором над радом судова и тужилаштва ради поштовања и разумевања положаја жртава.

Постојећи правни оквир знатно је унапређен усвајањем новог Закона о кривичном поступку (*Сл. гласник РС*, бр.72/2011) који је недавно ступио на снагу, а који се примењује од 15. јануара 2013. године, изузев у поступцима за кривична дела организованог криминала или ратних злочина који се воде пред посебним одељењем надлежног суда, када се примењује од 15. јануара 2012. године. Овај закон садржи битне измене и побољшања у погледу положаја и права жртава у судском поступку.

Значајне измене које могу допринети побољшању положаја жртава трговине људима су нове одредбе о посебно осетљивим сведоцима (члан 103-104.), које се могу примењивати на жртве трговине људима. Ове одредбе пружају могућност да се посебно осетљивим сведоцима може поставити пуномоћник по службеној дужности, а предвиђена су и посебна правила за саслушање као што су поступање са посебном пажњом, испитивање уз помоћ психолога или социјалног радника, саслушање употребом техничких средстава без присуства других учесника, испитивање у стану или другој овлашћеној институцији, забрана суочења без сагласности посебно осетљивог сведока. Унапређене су и мере које се могу изрећи током поступка као што су забрана прилажења, састајања или комуницирања са одређеним лицем, чију контролу врши полиција. Посебно се мора скренути пажња и на измене које се односе на остваривање имовинско-правног захтева (члан 256-258.) које дају бољу правну основу за одлучивање о овом захтеву у самом кривичном поступку.

Имајући у виду активности државе на унапређењу правног оквира за заштиту права жртава трговине људима у судском поступку, намеће се закључак да се у будућности напори морају усмерити ка бољој и ефикаснијој примени законских норми. У овом процесу значајну улогу ће и даље имати невладине организације ангажоване у области сузбијања трговине људима, а посебно активности усмерене на перманентну едукацију запослених у правосуђу, као и стални надзор и мониторинг судске праксе како би се пратила примена нових законских одредби и указало на недостатке у поступању и примени постојећих одредби.

На основу анализе правосудне праксе, потребно је унапредити систем заштите права жртава трговине људима у судском поступку предузимањем следећих мера и активности:

- Унапређити сарадњу невладиних организација за заштиту жртава трговине људима и надлежних државних тела у циљу успостављања ефикасније мреже подршке жртвама како би се обезбедила правовремена правна помоћ и заступање, психолошка и медицинска помоћ;
- Стандардизовати поступања професионалаца запослених у државним органима усвајањем документа – протокола о минималним стандардима у пружању помоћи жртвама трговине људима, као и посебних протокола којима би се регулисало поступање појединих служби и сарадња са невладиним организацијама;
- Потпуно усклађивање домаћег правног оквира са међународним стандардима у области заштите жртава трговине људима и евентуално доношење посебног закона о унапређивању положаја посебно осетљивих жртава кривичних дела у судском поступку;
- Обезбедити континуирано праћење судске праксе и примене постојећих законских одредби за заштиту права жртава како би се обезбедила потпуна имплементација законских одредби и увела строжија казнена политика;
- Обезбедити континуирану едукацију запослених у правосуђу у циљу повећања свести запослених у државним органима о положају и правима жртава трговине људима;
- Посебно подстицати проактивни приступ тужилаштва, с обзиром на то да нека процесна права жртве могу да реализују само преко тужиоца и да став тужиоца према жртви може имати одлучујући утицај на ток и резултате поступка.
- Редовно независно извештавање надлежних правосудних тела о уоченим проблемима у пракси, ефикасности судских поступака, положају жртава у поступку и казненој политици;
- Увести Фонд за компензацију, који ће омогућити жртвама трговине људима да добију обештећење за оно што су преживеле.

Коришћена литература:

1. Законик о кривичном поступку (2009): Службени гласник РС, бр. 72/2009
2. Кривични законик (2009): Службени гласник РС, бр. 111/2009
3. Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола (2001): "Службени лист СРЈ – међународни уговори", бр. 6/2001
4. Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима (2009): „Службени гласник РС – међународни уговори”, бр. 19/2009.

Седин Хабибовић, дипл. психолог
ЈЗУ Кантонални завод за борбу против болести оvisности,
Зеница

**АНАЛИЗА СЛУЧАЈЕВА СЕКСУАЛНОГ
ЗЛОСТАВЉАЊА ДЈЕЦЕ ПРИЈАВЉЕНИХ У
ЦЕНТРИМА ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД У БОСНИ И
ХЕРЦЕГОВИНИ У ПЕРИОДУ 2006–2010. ГОДИНЕ**

Резиме

Значај проблема: медијски натписи у посљедње вријеме упућују на пораст сексуалног злостављања дјеце – истраживањем се настојало открити реалан број случајева као и карактеристике проблема у Босни и Херцеговини.

Циљ: утврдити број случајева сексуалног злостављања дјеце третираних у центрима за социјални рад у периоду од 2006. до 2010. године.

Метода: за потребе истраживања конструисан је анкетни упитник назван ЕУ-СЗ-11, а исти је електронским путем достављен центрима за социјални рад.

Узорак: истраживањем су обухваћени сви центри за социјални рад на простору Босне и Херцеговине.

Резултати: од 114 контактираних центара за социјални рад 64% је било спремно учествовати у истраживању. Од 73 опћине које су учествовале у истраживању у 20 опћина је забиљежен барем један случај сексуалног злостављања (28%). Укупно је било 50 пријављених случајева. Број случајева расте са годинама те је 2010. године било четири пута више пријављених случајева у односу на 2006. годину. Случајеви се подједнако пријављују центрима за социјални рад и полицијским станицама. У највећем броју пријављивање врше саме жртве и родитељ. Распон казни починиоца кретао се од осам мјесеци до 13 година затвора. Трајање

сексуалног злостављања прије пријављивања случаја било је и до шест година. Жртве се током процеса смјештају у сигурне куће, домове за незбринуту дјецу, хранитељске породице, а у највећем броју случајева остају у породици. У највећем броју пријављених случајева отац је био починиоц, а потом рођак. Починиоц је у највећем броју случајева средњег образовања. У 90% случајева жртве су женског сполa, а починиоци у 100% случајева мушког сполa. Најмлађа жртва имала је девет година а најстарија 17.

Кључне речи: сексуално злостављање, дјеца, центар за социјални рад, истраживање

*

* *

1. Увод

Истраживање сексуалног злостављања дјеце третираних у центрима за социјални рад проведено је као дио регионалног пројекта за сузбијање сексуалног насиља над дјецом „Пандорина кутија” који се истовремено имплементирао у Босни и Херцеговини, Хрватској, Србији и Мађарској. Носилац пројекта је Удружење „Медијске иницијативе”, а рађен је у сарадњи са Медиа План Институтом, Удружењем за сарадњу родитеља и школа у БиХ и Центром за ментално здравље Зеница. Пројекат је подржан од стране Генералног директората за проширење Европске комисије из Брисела.

Обзиром на систем социјалне заштите у Босни и Херцеговини случајеви сексуалног злостављања дјеце требали би бити третирани у оквиру центара за социјални рад. Стога би подаци из центара за социјални рад требали дати јасну слику о броју таквих случајева у периоду од 2006. до 2010. године. Такођер, провођењем истраживања могуће је формирати листу професионалаца који се тренутно баве проблематиком сексуалног злостављања и у будућим активностима омогућити им укључивање у новоформирану Мрежу.

2. Испитаници и методе

Анкетни упитник ЕУ-С3-11 послат је на адресе 45 центара за социјални рад у РС-у, а на подручју ФБиХ, анкетни упитник послат је на 69 адреса центара за социјални рад. Укупно је контактирано 114 центара за социјални рад. Уз анкетни упитник достављено је и писмо које је појашњавало истраживање. Током истраживања представници поменутих установа контактирани су и телефоном. Кориштена је дескриптивна статистика.

3. Поступак истраживања

Након конструисања анкетног упитника и пропратног писма урађена је дистрибуција истих ка свим центрима за социјални рад путем електронске поште. Потом су центри за социјални рад били контактирани и путем телефона и додатно им је појашњен циљ пројекта и били су замољени за кооперативност. Након периода од 15 дана поново су контактирани центри који нису доставили тражене податке. Том приликом је одређен број центара усмено саопштио тражене податке. Један број центара је више пута позиван, али ни то није дало коначан резултат, те нису доставили попуњен упитник.

4. Резултати

4.1. Процент добијених анкетних упитника

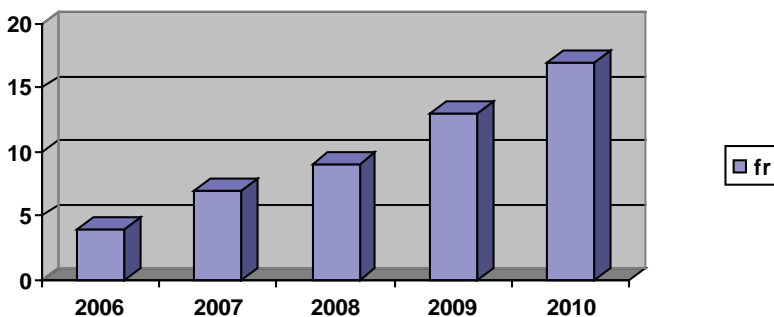
Од 114 центара за социјални рад попуњене анкетне упитнике послало је 73 центра, односно 64% узорка. Центри који нису доставили одговоре више пута су контактирани и замољени да исте доставе, но није било сарадње. Један број центара је потврдио да ће послати одговоре, но до периода писања извјештаја подаци нису стигли.

4.2. Процент случајева сексуалног злостављања у односу на опћине

У даљу обраду резултата укључено је 73 центра за социјални рад. Од укупног броја проматраних опћина у њих 20 се десио барем један случај сексуалног злостављања у посматраном периоду (28%).

4.3. Преглед по годинама

Наредни графикон показује број случајева по годинама:

Графикон бр. 1: Број случајева сексуалног злостављања у односу на године

Број случајева сексуалног злостављања у односу на године показује континуиран пораст. Тако је 2006. било пријављено четири случаја, 2007. пријављено је седам случајева, 2008. пријављено је девет случајева, 2009. број пријављених случајева је 13, а већ 2010. године 17. У односу на 2006. годину, број случајева је четири пута већи. Видљива је тенденција раста.

4.4. Ко ме се пријављују случајеви

Од укупног броја пријављених случајева, 24 су пријављена полицији, 25 је пријављено у ЦСР и један случај докторици.

4.5. Ко пријављује случајеве сексуалног злостављања

У слиједећој табели дата је листа извора пријављивања случајева:

Табела бр. 1: Преглед извора пријављивања случајева сексуалног злостављања

Р.бр.	Извор пријављивања случајева сексуалног злостављања	Број
1	Жртва	14
2	Родитељ	11
3	Упосленик школе	9
4	Открила полиција истражним радњама	5
5	Комшија	3
6	Рођаци	2
7	Центар за ментално здравље	2
8	Брат/сестра	2
9	Пријатељи	1
10	Дјечији дом	1
Укупно		50

4.6. Изречена казна починиоцу

У слиједећој табели дат је приказ казних мјера.

Табела бр. 2: Преглед казних мјера починиоцима

Р.бр.	Износ казне	Број случајева
1	13 година затвора	2
2	11 година затвора	2
3	7 година затвора	1
4	4,5 година затвора	1
5	3 година затвора	4
6	1 година затвора	1
7	8 мјесеци затвора	2
8	Смјештен на одјел психијатрије од 2007	1
9	Обустављен случај (због смрти починиоца)	2
10	Незавршен поступак или је непознат исход центрима за социјални рад	34

4.7. Трајање сексуалног злостављања прије пријављивања случаја

У наредној табели дат је преглед трајања сексуалног злостављања прије пријављивања случаја.

Табела бр. 3: Преглед трајања сексуалног злостављања прије пријављивања случаја

Р.бр.	Трајање сексуалног злостављања	Број случајева
1	Један дан	5
2	Два дана	1
3	Један мјесеца	4
4	Два мјесеца	2
5	Неколико мјесеци	4
6	Једна година	7
7	Двије године	3
8	Пет година	1
9	Шест година	1
10	Непознато или није са сигурношћу утврђено	22

4.8. Смјештај жртве након открића сексуалног злостављања

У девет случајева жртва је смјештена у сигурну кућу. Пет жртва смјештено је у дом за незбринуту дјецу. За двије жртве обезбјеђена је хранитељска породица. У другим случајевима жртва је или остала у властитој породици или у сродничкој породици.

4.9. Помоћ од стране стручног особља

У већини случајева центри за социјални рад пружали су третман жртви у складу са могућностима и кадром којим располажу. Ради се о мултидисциплинаром тиму којег чине социјални радник, психолог (велики број центара нема упосленог психолога), и психијатар, по потреби. Током телефонских разговора са представницима центара за социјални рад већина је истицала проблем недостатка стручног особља, а нарочито едуцираног у области третмана жртве. Организованог психосоцијалног третмана и рехабилитације жртве у већини случајева није било.

4.10. Везе починиоца и жртве

Слиједећа табела показује везе починиоца и жртве.

Табела бр. 4: Преглед везе починиоца и жртве

Р.бр	Повезаност починиоца са жртвом	Број случајева
1	Тренер	1
2	Дјед	2
3	Пролазник на улици	2
4	Брат	2
5	Комшија	3
6	Наставник	3
7	Очух	4
8	Више особа	5
9	Рођак	7
10	Отац	11

4.11. Спол починиоца

Према подацима центара за социјални рад сви пријављени случајеви почињени су од стране мушких особа.

4.12. Образовање починиоца

Према подацима достављеним у анкетним упитницима (23 одговора) починиоци су били у највећем броју случајева са средњом школом (10). Потом основна школа (7), те по три случаја високе стручне спреме и ученика.

4.13. Спол жртве

Од 50 случајева сексуалног злостављања 45 жртава је женског сполу а пет жртава је мушког сполу.

4.14. Распон узраста жртве

Најмлађа жртва имала је девет година, а најстарија 17 година.

4.15. Рехабилитација жртве

У већини случајева центри извјештавају да је проведен процес рехабилитације жртве у складу са могућностима центра и структуром кадра којег центар посједује. Рехабилитација се проводила у центрима за социјални рад, центрима за ментално здравље или сигурним кућама. Истраживањем није могуће одговорити какав је сам поступак рехабилитације, које методе су примјењиване, колико је успјешно и који су индикатори успјешности. У већини анкетних упитника недостају одговори на ово питање. Такођер, остаје нејасно колико је самој жртви

посвећено времена, познавајући оптерећеност поменутих установа. На ова питања одговоре би било могуће добити другим истраживачким методама и техникама, а свакако би додатно појаснило постојеће стање у истраживаној области.

5. Приједлози за превенцију нових случајева сексуалног злостављања

Достављамо листу приједлога центара за социјални рад:

- едукација младежи, сензибилизирање јавности за пријављивање случајева, едукација просвјетног кадра за препознавања насиља и едукација преко медија,
- медијска кампања, сарадња са школама, едукација родитеља,
- превенција кроз савјетодавни рад у образовним установама,
- што више информација о овом проблему међу школском дјецом, јачање породица и адекватна подршка породицама у стању потребе,
- темељити систематски прегледи запосленика у свим институцијама које раде са дјецом, оцјене њиховог рада и односа према послу, индивидуална одговорност и др
- запошљавање социјалних радника у школама и већа овлашћења,
- откривање дјете у ризику, надгледање породице, психосоцијални рад, мултиинституционални приступ, материјална помоћ породици,
- подизање свијести грађана/дијете да треба пријавити и то одмах.

6. Листа приједлога унапређења помоћи и рехабилитације жртве

- Достављамо листу приједлога центара за социјални рад:
- мултидисциплинарни приступ у сваком појединачном случају,
- појачати стручни кадар у службама социјалне заштите,
- сматрамо прије свега неопходним обезбиједити да се жртве осјећају заштићено, да им се обезбиједи кориштење одређених права;
- адекватна казна за починитеља као сатисфакција и повратак вјере у правду,
- убрзан судски поступак, издвојити насилника, помоћ породици, социјална укуљученост, психотерапија,
- промјена судске праксе у политици кажњавања нпр. подношење тужби Европском суду за људска права тако да се степен отпора

- жртве не узима као олакшавајућа околност починитеља, не само за вријеме почињења дјела него и прије почињења дјела,
- системски уредити ко пружа помоћ, нпр. у Унско-санском кантону нема савјетовалишта.

7. Постојање кадра едуцираног у области пружања помоћи жртви

У највећем броју случајева центри одговарају да немају посебно едуцираног кадра из ове области, а један број центара има запослене који похађају/или су завршили тренинг из психотерапије. Издвајамо неколико одговора на питање о постојању едуцираног кадра:

- да, три социјална радника,
- кадар није едуциран,
- не довољно.
- да, психолог
- било је пар семинара на којима се у оквиру теме насиље говорило и о сексуалном насиљу над дјецом.
- тренутно на едукацији за рад са починиоцима насиља у породици, али се ради и са жртвама.

8. Потреба за едукацијом из области пружања помоћи жртви и рехабилитацији

Сви центри су потврдили потребу за едукацијом из ове области. Издвајамо један одговор о овој теми: „Да. Центри морају имати посебно едуцираног социјалног радника за насиље и малољетничку деликвенцију који ће се бавити само овом проблематиком”.

9. Проблеми са којима се центри суочавају везано за сексуално злостављање

Наводимо неколико проблема које издвајају центри за социјални рад:

- координација међу надлежним установама,
- са недостатком довољног броја стручних радника поред осталог психолога,
- одбијање тужилаштва да процесуира пријављене случајеве услед наводних недостатака доказа,
- дуготрајност процесуирања након пријављивања случајева надлежним институцијама,

- немогућност да се праве и у пракси проводе индивидуални планови рада са дјецом и другим корисницима услуга центра због недостатка социјалних радника,
- проблем збрињавања жртве (напушта кућу), поступак на суду дуго траје, жртва остаје незбринута,
- узимање изјаве од малољетника и даље у полицијској станици, тужилаштво, суд/предуго траје.

10. Приједлози за Акциони план

У истраживању је тражено од центара да понуде и приједлоге који би били укључени у Акциони план, а то су:

- развијање стратегије системског дјеловања у борби против сексуалног злостављања и злоупотребе дјече међу свим релевантним установама,
- изрицање судске мјере (обавезан психосоцијални третман починиоца), оснивање мушког центра у свакој регији,
- у самој Федерацији, у свих десет кантона је ситуација различита/ тужилаштво, суд, полиција, ЦСР, дом здравља, сугурна кућа у Бихаћу.

11. Закључак

Пројектом „Пандорина кутија“ подаци су прикупљени из неколико извора: медија, Високог судског и тужилачког вијећа БиХ, Министарстава унутрашњих послова БиХ, центара за социјални рад, ученика и наставника основних школа. У том смислу чини се адекватним понудити закључке везане за све наведене изворе, а који су дио Извјештаја о стању у Босни и Херцеговини у односу на сексуално насиље над дјецом усвојеног у јулу 2011. године:

- Сексуално искориштавање дјече није више табу тема у јавности Босне и Херцеговине што свједочи о све већем ангажману невладиног сектора, државних органа као и медија на проблематизирању ових случајева.
- Готово једногласан став различитих јавности је да се морају поштрити казне за сексуалне нападне.
- Кроз едукацију у редовном школском систему, потребно је увести садржаје који би већ најмлађим генерацијама скренули пажњу на овај проблем, што би био значајан сегмент превенције. Оно што је нужно је хитно мобилизирање великог броја актера да се укључе у скидање стигме са жртава ових кривич-

них дјела које су, због неразумијевања околине, под снажним предрасудама и дјеце и одраслих.

- Теме о сексуалном злостављању које су обрађиване кроз медије углавном се презентују кроз фактографске форме – вијести и извјештаје. У пар наврата, у кратким али ангажованим освртима је упозорено на благу казнену политику и неадекватне законе. Највише текстова је забиљежено у „Дневном авазу“, који је најтиражнији лист у БиХ.
- У складу са устројством државе три су кривична закона којима се регулише ова област (Кривични закон Федерације БиХ, Кривични закон Републике Српске и Кривични закон Брчко Дистрикта). У Кривичним законима се појављује читав низ кривичних дјела, која се могу сврстати под сексуално насиље над дјецом: Силовање, Сполни однос злоупотребом положаја, Сполни однос с дјететом, Блудне радње, Задовољење похоте пред дјететом или малољетником, Навођење на проституцију, Искориштавање дјетета или малољетника ради порнографије, Упознавање дјетета са порнографијом, Родоскрвнуће и Ванбрачна заједница са малољетним лицем.
- Дубока правна фрагментација државе узрокује отежан приступ базама података које нису уједначене јер долазе из различитих извора. Такође и судска пракса показује неуједначеност ефикасности рада судова и висине изречених казни.
- Од 73 општинска центра за социјални рад, која су учествовала у истраживању, у 20 општина је забиљежен барем један случај сексуалног злостављања (28%). Укупно је било 50 пријављених случајева. Број случајева расте са годинама те је 2010. било четири пута више пријављених случајева у односу на 2006. годину. У највећем броју случајева, пријављивање врше саме жртве и родитељ. Распон казни за починиоце кретао се од осам мјесеци до 13 година затвора. У највећем броју пријављених случајева, починилац је био отац, а потом рођак. Починилац је у највећем броју случајева средњег образовања. У 90% случајева жртве су женског спол, а починиоци у 100% случајева мушког спол. Најмлађа жртва имала је девет година а најстарија 17.
- Истраживање међу ученицима основних школа је показало да су ученици већином чули за појам сексуалног насиља над дјецом (80%) те да су једнако информисани и дјечаци и дјевојчице. Већина ученика о појму сексуалног насиља над дјецом информисана је путем телевизијских програма (76,1%).

Двадесет посто ученика је доживјело покушај сексуалног насиља.

- Истраживање међу наставницима је показало да већина школа никако није укључена у превентивне активности, односно заштиту, те да недостаје добра сарадња школа и осталих надлежних институција. Школе немају јасна правила и процедуре о поступању у случајевима сумње на сексуално насиље и третману и заштити жртве насиља. У школама је тема заштите од сексуалног насиља више ствар произвољног рада или мотивације појединаца наставника или педагога (и то се углавном односи само на заштиту путем интернета), а пракса показује да не постоје истраживања од стране родитеља, наставника и ученика, нити потребни материјали за ученике и родитеље. Нема едукације наставног кадра на ову тему, а родитељи се такођер не едуцирају циљано кроз сарадњу са школом.

**Мр Тања Игњатовић, психолошкиња
Аутономни женски центар**

**Данијела Пешић, дипл. социјална радница
Аутономни женски центар**

ЕДУКАЦИЈА ПРОФЕСИОНАЛАЦА О НАСИЉУ У ПАРТНЕРСКОЈ РЕЛАЦИЈИ И У ПОРОДИЦИ

Резиме

Размере феномена насиља у партнерском односу и у породици, његове последице и друштвени значај указују на важност разумевања природе ове појаве и организовања одговарајуће друштвене акције, што укључује и обавезу едукације и стручног усавршавања професионалаца. Анализа у овом раду усмерена је на сагледавање утицаја на професионалну праксу које има едукација, реализована кроз акредитовани семинар Аутономног женског центра. Прегледани су извештаји водитељки семинара и евалуациони листови са коментарима учесника/ца о могућностима и препрекама за примену знања. Налази указују на значајно опадање оцена о применљивости садржаја у вези са конкретним поступцима и процедурама из надлежности служби у односу на применљивост садржаја који се тичу теоријских концепата насиља. У погледу препрека за примену презентованог садржаја, идентификовани проблеми се у највећој мери односе на карактеристике служби и њихову међусобну неповезаност. Едукација професионалаца представља важан, али не и довољан услов за успешну примену знања. Нужни корак представља израда смерница и обавезујућих упутстава о поступању, која стандардизују праксу и омогућавају да се прате и процене ефекти у сваком појединачном случају.

Кључне речи: насиље у партнерском односу и у породици, едукација професионалаца, државна политика, ефикасна пракса заштите

*

* *

1. Насиље у партнерском односу као предмет интересовања стручне јавности

Насиље и/или злостављање у интимном партнерском односу одређује се као физичко, сексуално и психичко насиље или претње таквим актима, укључујући ту и силовање и силовање у браку, што подразумева да га може учинити стални или повремени партнер, бивши партнер, супружник или бивши супружник, партнер са којим постоји или не постоји кохабитација (заједница живота), партнер истог или различитог пола, односно да може бити учињено према партнеру у свим наведеним типовима партнерских релација.¹ Истовремено, у овом одређењу наводи се да иако деца не припадају групи директних жртава интимног партнерског насиља, ефекат сведочења родитељском насиљу има алармантне последице на њихов психолошки развој. Подаци потврђују чињеницу да је насиље у партнерској релацији првенствено насиље према женама, као и да је наша стручна јавност у досадашњем периоду највише била усредсређена на проблем насиља према деци, озбиљно занемарујући насиље према женама и везе између ових феномена.

Сва знања о насиљу у породичном контексту потврђују да се не ради о изолованом инциденту (као последици неких специфичних околности) и пролазном проблему. Насиље је присутно дуги низ година пре него што се пријави и разреши, што је важно имати на уму приликом интервенција, нарочито код избора мера којима ће се оно зауставити и које ће спречити будуће акте. Размере феномена, његове последице и друштвени значај указују на важност разумевања његове природе и организовања одговарајуће друштвене акције, што укључује и обавезу едукације и стручног усавршавања професионалаца, како би се на ову појаву одговорило на адекватан начин.

Прегледни подаци за Европу упућују на то да је најмање између 20 и 25% жена током живота бар једном искусило физичко насиље од стране партнера, а њих више од 10% сексуално насиље које је укључивало употребу силе (Hagemann-White, 2006; Martinez and Schröttle, 2006). Стопе психичког насиља се крећу од 19 до 42% (Martinez and Schröttle, 2006). Испитивање које је спровело Виктимолошко друштво Србије 2001. године показало је да је скоро свака друга жена (46,1%) доживела неки облик

¹ *Elements for Discussion*, Ad hoc Committee on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (CAHVIO (2009)3);

психичког насиља, а да је свака трећа жена доживела физички напад од неког члана породице (30,6%). Највише физичког насиља, (45,5%), према жени у породици учини њен супруг или партнер (Видаковић, 2002). Евиденција Министарства унутрашњих послова у Србији потврђује да су жртве кривичног дела насиље у породици далеко чешће особе женског пола (80,8%), а извршиоци особе мушког пола (96,9%)². У анализи извештаја о раду центара за социјални рад у Србији за 2009. годину, у категорији одрасла и стара лица, регистровано је 7.520 жртава насиља у породичном контексту. Полна структура жртава приказана је само за 4.394 лица из ове категорије, од чега жртве женског пола чине 3.839 лица (Козарчанин, 2010: 61).

Истраживања, такође, потврђују да у 30–60% породица у којима је насилан један или оба родитеља постоји и злостављање деце (Appel and Holden, 1998; Pulido and Gupta, 2002; Margolin and Gordis, 2003), а у породицама где постоји насиље због ког жена мора да тражи помоћ полиције или да напусти дом, чак у 75-100% случајева деца су била жртве насиља (Emery and Laumann-Billings, 1998). Евиденције центара за социјални рад доследно потврђују да је насилно понашање усмерено према партнерки паралелно са насиљем према деци у 40-50% случајева, да су деца сведочила насиљу према мајкама у готово 80% случајева, као и обрнуто, када су деца идентификоване жртве насиља у породици, у 50-60% случајева насиље трпе и њихове мајке. Деца која сведоче насиљу према мајци често као последицу имају смањен доживљај личне вредности, анксиозна су и застрашена, доживљавају свет као несигурно и непријатељско место за живот (Ајдуковић и Печник, 2000; УН Студија, 2006).

Светска здравствена организација проглашава насиље према женама приоритетним јавно-здравственим проблемом, који захтева енергичну акцију усмерену ка његовом сузбијању и престанку.³ Физичким насиљем настају различите механичке и физичке повреде, као и функционални поремећаји здравља, чија учесталост варира између 40 и 75%, мада прави узрок повређивања може остати нејасан и неутврђен, чак и од искуسنих здравствених радника (Ђикановић, 2006: 18-19). Насиље условљава и различите поремећаје у менталном здрављу, учесталу појаву депресије, анксиозности и посттрауматског стресног поремећаја (Campbell, 2002, према Ђикановић, 2006), зависност или злоупотребу супстанце и покушај суицида (Stark, 2004; Lamu, et. al, 2009).

Жене жртве насиља су далеко чешће кориснице социјалне и материјалне помоћи и у знатно су већем ризику од сиромаштва и

² *Полазни оквир Националне стратегије против насиља*, 2005:5;

³ *Violence against Women: a priority health issue*, WHO/FRH/WHO/97.8.

социјалне искључености (Seith, 2001). За многе жене одлука да изађу из насилне везе и да започну живот као самохране мајке носи врло висок ризик од сиромаштва (Seith, 2001; Klein, 2009).

Државна политика у области насиља у породичном контексту

Сагледавајући документа која у нашем контексту изражавају политику државе⁴, може се закључити да је она некохерентна, несинхронизована и још увек недовршена. Овом утиску доприноси међусобна неповезаност стратешких докумената и закона, као и непостојање веза између садржаја, циљева и мера који се односе на различите циљне групе, које се идентификују као најчешће жртве насиља у породици. Истовремено, иако политика државе обухвата широк концепт циљева и акција, она не наглашава довољно јасно да је заустављање насиља, у конкретном и у стратешком смислу, главни циљ политике, што би одредило и све друге, оперативне циљеве, који усмеравају изградњу система интервенције, укључујући ту и претпоставке за његово функционисање и поступање професионалаца.

Национални документи у овој области предвиђају (перманентну) едукацију професионалаца (на основним студијама и у току професионалног усавршавања) као стратешке активности у превенцији и заштити жртва насиља у породичном контексту.

Едукативни програм Аутономног женског центра о насиљу у породици

Развијајући специјалистичка знања у овој области, Аутономни женски центар (АЖЦ) је акредитовао едукативни програм намењен стручној јавности у свим релевантним службама, који почива на стандардима међународних докумената и на концепту интервентног програма, а ослоњен је на домаће податке, искуства и карактеристике локалног контекста. Програм настоји да развије разумевање проблема, јасне концепте и принципе деловања, да преиспита политику и да појасни поступке и процедуре рада у институцијама, те да успостави координацију између свих релевантних институција и професионалаца. Руководећи се идејом да постојање заједничког става и приступа свих релевантних служби умањује негативни утицај фрагментарног разумевања и интервенисања, циљ (свих) интервенција је заустављање насиља, а фокус је на заштити жртве/жртва. Виктимизација жртве се избегава тако

⁴ У првом реду: *Полазни оквир Националне стратегије против насиља, Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање равноправност полова, Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима, Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља;*

што се насилник сматра (искључиво) одговорним за насилно понашање, а институције одговорне да предузму мере заштите жртве од насиља. Све мере интервенције узимају у обзир неједнакост моћи (неједнаке ресурсе) између жртве и насилника. Приступ укључује мултидисциплинарну (различите професије) и мултисекторску (различите службе и сектори) сарадњу. Садржај едукативног програма је организован у две велике целине: (а) базични програм обуке који укључује три семинара и (б) специјализовани програм обуке који укључује четири семинара, укупног трајања од 72 радна сата.

Фокус анализе у овом раду усмерен је на ефекте које на професионалну праксу има основна обука о феномену, реализована кроз дводневни семинар *Насиље у породици и институционална заштита*. Овај семинар има три тематске целине: (а) основни концепти о насиљу у породици, (б) основни принципи у раду са насиљем у породици и (в) основни поступци и процедуре у раду са насиљем у породици. Преовлађујуће методе учења укључују: вербално рецептивно учење, интерактивно учење и решавање проблемских ситуација. Реализацију семинара прати стандардна индивидуална, писана, анонимна процена квалитета (евалуација), као и независна контрола квалитета коју спроводе Републички и/или Покрајински завод за социјалну заштиту. Посебан сегмент праћења и процене ефеката едукације представља наративни извештај водитељки семинара.

2. Методолошки оквир анализе

Основни циљ анализе је сагледавање утицаја који едукација о насиљу у партнерском односу може да има на промену професионалне праксе. Овај основни циљ је конкретизован кроз сагледавање мишљења учесника/ца и водитељки семинара о могућностима и препрекама за примену стечених знања у практичном раду у реалним ситуацијама. У односу на постављени циљ дефинисани су истраживачки задаци: (а) анализа оцене применљивости три тематске целине едукативног семинара, (б) анализа коментара учесника/ца о садржајима које је могуће директно применити у практичном раду и коментара о могућим препрекама за примену стечених знања и (в) анализа коментара водитељки семинара о мотивацији, отпорима, одговорностима професионалаца и ресурсима заједнице.

Емпиријско сагледавање могућих ефеката стеченог знања на професионалну праксу спроведено је коришћењем квалитативних и квантитативних метода као комплементарних.

Узорак анализе чинила је документација са едукативних семинара: 246 евалуационих листова које су попунили учесници/е. Евалуа-

циони упитник, поред основних демографских података (пол, служба, занимање, дужина професионалног стажа), садржи квантитативне процене: (а) квалитет општих карактеристика семинара (оцена од један до пет у значењу: слабо до одлично), (б) процене применљивости програмских целина (оцена од један до три у значењу: није применљиво до применљиво), и квалитативне процене/коментаре, од којих издвајамо два питања релевантна за циљ овог истраживања: (в) шта се од садржаја са семинара може директно применити у раду и (г) шта су могуће препреке у примени стеченог знања (личне природе, препреке у контексту рада службе и/или у локалној заједници).

Анализом је обухваћен период од фебруара до маја 2011. године, у којем је изведено 11 дводневних семинара⁵. Паралелни узорак чинило је 11 извештаја о реализацији семинара које су поднеле водитељке едукације. За потребе ове анализе издвојена су четири специфична аспекта: (а) коментар о мотивацији учесника/ца, (б) отпори који се јављају током рада, (в) процена спремности професионалаца да преузму одговорности за бављење проблемом и за заштиту жртава насиља и (г) процена ресурса заједнице.

Анализа података обухватила је категоризацију квалитативних података и једноставне квантитативне методе обраде, утврђивање дистрибуције фреквенција.

3. Анализа ставова учесника/ца о могућностима и препрекама за практичну примену знања стечених на семинару о насиљу у породици

Оцене учесника о *применљивости* презентованог садржаја (*Табела бр. 1*) показују значајно опадање процента оцене „применљиво“ са конкретизацијом садржаја: 92,3% учесника/ца као применљиве процењује садржаје о теоријским концептима насиља, а проценат се линеарно смањује до 73,6% применљивости када су у питању конкретни поступци и процедуре из надлежности служби. Ови показатељи су сагласни са наводима водитељки семинара да су учесници/це више заинтересовани/е за теоријска разматрања, а да им мотивација опада операционализацијом концепата на конкретне поступке, што индиректно говори о мотивацији за практичну примену стечених знања и за прихватање одговорности за поступке.

⁵ Градови: Бач, Жабал, Ада, Бечеј, Ниш (два семинара), Шабац, Србобран, Темерин и Зрењанин (два семинара). Едукација је спроведена у оквиру пројеката које реализују Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова (осам семинара) и Управа за родну равноправност (три семинара).

Табела бр. 1: Приказ оцене применљивости програмских целина у проценти

	Опис	Применљиво	Делимично применљиво	Није применљиво
а.	Основни концепти о насиљу – <i>врсте, механизми и динамика</i> насиља	92,3	7,7	-
б.	Основни концепти о насиљу – ставови и <i>предрасуде</i> о насиљу, жртви и насилнику	88,2	11,8	-
в.	Пет основних <i>принципа</i> у раду са насиљем, сукоб принципа и избор приоритета	86,0	14,0	
г.	Основни поступци и процедуре – <i>идентификовање, утврђивање, документовање и евидентирање</i> насиља	83,6	16,0	0,4
д.	Основни поступци и процедуре – <i>утврђивање степена опасности</i>	82,8	16,4	0,8
ђ.	Основни поступци и процедуре – <i>надлежности служби у поступању</i>	73,6	25,6	0,8

Анализа **коментара** учесника/ца о садржајима које је могуће директно применити у практичном раду (Табела бр. 2) показује да, уколико изузмемо одговор да су применљиви сви садржаји, најучесталије се као применљиви помињу садржаји о основним поступцима: идентификовање, утврђивање, документовање и евидентирање насиља, чине готово четвртину свих одговора (24%). Посебно су наглашавани поступци који се односе на идентификовање, односно откривање и препознавање насиља. И коментари водитељки семинара указују на практични значај основних процедура, односно да су професионалци имали мање успеха у овим поступцима: нису у довољној мери откривали насиље, посебно насиље ниског интензитета, или су га приписивали партнерском/породичном конфликту за који су обично одговорне обе стране.

Слично се може закључити и за садржаје који се односе на надлежности институција (11% свих одговора), где су учесници укључили значај познавања надлежности сопствене службе, потребу јасног разграничења надлежности између институција, као и потребу за успостављање међусобне сарадње. И извештаји водитељки показују корисност садржаја који се тичу надлежности служби: они су углавном представљали највећу препреку у поступању у случајевима насиља у породици. Увећање конкретних знања индиректно условљава већу спремност да се у наредном периоду она примене, не само кроз систематско испитивање постојања насиља, утврђивање

облика и последица насиља и његово квалитетно документовање, већ и кроз размену релевантних информација са другом службом.

Табела бр. 2: Приказ процентуалне заступљености коментара о применљивости појединих садржаја

	Садржај	Процент
1.	Сви садржаји	25,69 %
2.	Основни концепти – врсте, динамика и механизми насиља, ставови и предрасуде	10,09 %
3.	Пет принципа у раду са насиљем	8,26 %
4.	Основни поступци и процедуре – идентификовање, утврђивање, документовање и евидентирање насиља	23,85 %
5.	Основни поступци и процедуре – утврђивање степена опасности	8,26 %
6.	Основни поступци и процедуре – надлежности служби	11,01 %
7.	Комуникација/правила рада са насилником и жртвом	7,34 %
8.	Неразврстано/остало	5,50 %
	Укупно:	100,00%

Међу коментарима учесника/ца семинара о могућим *препрекама за примену* стечених знања (Табела бр.3), посебно се издвајају проблеми у вези са карактеристикама (и недостацима) служби у систему заштите од насиља у породици (22,5%) и њиховој међусобној неповезаности (35%): ове две категорије обухватају преко 50% свих наведених препрека за примену стеченог знања. Осим професионалаца у Нишу (први семинар) и Шапцу, у свим посматраним заједницама, професионалци као највећу препреку у примени стечених знања оцењују међуинституционалну неповезаност и то: више од половине учесника/ца у Темерину, Жабљу и Нишу (други семинар), нешто испод половине учесника/ца у Бачу (47%) и трећина учесника/ца у Ади, Бечеју, Србобрану и Зрењанину (обе групе). Под неповезаношћу институција, учесници/це су углавном подразумевали недовољну и/или недовољно ефикасну сарадњу између служби, некоординисано, односно несинхронизовано деловање и пребацивање одговорности између институција. Учесници/це из Бечеја, Србобрана и Темерина специфичније су одредили ове препреке као неповезаност општинских служби са судовима и тужилаштвом, који се после нове организације у правосуђу налазе у Новом Саду.

Препреке у вези са карактеристикама службе груписане су у три категорије: недостатак материјалних ресурса (7%), недостатак кадрова

и оптерећеност послом (8,8%) и мањкавост надлежности и организације службе (6,6%). Збирно узете, карактеристике и недостаци службе највећа су препрека у примени знања учесницима из Бечеја (31,4%) и Ниша/прва група (46%), а значајно место заузимају и у обе зрењанинске групе (34,8%, односно 26% одговора). У Бечеју се наглашава недостатак материјалних ресурса, у Нишу организацијска питања, а у Зрењанину се истиче недовољан број радника и са тим у вези преотперећеност послом.

Међу карактеристикама професионалаца, које заузимају треће место (15,4%) по учесталости препрека, учесници/це убрајају недовољну едукованост и неинформисаност о проблему, незаинтересованост (немотивисаност) и несензибилисаност појединаца, као и предрасуде професионалаца када је ова област у питању. Ове карактеристике нагласили су учесници из Ниша (обе групе), Бечеја, Темерина и прве зрењанинске групе.

Системске препреке (9,3% одговора учесника/ца) се у највећој мери односе на компликоване процедуре, дуготрајне судске процесе и постојећу (лошу) законску регулативу, а истичу их учесници из Бача, Бечеја, Ниша/друга група и обе зрењанинске групе. Скоро 9% учесника изјаснило се да не постоје препреке када је у питању примена стечених знања, а то је за учеснике из Шапца опредељујући одговор: чак трећина њих сматра да не постоје никакве препреке за примену стечених знања.

Из анализе одговора може се закључити да професионалци највеће препреке за примену знања стечених на семинару виде у карактеристикама служби и неадекватној међусобној сарадњи, а у много мањој мери као проблематичне препознају професионалне карактеристике запослених (неедукованост, немотивисаност и предрасуде).

Табела бр. 3: Приказ процентуалне заступљености коментара о препрекама за примену стечених знања

	Препрека	Процент	
1.	Не постоје препреке	8,79%	
2.	Карактеристике жртве и насилника	2,75%	
3.	Професионалци (предрасуде, недостатак едукације, сагоревање)	15,38%	
4.	Недостатак ресурса (финансијска и техничка средства, просторије)	7,14	22,53%
	Недостатак кадрова и оптерећеност послом	8,79	
	Надлежности и организација службе	6,59	
5.	Неповезаност институција	35,16%	
6.	Локална заједница	2,75%	
7.	Системске препреке (процедуре, законска регулатива)	9,34%	
8.	Неразврстано/остало	3,85%	
	Укупно:	100,00%	

4. Анализа коментара водитељки семинара о могућностима и препрекама за практичну примену знања стечених на семинарима о насиљу у породици

Анализом коментара водитељки семинара о мотивацији учесника/ца уочава се јасна веза између степена мотивисаности за пријављивање и учешће на семинару и спремности да се преузме одговорност за примену знања и надлежност у пракси. У том смислу, мотивацију учесника/ца описану у извештајима водитељки можемо сагледати кроз неколико аспеката: а) почетна очекивања и интересовања и потребе које учесници/це исказу у току семинара; б) активност учесника/ца на семинару и г) спремност учесника/ца за даље бављење проблемом насиља у породици кроз практичну примену стечених знања.

Разлози који су мотивисали учеснике/це за учешће на семинарима и који су навођени као очекивања углавном су се односили на стицање и унапређење знања из области насиља у породици, размену искустава, упознавање са процедурама откривања и поступања у ситуацијама насиља у породици и разјашњење надлежности институција. Такође, учешће на семинару виђено је као могућност за дефинисање процедура поступања, упознавање са колегама из других служби и успостављање квалитетније међусекторске сарадње, те као основ за стицање специјализованих знања кроз додатне едукације. Овако исказана очекивања показују да професионалци из служби које се баве насиљем у породици не поседују релевантна (посебно специфична) знања о феномену и знања о специфичној примени процедура и надлежности служби када је ова област у питању. Разлику у исказаним очекивањима учесника/ца, која се креће у распону од уопштених формулација („унапређење знања“, „надградња знања“) до конкретних очекивања (бављење одређеним темама, разјашњење конкретних дилема), водитељке су процењивале као разлику између декларативне и стварне заинтересованости професионалаца за рад на семинару и након њега.

На семинарима, где је мотивисаност за стицање нових и унапређење постојећих знања процењена као изузетно висока, присуствовао је велики број младих професионалаца са мање од пет година радног стажа (Ниш 28,6%, Шабац 42,9%, Ада 50%). Они су, према извештавању водитељки, уједно били најотворенији за сарадњу и најактивнији у дискусијама, најлакше су прихватили концепт семинара и у највећем броју показали спремност да га примене. Мотивисаност за одређене теме настајала је и услед бројности и/или заинтересованости представника појединих институција⁶.

⁶ Нпр. значајан број присутних представника/ца предшколских и школских установа усмеравао је дискусију на вршњачко насиље, односно насиље у партнерским везама међу младима и на последице насиља у породици по децу.

Као један од начина за процену почетне мотивисаности за унапређење знања, водитељке семинара су користиле показатеље успешности на улазним и излазним тестовима које су попуњавали учесници семинара. Групе су углавном показале напредак у усвајању знања у распону од веома доброг до осредњег на нивоу целе групе, односно као значајан напредак само код појединих професионалаца.

Према извештавању водитељки, на разлике у степену мотивисаности учесника/ца за рад на семинару утицали су неуједначеност ставова о насиљу у породици, разлике у нивоу знања, степену сензибилисаности и разумевању проблема насиља у породици. Варијације у степену мотивисаности учесника/ца за рад на семинару јављале су се и у односу на врсту вежбе која се изводи: на највећем броју семинара постојала је мотивација за теоријска разматрања и дискусије у пленуму и/или у малим групама. С друге стране, водитељке наводе да су учесници/це мање активни у вежбама у којима се захтева решавање задатих проблема и примена знања о принципима и процедурама поступања. Те вежбе наилазе на појединачне отпоре, у њима се постиже мања ефикасност и теже се долази до жељених продуката. Такве резултате водитељке су повезивале са дотадашњом праксом: случајеви насиља се ретко откривају, или се на њима недовољно ради, или се не ради на начин који је у складу са концептом семинара. У неким срединама, према извештавању водитељки, професионалци реагују само у ситуацијама високог степена ризика, док се низак и средњи степен ризика од насиља не препознају и не третирају. Исто тако, насиље у породици се отвара и третира углавном као насиље према деци, а пракса је да се у центрима за социјални рад случај води под ознаком „поремећени породични односи“.

Посматрајући степен мотивисаности учесника/ца за рад према њиховим професијама и институцијама из којих долазе, водитељке семинара су у извештајима као најактивније и мотивисане за учење посебно издвојиле представнике/це центара за социјални рад (Бач, Жабал, Србобран), васпитно-образовних (Бач, Бечеј, Србобран) и здравствених установа (Жабал, Бечеј), а као посебно мотивисане појединце издвојиле су полицијску службеницу (Шабац) и заменика тужиоца и судије (Зрењанин/први семинар). Професионалци, односно службе чији су представници показали највише мотивације, најчешће су означени и као ресурс заједнице за примену знања и за будуће акције.

Запажања водитељки семинара о **отпорима** учесника/ца који су се јављали у раду могу се, ради лакше анализе, приказати као: а) отпори у погледу учешћа у вежбама и активностима као што су попуњавање тестова и евалуација и б) отпори према концепту, презентованим садржајима и кључним принципима на којима се заснива семинар. Директно

испољених отпора у погледу попуњавања улазних и излазних тестова и евалуационих листова или одбијања учешћа у неким вежбама није било ни на једном семинару. Ипак, дешавало се да учесници/це не потпишу излазне тестове или да буду пасивни током групних вежби и дискусија у пленуму, а долазило је и до незнатног осипања групе, што се може тумачити као вид пасивног отпора и незаинтересованости за тему. На три од укупно једанаест семинара, према извештавању водитељки, није било никаквих отпора према концепту семинара и презентованим садржајима (Ада, Ниш/први и Зрењанин/први семинар); учесници/це су показали високу мотивисаност за стицање нових знања и усвајање/развијање процедура које су у вези са поступањем у ситуацијама насиља у породици. Интересантно је да су на два од ових семинара у великом броју били присутни професионалци који су имали испод пет година радног стажа.

Иако су учесници углавном усвајали концепт и кључне принципе и у највећем броју случајева показали (бар декларативно) спремност за сарадњу и заинтересованост за нова сазнања у области насиља у породици, водитељке су известиле о постојању различитих видова отпора, који су у зависности од групе били различитог интензитета. Део отпора долазио је из неспремности неких учесника на интензитет и дужину рада (Жабал), незадовољство због постојећих проблема у службама (оптерећеност послом, недостатак кадрова и других ресурса за рад, неповезаност са другим службама), док се део отпора јављао у виду психологизирања и инсистирања на језичкој прецизности (Темерин). Међутим, највећи део отпора јављао се због присуства мање или више изражених предрасуда које су у вези са овим феноменом.

Убедљиво највише испољених отпора било је у односу на **родно осетљив** приступ насиљу у породици и то у виду предрасуда да су **жене једнако насилне као и мушкарци**, да су **жртва и насилник једнако одговорни за насиље** (укључујући и изједначавње вршења насиља са неспречавањем насиља над децом) и да **мајка мора да заштити децу по сваку цену** (чак и по цену сопственог живота). Посебно су изражене предрасуде када су у питању очекивања од жртава, односно (не)позивање починилаца насиља на одговорност. То се рефлектује на интервенције тако што се фокус ставља на акције према жртви, које не гарантују нужно њену сигурност и заштиту, а не на акције према починиоцу (забране и санкције). Исто неразумевање се јавља и када се ради о одговорности мајки да заштите децу од очевог насиља, чак и када су саме жртве тог насиља. У неким групама учесници су негирали разлике у моћима (економским и друштвеним) између мушкараца и жена (Зрењанин/други семинар). На неким семинарима отпори и предрасуде појединаца или дела групе су били тог интензитета да су доводили до повремених застоја у

раду, а захтевали су и додатно навођење чињеница у циљу превазилажења предрасуда (Бач, Жабал, Ниш/други и Зрењанин/други семинар). Иако су учесници/це углавном лако препознавали предрасуде, теже су пронашли убедљиву аргументацију против њих.

Према извештајима водитељки учесници/це не познају у довољној мери надлежности ни сопствене ни других институција, што представља једну од кључних препрека за ефикасно поступање и успостављање адекватне сарадње. У десет од једанаест извештаја водитељке наводе мање или више исказано незадовољство учесника/ца поступањима служби, разменом информација и међусобном сарадњом. Такође, извештавају да је међуинституционална сарадња, коју у неким срединама процењују као задовољавајућу, резултат посебног залагања појединих професионалаца (Зрењанин/први семинар).

Уочена је тенденција да су професионалци углавном пребацивали одговорност за (не)поступање на друге институције, најчешће на оне чији представници/це не присуствују семинару (обично на представнике правосуђа). Неприхватање надлежности исказано је кроз истицање ограничених могућности властитих институција или навођењем препрека и немоћи сопствене службе (мањак кадрова, недостатак финансијских и других средстава, али и проблеми који су настали услед организационих промена у оквиру реформе правосуђа). Закључци водитељки и учесника/ца у вези са надлежностима и поступањима институција углавном се односе на неопходност успостављања сталне размене информација и међуинституционалне сарадње, те на доношење протокола о поступању служби у случајевима насиља у породици.

Као што је напред поменуто, одређивање ресурса у заједници у извештајима водитељки углавном се поклапа са исказаном мотивисаношћу присутних представника/ца институција и њиховом спремношћу за преузимање одговорности и бављење насиљем у породици⁷.

⁷ У зависности од семинара, као најзначајнији ресурс процењивани су центри за социјални рад, односно сензибилисани и мотивисани професионалци из ове службе (Бач, Жабал, Србобран), предшколске и школске установе (Бач, Србобран, Бечеј), здравствене установе (Жабал, Бечеј), суд (Бач) и тужилаштво (Зрењанин). Посебно су издвојени Савет за безбедност у Бечеју и Развојно саветовалиште за младе у Зрењанину који раде на превенцији насиља у породици. Међу професионалцима као ресурси у својим заједницама препознати су полицијска службеница из Полицијске управе у Шапцу, која је обучена и специјализована за рад са насиљем у породици и заменик тужиоца из Основног јавног тужилаштва у Зрењанину, који редовно одржава састанке са представницима свих релевантних институција на којима се планирају интервенције и мере заштите.

5. Закључак и импликације за даљи рад

Сличне анализе су потврдиле да се досадашња пракса у едукацији професионалаца (додипломској и стручно усавршавање) о насиљу у партнерском односу и у породици у нашем контексту показала недовољном, што условљава вишеструке последице: непознавање случајева насиља, непостојање усаглашене праксе о начину идентификовања, утврђивања и документовања насиља, односно стандардизованих протокола за поступање професионалаца. Недостатак знања уз организационо-техничке проблеме служби може да доведе до озбиљних пропуста у заштити, а истовремено представља и озбиљно кршење права корисника/грађана (Савић и Алемпијевић, 2007; Цуцић, 2007; Игњатовић, 2008). Способност да се компетентно поступа и да се пружи подршка и заштита у случајевима насиља у партнерском односу и у породици захтева основно знање о феномену, комбиновано са специфичним знањима за сваку професију/службу. Обука треба да доведе у питање уобичајена веровања и предрасуде, широко распрострањене и међу професионалцима, као и да подстакне мотивацију за сарадњу између служби, познавање прописа и надлежности и да унапреди практичне вештине. Ову потребу препознају и сва државна стратешка документа, али је реализација на самом почетку.

Неподељена су мишљења да познавање феномена и едукација професионалаца представљају важан, али не и довољан услов за успешну примену интервенција и за међусобну сарадњу служби у заштити жртве. И ова анализа потврђује нужност превођења закона и дефиниција у конкретне кораке примене у различитим областима праксе. Сарадња између служби, која обухвата и поступање у конкретном случају и општу координацију надлежности и одговорности, показује се као незаменљив део сваке ефикасне праксе. Међутим, едукација није довољна да она постане стандард поступања. Различити фактори утичу на одговор професионалца, од демографских карактеристика жртве и насилника, преко карактеристика и ставова професионалца (и службе), до различитих ситуационих фактора. Када не постоје обавезујуће процедуре, одлука о поступању није искључиво у вези са проценом ситуације, већ и са проценом властитог ангажовања и изложености (Gracia et al., 2008; Seith, 2001). Поступати у насиљу значи конфронтирати се насилнику и то је тежи део задатка, који може да се избегне ако насиље остане невидљиво или ако се примене неадекватне мере (стишавање, мирење, посредовање, саветовање). Стога се чини да је нужни корак државне политике израда смерница и обавезујућих упутстава о поступању која стандардизују праксу, обавезују све у служби на одговарајућу процедуру, јасну поделу

улога и одговорности, и која омогућавају да се прати и процени ефекат поступања у сваком појединачном случају, како би се остварио истински напредак у примени знања (Grieger et al., 2004).

Литература:

1. Appel, A.E. and G.W. Holden, (1998): The co-occurrence of spouse and physical child abuse; A review and appraisal, *Journal of Family Psychology*, 12, 579-599
2. Ајдуковић, М., Н. Печник, (2000): Међугенерацки пренос насиља у обитељи, у: Ајдуковић, М., Г. Павлековић (ур.): *Насиље над женама у обитељи*, Друштво за психолошку помоћ, Загреб, 69-80
3. Цуцић, В., (2007): Одговор здравствене установе на насиље над женама, у: С. Оташевић (ур): *Насиље над женама моја професионална одговорност*, Аутономни женски центар, Београд, стр. 54-72
4. Emery, R.E., and L. Laumann-Billings, (1998): An overview of the nature, causes, and consequences of abusive family relationships: Toward differentiating maltreatment and violence, *American Psychologist*, 53, 121-135
5. *Ending violence against women – From words to action*, (2006): Study of the Secretary-General, United Nations
6. Grieger, K, et al., (2004): Elements of good practice and indicators of social progress, in: Grieger, K. et al: *From local innovations to standards of good practice: Intervention projects and their work, Final report of evaluation research*
7. Gracia, E., F. García and L. Marisol, (2008): Police Involvement in Cases of Intimate Partner Violence Against Women: The Influence of Perceived Severity and Personal Responsibility, *Violence Against Women*, Vol.14 No. 6, June 2008, 697-714
8. Ђикановић, Б., (2006): Жртве и здравље – здравствене последице насиља над женама, *Темида, часопис о виктимизацији, људским правима и роду*, бр. 3, година 9, стр. 15-22, Виктимолошко друштво Србије, Београд
9. Hagemann-White, C., (2006): *Combating violence against women – Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member States*, Council of Europe, Directorate General of Human Right
10. Игњатовић, Т., (2008): Систем заштите жена жртава насиља у породици у Србији – Између државних обавеза и стварности, *Социјална мисао*, бр.1, година XV, стр. 11-24, Београд
11. Козарчанин, Л., (2010): *Анализа извештаја о раду центра за социјални рад у Србији за 2009. годину*, Републички завод за социјалну заштиту, Београд
12. Klein, S. (Ed.), (2009): *The poverty risks of women affected by violence and their children – Report on the socioeconomic situation in Austria*, WAVE – Women against violence Europe, Vienna
13. Lamy, C., F. Dubois, N. Jaafari, T. Carl, P. Gaillard, V. Camus, W. El Hage, (2009): *Clinical and Psychopathological Profile of Women Victims of Psychological Partner Violence*. Rev. Epidemiol.Sante Publique

14. Margolin, G. and E.B. Gordis, (2003): Co-Occurrence Between Marital Aggression and Parents' Child Abuse Potential: The Impact of Cumulative Stress, *Violence and Victims, Vol. 18, No. 3, June 2003, 243-258*
15. Martinez, M, and M. Schröttle, et. al., (2006): *State of European research on the prevalence of interpersonal violence and its impact on health and human rights*, CAHRV Report (Project No. 506348.)
16. Pulido, M.L, and D. Gupta, (2002): Protecting the Child and the Family, Integrating Domestic Violence Screening Into a Child Advocacy Center, *Violence Against Women, Vol. 8 No. 8, August 2002, 917-933*
17. Савић, С. и Ђ. Алемпијевић, (2007): Документовање телесних последица насиља над женама, у: С. Оташевић (ур): Насиље над женама моја професионална одговорност, Аутономни женски центар, Београд, 73-90
18. Seith, C., (2001): Security Matters – Domestic Violence and Public Social Services, *Violence Against Women, Vol.7, No.7, July 2001, 799-820*
19. Stark, E., (2004): The Response of Health Systems to Violence against Women: Lessons Learned and Models of Good Practice, in: *Casualties of Violence – Violence Against Women: An Issue of Health*, Conference Papers, Women's Aid with support from Department of Health and Children

**Биљана Делић, дипл. психолог истраживач у пројектном тиму,
Удружење стручњака за подршку деци и породици „ФИЦЕ Србија“
Покрајински секретаријат за здравство, социјалну политику
и демографију**

ЗАДОВОЉСТВО УЧЕСНИКА ПОРОДИЧНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Приказ дела истраживања о породичној конференцији као новом моделу за подршку породици у Србији и првих искустава њене имплементације у Србији

Резиме:

Истраживање о породичној конференцији, као новом моделу за подршку породици у Србији, реализовано је у оквиру пројекта Удружења стручњака за подршку деци и породици „ФИЦЕ Србија“ под називом „Породица на окупу“ који је подржао Балкански фонд за локалне иницијативе. Пројекат је реализован у партнерству са Градским центром за социјални рад у Београду током 2010. и 2011. године.

Истраживање које се овде представља део је поменутог истраживања и односи се на задовољство учесника породичних конференција. Реализовано је на узорку првих 20 породица у Србији за које су организоване породичне конференције. Ово истраживање о породичној конференцији, као новом моделу и иновативној пракси за подршку породици у Србији, значајно је јер се базира на првим искуствима у реализовању потпуно новог начина рада са породицом. Одговор на питање колико су учесници првих реализованих породичних конференција задовољни постигнутим, добијен је анализом упитника конструисаног за испитивање задовољства.

Висок степен задовољства корисници образлажу аргументима који говоре у прилог потребе да партиципирају и зад-

рже контролу над својим животом, што је суштина модела породичне конференције, чијом применом се подстиче и омогућава операционализација принципа партиципације кроз нову улогу стручњака и анимирање снага породичне мреже, чије потенцијале често не препознају (отписују) како стручњаци, тако и сама породица суочена са кризом.

Кључне речи: породична конференција, задовољство корисника, подршка породици, иновација, партиципација

*
* *

1. Увод

Истраживање о породичној конференцији као новом моделу за подршку породици у Србији (прва искуства имплементације породичне конференције у Србији), реализовано је у оквиру пројекта „Породица на окупу” Удружења стручњака за подршку деци и породици „ФИЦЕ Србија” (у даљем тексту ФИЦЕ Србија) који је подржао Балкански фонд за локалне иницијативе (БЦИФ). Пројекат је реализован у партнерству са Градским центром за социјални рад у Београду током 2010. и 2011. године.

Истраживање које се овде представља део је поменутог истраживања и односи се на задовољство учесника породичних конференција. Реализовано је на узорку првих 20 породица у Србији за које су организоване породичне конференције, и то 19 у Београду (општине: Нови Београд, Земун, Обреновац, Деспотовац, Раковица, Звездара, Чукарица) и једна у Новом Саду. Прва породична конференција у Србији реализована је 05. августа 2010. године. (У децембру 2011. године у припреми је породична конференција за тридесету породицу).

Ово истраживање о породичној конференцији као новом моделу и иновативној пракси за подршку породици у Србији значајно је јер се базира на првим искуствима у реализовању потпуно новог начина рада са породицом којој је потребна помоћ – породицом у кризи.

2. Кратко представљање породичне конференције

Како је представљање модела породичне конференције или обуку професионалаца за примену овог модела код нас до сада прошло мање од 200 стручних радика у систему социјалне заштите, а један број се информисао читањем чланака који су објављивани о том моделу у перио-

ду пре сагледавања првих резултата његове примене код нас, поменућу само основне информације о моделу. Више информација доступно је на сајту ФИЦЕ Србија, www.ficesrbija.rs, Удружења које је омогућило трансфер знања о породичној конференцији у Србију. Информације о примени модела породичне конференције у 2012. години биће доступне и на сајту невладине организације у оснивању „У кругу породице“, www.ukruguporodice.com. Ова, нова организација бавиће се развојем модела и пружањем услуге породичне конференције у Србији.

Модел породичне конференције је модел доношења одлука унутар породице и породичне мреже са циљем да се сачини план подршке за породицу у кризи. Модел је преузет из традиције Маора, староседелца Новог Зеланда и саставни је део закона којима се регулишу породична питања у овој земљи.

Породична конференција је породични скуп који се организује да би породица у кризи формулисала своје потребе и изабрала адекватна решења кроз израду плана, уз укључивање породичне мреже, а на основу претходног информисања о ризицима породичне кризе, услугама у заједници које су на располагању и вероватним мерама државних институција у случају да породица не успе да се избори са кризом у којој се налази. Породична конференција је прилика да породица у кризи сачува контролу у доношењу породичних одлука и решавању породичних проблема и на тај начин очува и/или увећа самопоштовање, самопоуздање и капацитете да решава своје проблеме, односно избегава се могућност да систем социјалне заштите или правосуђа преузме контролу и одговорност за исходе породичне кризе.

Пружалац услуге породичне конференције не може да буде институција са јавним овлашћењима, већ треба да буде посебна (невладина) организација како би се обезбедила неутралност (одсуство интереса) и баланс моћи (одсуство моћи одлучивања о приватним питањима породице), односно како би се у складу са моделом породичне конференције дала могућност породици да помоћ добије ван државних институција које имају мандат за спровођење мера, које су некад и против воље чланова породице.

Независни координатор организује породичну конференцију, усмерава и води ток конференције, са циљем да она успе (фацититира – модерира). Независни координатор је особа која је прошла селекцију и обуку, која је независна, односно није у служби ни једне институције која има право доношења одлуке у вези породице и која има уговор са организацијом пружаоцем услуге за регулисање моралних и процедуралних питања реализације породичне конференције.

Иницијатор породичне конференције је професионалац који ради у области заштите породице (водители случаја и супервизори у центрима за социјални рад, стручни радници у установама социјалне заштите за смештај, активисти невладиних организација, стручњаци у саветовалиштима и др.) или им се у обављању посла често обраћају за помоћ породице или појединци у тешким животним ситуацијама (здравствени радници, педагошко психолошке службе школа и предшколских установа, службе за преваспитавање у затворима и др.). Иницијатор породичне конференције породици/појединцу нуди могућност да решава своје проблеме по овом моделу и помаже породици у избору и формулисању теме или централног питања породичне конференције.

Услуга породичне конференције је услуга подршке породици коју пружа невладин сектор, и то ангажовањем посебно селектованих и обучених грађана за улогу независних координатора. Услуга се састоји у неутралном вођењу (фацитирању) процеса доношења информисаних одлука породице у кризи око које су на породичној конференцији окупљени пријатељи и родбина у потрази за одговором на централно питање породичне конференције.

3. Истраживања породичне конференције код нас

Од самог почетка примене породичне конференције код нас организовано је вођење базе података, односно реализује се систематско сакупљање и анализа података о задовољству учесника породичних конференција, као и анализа планова за решавање проблема до којих породице долазе на породичним конференцијама. На овај начин се омогућава систематско праћење података важних за развој модела.

У овом чланку представљају се резултати дела истраживања које се односи на задовољство корисника услуге породичне конференције и њених учесника (породице и пријатеља окупљених на породичној конференцији).

Имплементатори модела породичне конференције, чланови пројектног тима ФИЦЕ Србија, око којег је окупљена прва група независних координатора, планирају да наставе поменута истраживања током примене модела у наредном периоду, како би се обезбедио репрезентативан узорак испитаника и омогућило закључивање о моделу на чињеницама, односно развој модела код нас и давање одговора на питања која постављају институције:

- Да ли је породична конференција одговарајући метод за српско друштво?

- Које врсте подршке и помоћи ће породице тражити ако им је дата могућност да заједнички договоре сопствени план?
- До које мере ће ови планови бити делотворни?
- Које последице ће овај метод рада имати на услуге које обезбеђују институције, на позицију клијента (корисника услуге) и на однос професионалаца и породице?
- Које врсте проблема могу да се препусте породици, односно за које проблеме је породична конференција погодан метод?

Просечан број учесника (чланова породице, пријатеља, родбине) на првих 20 породичних конференција био је 11.

Особе којима су биле посвећене прве породичне конференције у Србији углавном су биле деца и млади, и то у 80% случајева, а свега у 20% случајева, одрасла и стара лица.

4. Истраживања задовољства корисника услуге породичне конференције – део ширег истраживања

У којој мери су учесници конференције могли да допринесу решењу? Како они оцењују конференцију? Какво је њихово мишљење о плану? За спровођење модела важно је да се добију ове врсте информација. Одговоре на ова питања даје део истраживања назван „Истраживање задовољства учесника конференција”.

Истраживањем задовољства учесника породичних конференција тражио се одговор на питање како реализовану породичну конференцију оцењују учесници првих 20 конференција у Србији, и то чланови породице за коју се конференција организује и чланови њихове породичне друштвене мреже, односно родбина и пријатељи.

Посебно важан циљ истраживања је да се стекне увид у жеље, искуства, потребе и осећања деце која су учествовала на конференцији. Ове информације су важне за чланове породице, водитеље случаја и независне координаторе. Резултати овог дела истраживања биће укључени у различите видове обуке који се организују за унапређење рада независних координатора. Координатори могу узети у обзир резултате истраживања задовољства деце када припремају децу и адолесценте за конференцију, као и у контактима са члановима породице и водитељем случаја.

Истраживање задовољства учесника породичне конференције је мерено коришћењем две врсте упитника за мерење задовољства: (1) упитника задовољства одраслих учесника породичних конференција и (2) упитника задовољства деце и младих особа, учесника породичних

конференција. Оба упитника садрже групе питања које се односе на следеће сегменте изражавања задовољства:

- испуњеност очекивања (шта су очекивали и да ли се то реализовало),
- начин и садржај информисања учесника породичне конференције (које информације су им биле важне и ко им је дао те информације),
- начин комуницирања током породичне конференције (да ли су слободно могли да питају и да се изјашњавају, како су се осећали),
- оцењивање породичне конференције,
- оцењивање плана који је направљен,
- оцењивање независног координатора, односно организатора породичне конференције и
- примедбе и сугестије.

Након сваке конференције испитаници (учесници конференције) замољени су да попуне одговарајући упитник. Како би се учесници конференције охрабрили да слободно изразе своје мишљење и да би се заштитила приватност, од учесника нису тражени њихови лични подаци. Учесници конференције су били замољени да у упитник упишу податак о свом односу са чланом породице за коју је конференција организована. Други анамнестички подаци нису тражени како би се смањила могућност бар очигледне идентификације.

Ограничење за примену оба упитника је писменост испитаника.

Готово сва питања у упитницима имају део са затвореним одговорима, као и отворени део. Затворени део се састоји од следећих могућих избора: да/не/ делимично или оцењивања на скали од један до пет. Сви одговори на затворена питања су сабирани. У одређеном броју случајева израчуната је просечна вредност.

У отвореном делу, испитаници су давали објашњења сопствених одговора својим речима. Ови одговори су уписани дословно, а затим су анализирани. Одговори су класификовани по групама питања. Коначно, за свако питање/тему одређен број типичних и значајних примедби је изабран.

Анализа одговора које су дали учесници породичних конференција је посебно рађена за:

А. Породичне конференције посвећене деци и младима и

Б. Породичне конференције посвећене одраслим особама.

Упитнике који су били валидни за истраживање попунило је 75 одраслих и 11 малолетних учесника породичних конференција

посвећених деци и младима и 28 одраслих учесника породичних конференција посвећених одраслим лицима. Дакле, укупно 114 испитаника обухваћено је истраживањем задовољства учесника породичних конференција, што чини 52% свих учесника породичних конференција, чланова породичне групе. Упитнике нису могла попунити деца млађег узраста која не знају да читају и пишу, као ни одрасла лица која нису писмена. Један, мањи број учесника породичних конференција није попунио упитник из различитих разлога који овде неће бити анализирани.

5. Резултати истраживања

А. Задовољство учесника породичних конференција које су биле посвећене деци и младима

Анализирани су одговори из 75 упитника за одрасле учеснике породичних конференција које су биле посвећене деци и младима. Мада је учесницима понуђена могућност да остану анонимни, велика већина је навела и име и презиме и у каквом је односу са дететом или младом особом због које се породична конференција организује.

Очекивања су код готово свих испитаника била искључиво позитивна. Кључне речи које се понављају у одговорима испитаника су: подршка, помоћ, разумевање, заједнички, понављање централног питања породичних конференција, како да буде боље деци, породици, „заједнички језик“, разговор, најбоље за дете. Свега два испитаника су била уздржана и нису баш много очекивала, али су, такође, констатовали да је породична конференција је превазишла њихово очекивање и да су сви рођаци и фамилија дали свој допринос, односно: „Боље је прошло него што сам мислила”.

На питање зашто мисле да се испунило њихово позитивно очекивање они који одговарају заправо описују шта је суштина породичних конференција речима (неки од одговора):

Због велике бриге и стручности (координатора) вође овог скупа

Направили смо план даљег напредовања и испуњавања циљева породице

- Зато што је направљен добар/одличан план породице
- Сва фамилија је преузела део терета и обавезала се да ће помоћи
- Заједничким радом урадили смо план помоћи породици
- Јасно смо одредили који вид помоћи може ко да подржи.
- Јачање снага породице
- Сам одазив великог броја заинтересованих људи и понуде ангажовања

- Чак и више него што сам очекивала јер су сви присутни и сви износе своје предлоге на једном месту – одлично
- Имамо конкретан план и договор око реализације истог.

Анализом групе питања која се односе на **информисање** уочено је да су сви испитаници сматрали да су добили довољно информација. Одговори на питање које информације су им биле најважније указују да је учесницима конференције важно да добију следеће информације:

- како својим присуством и активним залагањем на скупу родбина и пријатељи могу да дају свој допринос и помогну породици
- о природи проблема породице и циљу окупљања
- о законским консеквенцама уколико се проблем породице не буде решавао
- о постојању спремности и могућности да се пријатељи и родбина удруже и помогну породици са проблемом, односно да свако може помоћи
- ко ће бити присутан на породичној конференцији
- о услугама у локалној заједници (центар, НВО) које су на располагању породици
- о услузи и о пружаоцу услуге породичне конференције.

Како учесници опажају извор најважнијих информација показује табела бр.1.

Табела бр. 1: Најважнији извор информација

	Укупно	Процент
независни координатор	57	50%
центар за социјални рад	49	43%
неко други	8	7%

У посматраном узорку независни координатор се опажа као давалац најважнијих информација у 50% одговора, затим центар за социјални рад са 43% и најмање неко други са 7%. Други који су давали важне информације су: сви и млада особа којој је посвећена породична конференција.

У вези **начина комуницирања** током породичне конференције, односно да ли су учесници били активни и слободни да се изјашњавају и питају током породичне конференције, испитаници су дали следеће одговоре:

Сви испитаници извештавају да су током породичне конференције могли да постављају питања, да изражавају своје мишљење и учествују у

разговору, због атмосфере отворености и зато што се учесници већином међусобно познају (породична мрежа), као и због спремности независног координатора и давалаца информација да одговоре на свако питање учесника породичне конференције. Посебно илилустративни одговори су: „Све су то драги људи из фамилије, имали су воље да нам помогну. Пуно нам значи њино присуство”; „Дали су нам одрешене руке, без условљавања да помогне колико ко може и кад може”; „Имали смо довољно времена”.

Просечна **оцена конференције** на скали од један до пет коју су давали одрасли учесници породичних конференција посвећених деци и младима је 4,97. На питање зашто дајете ту оцену, неки од одговора су: „Јер смо веома захвални“; „Зато што сам задовољна“; „Зато што смо направили добар план“; „Због свега“; „Због добре организације“; „Јер је протекло у најбољем реду“; „Све је било добро планирано, знао се ред“; „Направили смо план помоћи, применљив је“; „За организацију и залагање координатора, центра за социјални рад“; „Пуно ми је лакше што су се неки чланови фамилије обавезали коју врсту помоћи и кад могу да помогну“; „Све је испланирано, организовано“; „Све је било у реду, пажња послужење, пријатни“; „Високо професионално вођење, учешће свих, размена, слободно изражавање мишљења“.

Просечна **оцена плана** направљеног на породичној конференцији, на скали од један до пет, коју су давали одрасли учесници породичних конференција посвећених деци и младима је 4,93. На питање зашто дајете ту оцену, неки од одговора су: „Зато што је било у реду“; „Због велике бриге центра за социјални рад и координатора“; „Па задовољна сам планом у потпуности“; „Зато што је изводљив (план)“; „Јер помажемо породици“; „Зато што је направљено у најбољем реду“; „Све обавезе су јасне и од нас вољне, нико нас ништа није натерао, сами смо се договарали“; „Није компликован, реалан, изводљив и применљив“; „Зато што је једноставан, а опет значајан“; „Све је било потпуно јасно“; „Исцрпан, сви су се ангажовали“.

Просечна **оцена за организаторе конференције**, на скали од један до пет, коју су давали одрасли учесници породичних конференција посвећених деци и младима је 5,00. На питање зашто дајете ту оцену, неки од одговора су: „Зато што су добро организовани“; „Велика љубазност“; „Зато што су супер“; „Све ОК“; „Због пуно потребних информација“; „Обилазио нас кући, телефонирао, у центру су били јасни, а на самој конференцији леп амбијент, опуштена атмосфера, одговарали су на сва наша питања, послужење“; „Сви су били ту због нас, хвала им“; „Све је било по договору, питали нас, конкретни, јасни“; „Немам речи, пажња, опуштена атмосфера, леп амбијент, јасни у давању упутстава, одговарали су на сва питања“; „Јасно постављено и прецизно спроведено“.

Међу сугестијама су изрази захвалности и потврде одличних оцена, али једна од најважнијих је изражавање жеље да породична конференција постане редован начин рада.

Б. Задовољство деце и младих – учесника породичних конференција посвећених деци и младима

Упитнике је попунило 11 учесника, деце и младих, и то шесторо мушког, а петоро женског пола. Од 11 испитаника дистрибуција по узрасту је следећа: по један испитаник узраста девет, 11, 14 и 15 година, затим по двоје узраста 12 и 17 година, те три испитаника стара 16 година.

Пет или 45% чине испитаници којима је била посвећена породична конференција, а по 27% су сиблинзи или рођаци особе којој је породична конференција била посвећена.

На питање дали су се осећали пријатно током породичне конференције 73% одговара потврдно, 18% са „понекад да, понекад не” и 9% (један испитаник) се није осећао пријатно. На питање да ли су остали слушали оно што си имао/ла да кажеш, 91% одговара потврдно, а 9% са „не”.

Да је све било у реду током трајања породичне конференције став је 91% испитаника што су образложили коректним понашањем свих присутних, без галаме и препирке, затим јер су се после дуго времена видели са родбином и добили пуно информација, јер су учесници породичне конференције донели „одлуку о брату”, а један испитаник је одговорио да не зна, што је образложио чињеницом да „су се моји ближњи окупили да реше мој проблем”.

Сви су проценили да је на породичној конференцији било довољно људи да се направи план и да нису били присутни они за које сматрају да не би ни требало да присуствују овом породичном скупу .

Просечна **оцена конференције**, на скали од један до пет, коју су давали деца и млади – учесници породичних конференција посвећених деци и младима, је 4,54. На питање зашто дају изабрану оцену, неки су одговорили: „Зато што помаже око проблема које деца имају“; „Ову оцену дајем зато што су ми се свих 15 ставки о мом будућем животу свиделе“; „Све је било у најбољем реду“; „Дајем, јер је било добро док смо причали“.

Просечна **оцена плана** направљеног на породичној конференцији, на скали од један до пет, коју су давали деца и млади – учесници породичних конференција посвећених деци и младима, износи 4,81. На питање зашто дају изабрану оцену, неки су одговорили: „Зато што је реалан и може да се реализује у моју корист“; „Било је добро јер смо донели одлуку о мом брату“; „Зато што мислим да ми је све то значајно“; „Понављам због неких ограничења, али сам и задовољна неким тачкама плана“ (оцена 3).

Просечна оцена за координатора, на скали од један до пет, коју су давали деца и млади – учесници породичних конференција посвећених деци и младима, је 5,00. На питање зашто дају изабрану оцену, неки су одговорили: „Зато што је указала на могући проблем, да би лакше могао бити решен“; „Јер смо донели добре одлуке“; „Све је лепо испричано и договорено“; „Да се брат запосли“; „Зато што је сасвим добро и коректно“; „Зато што је са великом пажњом и љубављу и пожртвовано сазвала породичну конференцију“; „Због правог педагошког рада, потпуне неутралности“.

Деца и млади су поред тражених одговора у отвореном питању „сугестије“ рекла још и следеће: „Потрудићу се да оправдам моје понашање и поверење у људе који верују у мене“; „Хвала на помоћи и подршци“; „Свима се захваљујем што се брину о мојој будућности“.

В. Задовољство учесника породичних конференција које су биле посвећене одраслим и старим

Анализа одговора на питања из упитника 28 одраслих учесника породичних конференција на четири конференције које су биле посвећене одраслим особама (три за старије и једна за душевно оболелу особу) показала је да, је велика већина њих навела своје и име и презиме, иако им је понуђена могућност да остану анонимни.

Очекивања су била углавном позитивна: 24 позитивна, четири негативна, једно „погрешно очекивање“ и једно „одсуство очекивања“. Из групе позитивних очекивања издвајамо следеће одговоре испитаника: „Корисне информације“; „Ово је стварно ОК“; „Организацију“; „Позитивне резултате, исход“; „Решавање проблема“; „Савет и помоћ (правно)“; „Помоћ“; „Да нас окупе све из породице“; „Да разјасне нека питања свих нас“; „Да сваки учесник изнесе своје ставове и да се коначно дође до договора“; „Међусобна размена чињенице и података и боље упознавање, као основ за могућност договора, односно плана“.

Негативна очекивања код четири испитаника и уверење да се на породичној конференцији неће догодити ништа значајно, изражена су следећим исказима: „Ништа. Мислила сам да се нећемо ништа договорити и да Драган неће хтети да сарађује“, или „готово ништа“, формулисано као „Не много“, су се завршила неочекиваним позитивним исходом израженим: „Али на крају, допало ми се, врло успешно“, „Ипак се нешто догодило, нешто позитивно, разумна дискусија“, „Сви су били продуктивни, добронамерни, а Драган и Весна паметни.“

Погрешно очекивање формалног састанка се није остварило, јер састанак није био формалан.

„Ново је то све за мене” – нејасна очекивања, завршавају се оценом пет на крају, без коментара.

Издвајамо неколико одговора испитаника на питање зашто мисле да су се њихова позитивна очекивања остварила:

- Отворен разговор са актерима ове породичне конференције;
- Зато што смо разговором повољно утицали на њих двоје да се смире страсти и да дође до договора, али предстоји период да ли ће бити спроведено;
- Све битно нам је разјашњено;
- Зато што нам је било потребно стручно мишљење и помоћ;
- Дошло се до циља: договор, план;
- Постигли смо договор ко треба да чини и шта треба да чини.

Један испитаник је није био оптимиста пре почетка породичне конференције, али је на крају био задовољан што је образложио речима: „Зато што смо почели да разговарамо, а нисмо претходно имали ни сличне ставове”.

Анализом групе питања која се односе на **информисање** уочено је следеће: Испитаници сматрају да су довољно информисани о идеји породичне конференције, о начину рада на породичној конференцији, о теми, о могућностима и другом. Као најважније информације испитаници издвајају:

- Да постоји организација која помаже у решавању оваквих проблема;
- Да урадимо све да се ситуација поправи (све за добробит деце);
- Све заједно;
- Скренули су пажњу око помоћи мојој баки, заједнички како да расподелимо проблеме;
- Организација;
- Најважније је било што су укључени стручњаци из социјалног;
- С обзиром на први сусрет све информације;
- Да породица заиста може пробудити свест о грешкама које правимо;
- Шта се дешава у случају неуспеха конференције.

Дистрибуција понуђених одговора на питање ко је дао информације које су за испитаника биле најважније приказана је у Табели број 2.

Табела бр. 2: Извор најважнијих информација

	Укупно	процент
независни координатор	17	57%
центар за социјални рад	12	40%
неко други	1	3%

Да је независни координатор дао најважније информације сматра 57% испитаника сматра, 40% сматра да је то учинио представник Центра за социјални рад, а за 3% испитаника те информације је дао неко други. Други који су давали важне информације су: „сви” и члан породице.

У вези **начина комуницирања**, односно да ли су учесници били активни и слободни да се изјашњавају и питају током породичне конференције, испитаници су дали следеће одговоре: сви испитаници су сматрали да су могли слободно да постављају питања и да износе своје мишљење. То су образлагали следећим аргументима: организатор породичне конференције је био љубазан, сви су били мотивисани да се постигне циљ породичне конференције, осећао је да је равноправан са осталима и осећао да активним учешћем може да помогне и др.

Просечна **оцена конференције**, на скали од један до пет, коју су давали учесници породичних конференција посвећених одраслима је 4,82. На питање зашто дајете ту оцену, неки од одговора су: „Зато што је комплетно обављено“; „Зато што смо решили проблем“; „Због одличне сарадње и врло брзе координације“; „Зато што смо за сад постигли договор“; „Због организације“; „Мислим да ће уродити плодом“; „Четири, јер у овом моменту не знам да ли ће бити успешно решење. Уколико буде позитивно, тек онда пет“; „Свака ствар може да буде и боља“.

Просечна **оцена плана** направљеног на породичној конференцији, на скали од један до пет, коју су давали учесници породичних конференција посвећених одраслима је 4,96. На питање зашто дајете ту оцену, неки од одговора су: „План иде хронолошки“; „Зато што су све урадили да решимо проблем“; „Савршен план, врло јасан, за кратко време“; „План је супер, само још да се у догледно време оствари“; „Због нарочитог залагања“; „Отвара могућност сарадње за помоћ и негу“; „Зато што сам и ја тако замислио“.

Просечна **оцена организатора породичне конференције**, на скали од један до пет, коју су давали учесници породичних конференција посвећених одраслима је 4,96. На питање зашто дајете ту оцену, неки од одговора су: „Јер је тако нешто много раније требало организовати!!!“; „Све похвале!“; „Зато што су све урадили да конференција успе“; „Одлична организација и све су жене у њој (жена)“; „Брзина решавања“; „Од-

лично су нас упутили у проблем“; „Мислим да је све одлично замишљено и организовано“; „Сви су пришли проблему веома благоданом и помогли нам да мирно решавамо проблем“; „Зато што је Душица (координатор) била упорна да нас све окупи и одржи конференцију“; „Зато што већа оцена не постоји“.

Од **примедби и сугестија**, у које су све похвалне, издвојене су:

- Хвала за ово што сам данас научила! И са 42 године сваки дан учим!
- Хвала свима који су учествовали у нашем проблему, госпођи Душици и Марији посебно. Много успеха у вашем даљем раду. Хвала.
- 100% успела конференција. Само наставите тако.
- Можда је ово прави начин да се врати вера у породицу и породичне вредности.

6. Закључци

У вези процене задовољства учесника првих породичних конференција, из угла њихових реализатора може се констатовати да су добијене високе оцене сасвим сигурно мотивишуће и подстицајне јер показују оно што су учесници породичних конференција и усмено саопштавали, а то је велика захвалност и задовољство начином на који је породици пружена подршка и шанса да се изборе са тешком ситуацијом у којој се налазе. Са друге стране, готово да нема информације о томе шта би могло да се унапреди, а простора за унапређење сигурно има. У периоду када се организују прве породичне конференције, заиста је далеко испред свих осталих циљева најважније да се професионалци усуде да понуде породичну конференцију и да чланови породице препознају добит која се остварује, да се осете оснажено, охрабрено и да нису заборављени, изоловани и без могућности избора, јер су у тешкој ситуацији.

Породица је задовољна јер има право на информације, приватно време и безусловно прихватање плана који је безбедан и законит. Начин на који се услуга пружа обезбеђује уважавање мишљења, осећања, избора и уложеног времена, енергије и добре воље свих учесника породичних конференција, уз њихово активно усмеравање на тражење решења и обезбеђивање потребних стручних информација са промењеном позицијом стручњака и практичних услова (време, простор) за доношење одлуке у кругу породичне групе.

Висок степен задовољства корисници образлажу аргументима који говоре у прилог потребе да партиципирају и задрже контролу над својим животом што је суштина модела породичне конференције. Применом

овог модела подстиче се и омогућава операционализација принципа партиципације кроз нову улогу стручњака и анимирање снага породичне мреже, чије потенцијале често не препознају ни стручњаци, ни сама породица.

Истраживање задовољства учесника породичне конференције потврђује да овај модел наглашава одговорност породице за решавање проблема и способност породице да учини оно што је потребно. Ово је у складу са једним од кључних аспеката развоја система социјалне заштите у којем постоји повећан интерес за јачање позиције клијента и у ком су сви већ упознати са терминима као што су „оснаживање“ и „партиципација“. Генерални приступ је да не треба други да мисле и одлучују за клијента, него да са клијентом треба да сарађују.

Према Бартману (Baartman H. 2002), клијент не само да треба поново да освоји контролу над својом ситуацијом, него треба и да буде власник сопствених проблема, уместо да му се одузима његов проблем и постепено враћа назад након што је нешто реорганизовано на начин на који то одговара професионалцима. Бартман, такође, наводи да професионалци постављају правила када клијенти траже услугу од запослених у социјалним службама. Запослени у заштити дијагностикују ситуацију и они одлучују која помоћ је потребна.

Према Портенгену (Portengen R. 2002), „оснаживање“ значи да људи имају максималан утицај на свој живот. Снага, информације и кохезија су кључни, наглашава Бек (Beek F. van, 2004). Клијенти желе да их експерти информишу, тако да они могу направити добро засновану одлуку шта им треба и од кога. Они бирају повезаност и помоћ у неколико аспеката живота који их не изолују од људи са којима живе. Дакле, породична конференција омогућава повезивање и тиме превенира друштвену искљученост која је једна од кључних заједничких карактеристика свих вулнерабилних група.

Коришћена литература

1. Делић Б., (2011): Истраживање о породичној конференцији као новом моделу за подршку породици у Србији – прва искуства имплементације модела породичне конференције у Србији настала реализацијом пројекта „Породица на окупу”
2. Pagée R. van, Horst H. van, Joanknecht L., Бургунд Ж., (2010): Приручник за примену модела породичне конференције (за организаторе породичних конференција – независне координаторе), Београд, „ФИЦЕ Србија“
3. Pagée R. van, Бургунд Ж., (2010): Смернице за примену модела породичне конференције (за професионалце који раде са породицом и децом), Београд, „ФИЦЕ Србија“

4. Beek F. van, Gramberg P. (2004): Is This the Future of Child Care? Research into measure of satisfaction that (adult) participants derived from Eigen-kracht conferences, Netherlands, OKS/WESP in cooperation with Eigen-Kracht Centrale
5. Beek F. van (2005): This is about my future, right? Research into the opinion of children and adolescents regarding Eigen-kracht conferences, Netherlands, OKS/WESP in cooperation with Eigen-Kracht Centrale
6. Baartman H. (2002): Wie maakt the dienst uit. (Waterinklezing). Amsterdam: Vrije Universiteit
7. Portengen, R. (2002): Dichter bij huis. Networkpleegzorg in The Netherlands. Utrecht: NIZW/Trillium
8. Beek F. van (2004): According to plan? Netherlands, OKS/WESP in cooperation with Eigen-Kracht Centrale

ИЗ ПРАКСЕ ЗА ПРАКСУ

мр Надежда Сатарић, дипл. социјални радник
Невенка Богдановић, дипл. психолог, психотерапеут
Марија Ранђић, дипл. психолог
Удружење грађана „Снага пријатељства“ – Amity

ИЗЛАЗАК КА КОРИСНИКУ (OUTREACH) КАО ВИД ПОДРШКЕ ДЕЦИ СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ И ЊИХОВИМ ПОРОДИЦАМА

Резиме

Међународни стандарди за развој и примену социјалних политика препознају и наглашавају потребу за стварањем друштвеног контекста који омогућава остваривање права за сву децу. Као неопходност истиче се обезбеђивање услова за њихово пуно учешће и интеграцију: у мејнстрим сервисе (образовање, здравство, социјална заштита...), у специфичне сервисе намењене њима, као и у локалну заједницу у целини. У Србији постоји добар мултисекторски законски оквир, али се уочавају тешкоће у његовој примени. Један од фактора који узрокује овакво стање је и јаз између корисника и сервиса/услуге (пасивност система, неинформисаност, слабије образовање и непознавање проблема од стране породица,...), а као методолошки приступ којим се исти може ублажити препознајемо примену outreach методологије (изласка ка кориснику).

У овом раду приказана су теоријска сазнања о outreach-у, међународна искуства и искуства Amity мобилних тимова из његове непосредне примене кроз Пројекат „Задржимо их код куће“. Предочена је специфична ситуација породица које имају децу са сметњама у развоју из сеоских средина (израженије сиромаштво и предрасуде, слабија информисаност, недовољан број и тежа доступност сервиса...) и, у складу са тим, посебно модификован приступ „изласка ка њима“ (пored стандардних активности, обухвата посебну припрему, оснаживање родитеља да прихвате проблем,

ублаже предрасуде, страх, стид, да почну да верују у своје дете...)). На крају, изнета су и конкретна постигнућа из двогодишњег ангажмана Amity-a на Пројекту.

Кључне речи: outreach (излазак ка кориснику), деца са сметњама у развоју, инклузија

*
* *

1. Увод

Овај рад представља комбинацију савремених теоријских сазнања и искуства из праксе стечене применом методологије Outreach-a (излазак ка кориснику) кроз Пројекат „Задржимо их код куће“, који реализује Удружење грађана „Снага пријатељства“ – Amity уз финансијску подршку организација World Vision, Agro Invest и Аустријска агенција за развој. Пројекат има за циљ да унапреди квалитет живота деце са сметњама у развоју и њихових породица које живе у руралним срединама, шумадијског региона и околини града Краљева, кроз обезбеђивање унапређеног приступа основној здравственој, социјалној заштити, образовању и животу локалне заједнице. Изласком мобилних тимова на терен, идентификовањем деце са сметњама у развоју и њихових породица и пружањем подршке најискљученијима, унапређен је квалитет живота и социјална укљученост за око 500 деце са сметњама у развоју из 450 породица из 140 села шумадијског региона и Краљева.

2. Зашто је неопходна примена методологије Outreach-a у у раду са децом са сметњама у развоју и њиховим породицама из руралних средина

Таргетирање (циљање) је стратегија програмског планирања која осигурава да сервиси и услуге буду обезбеђени онима којима су најпотребнији, онима који су најискљученији, и због којих су програми и креирани. Таргетирање се често одређује као „тачка контакта између корисника и онога ко обезбеђује сервис/услугу“. У нашем систему, најчешће је социјални радник тај који је веза између корисника и система тј сервиса/услуге. Кључна компонента таргетирања је идентификација корисника која укључује и Outreach – излазак КА кориснику, односно активност налажења корисника. Традиционално, код нас је био (и у великој мери још увек јесте) заступљен тзв. пасивни приступ система у пружању услуга, кога карактерише имплицитно очекивање да ће они којима је

услуга потребна доћи и обратити се за помоћ. Конкретно, то значи да они који су у стању потребе:

- 1) Треба да знају да дефинишу своју потребу
- 2) Треба да знају да имају право на обезбеђивање услуге која би могла бити одговор на њихову потребу
- 3) Треба да знају коме да се обрате, односно треба да знају да постоји установа/организација/институција/агенција која може да обезбеди пружање услуге која одговора на њихову потребу, то јест потребу њиховог детета.
- 4) Треба да имају средстава да се превезу до потенцијалног места где на њихову потребу може да буде одговорено
- 5) Треба да су физички у могућности да могу да се превезу
- 6) Потребно је да буду писмени да би могли да попуне потребне формуларе и разумеју упутства за попуњавање формулара и прикупљање све потребне документације итд.....итд....

Довољно је да само један од побројаних елемената (а листа овим наравно није исцрпљена) није задовољен, па да потенцијани корисник остане искључен из система. Управо је то случај са онима који су највулнерабилнији у систему и којима су најчешће и у највећој мери програми социјане помоћи/подршке намењени. Они често немају знања/нису им доступна знања (нису довољно писмени...) или немају новца да се превезу до града – где је локација центра за социјални рад, или немају сазнања о својим правима и/или о начинима/местима где би та права могли да остваре. Парадокс оваквог система је да је управо за оне који су у стању највеће потребе за сервисима/услугама везана најмања вероватноћа да ће аплицирати за те сервисе и имати приступ тим услугама. Тако они остају непознати систему или „невидљиви” у систему, или они који „кваре” статистику.

Кад говоримо о деци и образовању, често се с нескривеним поносом истиче чињеница да више од 95% деце упише основну школу. Таргетирање треба управо да се фокусира на оних 5% који не упишу школу, затим на оне који је напусте, односно не заврше. Истраживања говоре да 39% деце са сметњама у развоју не заврши основну школу. Они су приоритетна група нашег узорка и њима би требало да се бавимо. Зато кажемо да је кључна тачка таргетирања управо идентификација те деце, то јест налажење деце, што укључује излазак ка кориснику и/или активно тражење и налажење корисника, насупрот описаном пасивном моделу пружања услуга. То је оно чиме се ми бавимо, то је оно што је потребно унапредити у нашем систему у различитим областима, то

је унапређење метода и начина обезбеђивања те „тачке сусрета између сервиса/услуга и корисника” односно измештање те тачке сусрета из, на пример канцеларије социјалног радника у центру за социјални рад, у њихово природно окружење тј. на она места где има највише шанси да ћемо их наћи. То је први корак – обезбеђивање тачке сусрета, тј да до сусрета између потенцијалног корисника и услуге/сервиса уопште дође.

Да би се говорило о најискљученијој деци са сметњама у развоју треба утврдити колики је укупан број те деце на нивоу целе Србије или једне локалне заједнице, односно региона на коме се планира њихово евидентирање. Тачни подаци о томе не постоје, ни на локалном, ни на регионалном, нити на националном нивоу. Постоје само процене на основу стандарда Светске здравствене организације према којима се проценат особа са инвалидитетом у укупној популацији креће око 10% , а деце са сметњама у развоју је између 5–7%. Дакле, претпоставка је да у Србији има између 80.000 и 110.000 деце са сметњама у развоју. У систему социјалне заштите евидентирано је између 12% и 17% од укупног броја те деце. У табели 1 приказан је обухват деце по годинама од 2005. до 2010. године.

Табела бр. 1: Број деце са сметњама у развоју у систему социјалне заштите Србије⁸

Година	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Укупан број деце	9.590	10.718	10.705	11.305	11.980	13.648

Како се види из табеле бр. 2, најчешће услуге овој деци и њиховим породицама пружене су у области права на материјална давања, пре свега, додатка за помоћ и негу и увећаног додатка. Може се констатовати и постепени пораст броја смештаја ове деце у хранитељске породице, уз истовремено опадање броја смештаја у институције.

Табела бр. 2: Мере (облици) и услуге за децу са сметњама у развоју⁹

Мере, остварена права и услуге	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
усвојење	-	-	12	15	10	59
старатељство	565	575	657	744	788	773
привремено старатељство	122	195	286	308	333	368

⁸ Републички завод за социјалну заштиту, Извештаји центара за социјални рад за 2010. годину

⁹ Републички завод за социјалну заштиту, Извештаји центара за социјални рад за 2010. годину

материјално обезбеђење	890	905	1.009	1.167	382	376
смештај у установу социјалне заштите	1.333	1.237	1.066	982	842	789
смештај у хранитељску породицу	207	236	376	364	1.277	1.443
додатак за помоћ и негу и увећани додатак	4.938	5.554	6.386	6.949	7.599	8.272
професионално оспособљавање -рехабилитација	375	365	449	468	467	700
дневни боравак	546	562	604	696	677	701
једнократна новчана помоћ	2.854	3.152	2.524	2.620	2.577	2.756
једнократна помоћ у природи	1.884	1.745	2.014	1.777	1.476	2.063
стипендије	-	-	-	20	15	10
трошкови превоза	-	-	-	611	540	623
помоћ у кући	-	-	-	80	75	165
становане уз подршку	-	-	-	5	8	167
смештај у прихватилиште	-	-	-	36	26	45
једнократна новчана помоћ за опрему и смештај корисника					92	-
јвећана једнократна новчана помоћ					167	-
остало					239	110

Када су у питању услуге и сервиси за ову децу који се развијају у локалним заједницама, њих је веома мало. По врстама услуге, постоје само дневни боравци, а од 2008. године развијају се и услуге помоћи у кући, становање уз подршку и смештај у прихватилишта. Обухват корисника овим услугама је готово занемарив, изузев када је у питању дневни боравак, који је развијен у 35 општина, где исте финансирају његово функционисање и чије услуге је у 2010. години користило 701 дете са сметњама у развоју.

О укључености ове деце из сеоских средина у услуге и сервисе нисмо успели да прикупимо никакве податке, али је претпоставка да су она у знатно мањој мери укључена од деце из градских средина.

Користећи искуства из реализације пројеката „Мрежа мобилних тимова за помоћ најугроженијима из избегличке и интерно-расељеничке популације“ који Amity реализује у сарадњи са UNHCR-ом, од 2000. године, као и искуства стечена у реализацији пројекта „Мобилни тимови за свеобухватну дечију заштиту“ у садањи са UNICEF-ом (2001-2006. година), одлучили смо да у подршци деци са сметњама у развоју из сеоских средина користимо методологију Outreach-а (излазак ка кориснику).

Обзиром на специфичност популације и оскудност домаћих искустава у примени outreach-а са овом циљном групом, у прилагођавању приступа користили смо и нека од инспиративних искустава примене outreach компоненте у свету.

3. Нека од инспиративних искустава outreach компоненте у свету

У земљама са развијеним системима заштите ове деце (неке земље Европске Уније, Америке ...) није потребна примена outreach-а да би се идентификовала ова деца, јер су код њих системи тако успостављени да су сва ова деца у систему заштите од најранијег узраста. Они схватају значај ране идентификације проблема, јер је то кључно за правовремено укључивање деце у рехабилитационе и едукативне програме, који су веома развијени. На тај начин се превенира погоршање дететових сметњи и омогућава да свако од њих оствари очуване потенцијале у потпуности. Систем услуга раних интервенција успостављен је за одојчад и малу децу са сметњама у развоју, од рођења до 36 месеци старости, и њихове породице. Услуге се обезбеђују у систему који је усмерен на породицу, мултидисциплинаран, међуресорни и базиран на заједници. Захваљујући примени информационих технологија у високој мери, од стране најопштије популације, свакој породици која има мало дете од три и више година (период када се уочава настанак аутизма), омогућено је да самостално процени развојни напредак свог детета путем попуњавања on line теста. Тај попуњен тест породице шаљу саветовалишту, да га стручњаци прегледају и јаве им се повратном информацијом о томе да ли код детета има индикација за одређене сметње или не.

Outreach се у тим развијеним системима заштите деце користи за пружање услуга деци и њиховим породицама у оквиру породице или локалне заједнице. Навешћемо само неке од интересантних примера:

• Услуге „Предаха“ путем мобилних тимова у Америци

Циљ обезбеђивања ових услуга је да деца и млади учествују у животу заједнице, тако што им се кроз услуге обезбеђује забава и уживање.

Услуге пружају мобилни тимови викендима, у време школских распуста и уопште после школе. У континуитету, активност из услуге траје од три до шест сати и спроводи се у групама младих од двоје до деветоро. Групе се формирају по узрасту, пријатељству, интересовањима и способностима младих.

Спектар активности које се са групама реализују је широк, почев од: одласка у биоскоп, на куглање, у посету библиотеци, на игралишта, у паркове, на базене, укључивање у игре лоптом...

Претходно се врши процена младе особе код њене куће – у оквиру породице. У процени се управо утврђује у коју групу ће младе одредити, зависно од њиховог узраста, пријатељстава, интересовања и способности. Мобилни тимови питају и родитеље да ли могу да партиципирају у плаћању услуге или дела услуге (на пример ручка).

Мобилни тимови помажу деци и младима кроз ове активности да стекну дугорочна пријатељства изван школе. Они их заправо охрабрују да у оквиру групе:

- доносе сопствене изборе
- да схватају последице сопствених избора или активности
- да сами наручују храну, користе новац
- уче их о животним вештинама за стицање веће независности у одраслом добу.

• Активности црквених организација у Калифорнији

Велики број црквених организација посебну пажњу поклања упознавању црквених великодостојника са потребама деце са сметњама у развоју и њихових породица, као и начинима да се „досегне” до њих. **Оне помажу црквама и црквеним лидерима да схвате разлику између сажаљења и емпатије и да подстичу примењивање свих хришћанских вредности у интеракцији са овом децом и њиховим породицама.** Црквени великодостојници више не чекају да им породице са овом децом дођу у цркву, већ они долазе до породица да би им демонстрирали „Божју љубав”.

У **Канади** постоје програми који омогућавају деци предшколског узраста (испод пет година) да користе разноврсне услуге у својим кућама или локалној заједници. **Услуге су од физиотерапије до окупационе терапије и терапије говорних тешкоћа, примењујући модел базиран на породици,** где су дете и породица централне фигуре у дефинисању потреба за услугама. На овај начин повезују се родитељи, браћа и сестре, пружаоци и координатори услуга, терапеути..., који заједно производе највећи бенефит за дете.

Дечији и породични специјалисти у **Северној Каролини** пружају **развојну терапију деци, као и тренинг и техничку помоћ родитељима/старатељима у њиховим домовима.** Фокус је на помагању деци са сметњама у развоју да достигну наредну фазу развоја и подршка неговатељима да укључе своју децу у инклузивно окружење.

Outreach тим обезбеђује услуге „предах” базиране на заједници за децу и младе са сметњама у развоју узраста до 18 година. Услуге се реализују **после школе, викендом или преко распуста и обухватају вођење деце у биоскоп, на куглање, у библиотеку, забавне паркове, золошки врт...**

Кроз овај програм обезбеђује се „предах”, **подршка и образовање за децу и њихове породице** како би породице остале очуване и спречило се смештање деце у институције. Развијена је веза са свим владиним и приватним институцијама/организацијама, које раде са/за ову децу.

4. Принципи рада Amity мобилних тимова са децом са сметњама у развоју и њиховим породицама у сеоским срединама

Мобилни тимови су састављени од стручњака из области здравствене заштите, образовања и социјалне заштите (лекари, логопеди, дефектолози, психолози, педагози, социјални радници, правници). Они пружају подршку и оснажују породице и децу из сеоских средина кроз идентификовање, сензибилисање, мотивисање, саветовање, информисање о правима и начинима и процедурама за њихово остваривање.

Посете породицама на селу изискују пажљиву припрему, а сам рад на терену мора бити извођен са крајњом пажњом и искреношћу, посебно ако оба члана мобилног тима нису са села (пожељно је да макар један члан буде са искуством живљења на селу).

Потребно је упознати све аспекте живота породице на селу. Ово подразумева прикупљање информација из читавог спектра извора (месне канцеларије, цркве, школе... а добро је консултовати и релевантну литературу). Посета породици треба да јој помогне. При поласку на терен, ваља направити и мапу пута, јер у исту породицу треба ићи више пута, а и знати да се удаљеност не мери само километрима, већ и данима и годишњим добима. До неког села једним путем се стиже лети, а другим зими.

Када их идентификују и оду у породицу, **задатак мобилних тимова је да помогну породицама и њиховој деци да досегну позитивну слику о себи**, да развију осећај сопствене вредности и да им помогну да схвате да **проблем** није у томе што деца имају сметњу, већ у ставу који други људи заузимају према тој чињеници.

Неопходно је да мобилни тимови буду спремни **да се боре са предрасудама**, неповерењем, озлојеђеношћу породица...

Наш народ је поносан и научен да трпи и скрива своје трпљење, а то често подразумева и скривање инвалидитета. Шта значи бити родитељ

детета са сметњама у развоју и живети на селу? Показати га или сакрити? Многи родитељи су одлучили да га задрже, али сакрију и тако га заштите од негативности у друштву. Неки се стиде, неки се питају шта су Богу згрешили, неки су уверени да је то Божји испит њихове вере.

Породицама које живе у граду је лакше, јер у градовима су службе које им могу помоћи и лакше су доступне, људи у градовима су чешће образованији и више склони прихватању различитости.

У сеоским срединама је чешћа појава да се за особе са инвалидитетом брине код куће, без икаквих специјалистичких служби, без интервенције заједнице и државе. У прошлости су деца на селу са умереним сметњама у развоју, и мањом потребом за подршком, радила заједно са другим члановима породице. Бринули су се за говеда и овце и чистили штале. Али некада су се неке породице понашале према овој деци као према "слугама". Данас ћете наићи и на понекад присутну жељу да се ово дете чак и сувише заштити, те да се из тог разлога избегава сваки рад. Поједини родитељи мисле да је сваки рад са оваквим дететом бесмислен, јер им је негде неко рекао да више нема помоћи (медицинске).

Задатак мобилног тима је да увери родитеље, да њихова деца са сметњама у развоју могу да уче и поправе своје место – улогу у животу унутар заједнице, треба им понудити информације о томе шта је исправно, а шта неисправно у вези са одгајањем ове деце.

Чланови мобилног тима треба да покушају да изађу на крај са сопственим предрасудама и сумњама и разреше их, јер уколико то не учине свака њихова нелагодност или инхибиција ће наћи пут до родитеља, који ће осетити ову баријеру. То може да учини да комуникација постаје затегнута и да родитељ/старатељ престане да се осећа безбедним и способним да верује члану мобилног тима. Зато чланови мобилног тима треба константно да преиспитују сопствена осећања по овом питању и не укључују се у овај рад, уколико се у контакту са овом децом осећају неугодно и непријатно.

Родитељи ове деце су преживели неуспехе и страхују да ће се и овај завршити на исти начин. Озлојеђени су на стручњаке, који су их разочарали или одбацили. Њихово неповерљиво понашање има свој корен у бројним разочарањима, то је важно знати јер тензија није намерна, већ до ње долази када страхови из прошлости процуре у садашњост.

Неки не деле лако своје мисли и осећања са другима и нису довољно заинтересовани да прихвате мобилни тим. Можда ће то моћи да ураде у будућности. Ако мобилни тим задобије поверење, родитељ/старатељ ће му пружити објашњење и желеће да разговара о својим осећањима, потребама, жељама...

Дијагноза је једно нежељено, неочекивано и разарајуће откриће и сазнање.

Млађи родитељи покушавају да се помире са сопственим бесом и тугом. Истина разара породични живот. То је живот испуњен напетом и несигурношћу. Неки су депресивни, апатични и раздражљиви. Треба открити шта је довело до проблема и спречити да дође до нових. Нормалан процес развоја подразумева да се прошла искуства увек наново испитују у светлу старих. Родитељи од чланова МТ уче да поново верују стручњацима.

Добро је користити разговор о дијагнози, као начину да се разговара о болу и веома болним успоменама које су прошли, **како би их приближили закључку да је могуће нешто урадити**. Њихова прошлост не сме да омета њихову садашњост.

Треба их уверити да рад са овом децом није бесмислен, ма колико су способности детета за учењем смањене и удружене са физичком неспособношћу. Испричати им нечију животну причу, нагласити достигнућа и успехе деце и људи са инвалидитетом, дати им штампани материјал о томе. Организовати им посету некој институцији или удружењу. Помоћи им да више сазнају и информишу се о правима.

Не смеју да се осете искоришћено и да је време проведено са МТ протраћено.

Нажалост, нека су деца коју МТ посећује озбиљно болесна и неки од планираних циљева можда нису достижни, без обзира на добру вољу. У случају смрти тог детета, МТ може остати са великим бројем неразјашњених осећања. С обзиром на сложеност и разноликост задатака редовни тимски састанци (интервизија) су од суштинског значаја.

5. Постигнућа у раду мобилних тимова у селима шумедијског региона и Краљева

Четири двочлана мобилна тима (осам стручњака) су, пружајући подршку овим породицама кроз примену outreach компоненте, а у складу са наведеним препорукама, допринели њиховом оснаживању, унапређењу квалитета њиховог живота и њиховој партиципацији у животу локалне заједнице кроз низ конкретних резултата.

Иако не постоји јединствена база података о овој деци, чланови мобилних тимова су полазне информације добијали од стручњака из система здравства и социјалне заштите. Многе од тих породица нису биле на адресама на којима су евидентиране од стране здравственог система, а нека нису била ни међу живима. На терену су у каснијој фази рада откривали и породице за које нису добили информације ни од једног си-

стема. Оне су им се саме јављале, а сигурни смо да мобилни тимови нису пронашли све породице, јер неке још увек крију своју децу, чак и од најближег окружења.

Током рада, формирана је база података о овој деци, која може послужити локалним заједницама за планирање услуга и сервиса за њих. У јединственој бази података евидентирано је 441 дете (нису сви желели да њихова деца буду у тој бази).

Идентификовали су око 500 деце са сметњама у развоју из 450 породица које живе у **141 селу** Крагујевца, Раче, Баточине, Тополе, Кнића и Краљева. За 24% је више дечака него девојчица, док је у општој популацији обрнут однос – мушкараца је за скоро 3% мање од жена. Највећи број њих су са физичким сметњама (300 деце), па са комбинованим (120 деце) и са менталним сметњама (80). Свој овој деци је отежана приступачност физичком окружењу, превозним средствима, информацијама и комуникационим технологијама. Степен сиромаштва у овим породицама је знатно већи у односу на породице из градских средина, а посебно у односу на породице које немају децу са сметњама у развоју. Више од 60% породица ове деце из сеоских средина живи у дубоком сиромаштву или сиромаштву. Лошијег су здравственог стања и у повећаном ризику од хроничних и других тежих обољења, како деца, тако и неко од њихових родитеља/старатеља. У великој мери породице ове деце зависе од система подршке и не партиципирају у активностима заједнице, у једнакој мери као остале породице. Нажалост, у срединама где живе нема сервиса подршке, изузев оних у градским центрима (Крагујевац и Краљево). Индикативно је да о више од 10% ове деце брину самохрани родитељи и то најчешће мајке, очеви су их напустили управо због предрасуда, осећања стида, кривице, немогућности суочавања са ситуацијом...

Од 410 деце школског узраста, у систем образовања није било укључено 205-оро (50%). За две године ангажмана МТ, **31 од ове деце је укључено у систем образовања.**

У систему социјалне заштите није било препознато више од 77% деце. Мобилни тимови су 220 породица информисали, едуковали о правима и упутили на остваривање истих из система социјалне заштите. Упућивали су оне за које су знали да испуњавају критеријуме. Свега **106 њих су и успели да остваре припадајућа права.** За многе, поступак није завршен, јер су процедуре компликоване и дуго трају. Од стране система здравствене заштите била су идентификована скоро сва ова деце, али нису сва и користила припадајућа им права из овог система.

На остваривање права **из система здравствене заштите**, мобилни тимови су упутили око 190 породица, од којих су **102 и оствариле**

нека од права за своју децу. Мобилни тимови су дали допринос и у правовременој идентификацији сметњи у развоју код поједине деце и упућивању на третман, посебно када су у питању специфична здравствена стања: на пример због краћих тетива, дете да хода на прстима, а родитељи/старатељи су то објашњавали речима: „глупира се“, „бенави се“...; говорне тешкоће када је члан мобилног тима (логопед) пружала логопедске третмане за 16-оро деце у кућним условима, на које родитељи иначе не би ни одвели своју децу; дечачић не проговори до четврте године, а родитељи кажу: „мушко је, има времена, проговориће“, а не препознају то као проблем у развоју.

Иновативни сервис „Предах смештај“, који је развијен кроз Пројекат, при Дневном боравку за децу са вишеструким сметњама у развоју узраста од седам до 19 година, при Школи за основно и средње образовање „Вукашин Марковић“ у Крагујевцу, **користило је 15-оро деце по више пута.** Мобилни тимови су информисали родитеље о могућности коришћења ове услуге, бенефитима које од ње могу имати и сензибилисали и мотивисали их да се одлуче да се одвоје од своје деце, како би она користила услугу, а сами родитељи „предахнули“. Предах смештај омогућава родитељима/старатељима да одвоје време за себе, обаве сезонске радове, посвете се друштвеним обавезама, оду код лекара..., а деци да у друштву вршњака доживе искуство одвајања, осамостаљивања, учења кроз игру и адаптације на нову средину.

Породицама ове деце из села Шумадије, додатна помоћ у остваривању права из система заштите пружена је и тиме што је купљеним комби возилом из средстава Пројекта, **обезбеђен индивидуализован превоз** за њих. Овај превоз **користило је 124-оро деце**, а по препорукама и налогу мобилних тимова.

За 77-оро деце из села Шумадије поспешена је инклузија у живот локалне заједнице, тиме што им је омогућена партиципација у спортским, рекреативним, културним, образовним и другим манифестацијама. Мобилни тимови су информисали и мотивисали породице за укључивање деце у ова догађања, а њихов приступ истима додатно је олакшан кроз обезбеђивање индивидуализованог превоза.

Мобилни тимови успели су да за **више од 350 породица** посредују и обезбеђују да оне **добују/добујају и пакете хране, хигијене, одеће, обуће, играчака** ... од организација Црвеног крста и других локалних донатора. На овај начин, макар је тренутно ублажено сиромаштво ових породица.

У селима Шумадије за **58 породица** кроз Пројекат су у **континуитету обезбеђиване додатне количине пелена** за њихову децу и ортопедска помагала за деветоро деце.

Мобилни тимови су све време радили и индивидуално са члановима породица, групно са целим породицама или са већим бројем породица истовремено, **на едуковању** како прихватити своје дете, упознати специфичности његових сметњи и откривати његове потенцијале, смањивати сопствене предрасуде и утицати на смањење предрасуда у окружењу. Овај интензиван саветодавно-едукативни рад деловао је и на: побољшање породичне динамике, учвршћивање међусобних веза чланова породице и смањење пребацивања кривице за рођење „оваквог“ детета (најчешће од стране очева на мајке), што је све резултирало поновним уједињењем и јачањем породица да заједничким напорима раде за добробит своје деце (како оне са сметњама у развоју, тако и „типичне“, која су често запостављена у овим породицама). Помагали су и здравој деци при припреми пријемног испита, како би уписала виши ступањ школовања и то је давало резултате.

За потребе едукација, Amity је припремио и штампао две публикације у тиражу од по 400 примерака: „Водич кроз права деце са сметњама у развоју и технике за заговарање за њихова права“ и „Приручник за родитеље деце са сметњама у развоју“, које су чланови МТ давали и породицама. **Снимљен је и филм „Лепота различитости“**, чији су главни актери управо родитељи и њихова деца. Филм је више пута емитован на локалним медијима у Крагујевцу и Краљеву, а и на јавном сервису Србије.

Родитељи су препознали значај размене искустава на групним скуповима и удружили су се и **основали Удружење родитеља деце са сметњама у развоју из сеоских средина „Маслачак“**. У оквиру Удружења родитељи имају прилику да једни другима пружају подршку, размењују искуства како прихватити своје дете, како се изборити са административним процедурама при остваривању права ... и да заједнички заговарају и боре се за бољи положај своје деце код локалних власти.

Паралелно са непосредним радом са породицама и овом децом, мобилни тимови и руководство Пројекта су све време радили и на сензибилисању стручне и најшире јавности за ову циљну групу, њене проблеме и препоручене начине решавања истих. О томе сведоче и: скоро 100 наступа у медијима, локалним и националним, објављених шест чланака у стручним часописима/публикацијама, промовисање проблема и права ове деце на 24 скупа на националном нивоу, које су организовале друге организације/институције. На локалном нивоу, руководство Пројекта је организовало 24 скупа/конференције.

На локалном нивоу, **успели смо да сензибилишемо медије,**

86 стручњаке и најширу јавност и да подигнемо ниво њиховог

интересовања за ову циљну групу и ниво разумевања сметњи/инвалидности. О овој деци се више „не ћути“, а када се говори, говори се из перспективе њихових права и потецијала, а не потреба и сметњи. На националном нивоу, успели смо да скренемо пажњу званичницима на специфичну проблематику ове циљне групе, а која живи у сеоским срединама.

Све то не би било могуће да нисмо имали посвећени тим стручњака, који је радио на реализацији Пројекта и примене outreach компоненте у активностима мобилних тимова на терену.

**Мр Николина Љепава, психолошкиња, магистар
електронског пословања
Удружење грађана РОДИТЕЉ, Београд**

ВРШЊАЧКА САВЕТОВАЛИШТА НА ИНТЕРНЕТУ КАО ПОМОЋ И ПОДРШКА РОДИТЕЉИМА

Резиме

Све је већи број родитеља, нарочито родитеља млађе генерације који се окрећу Интернету за информације о одгајању деце. Уз велики број веб сајтова који нуде мање или више поуздане информације, један од главних извора информација за родитеље представља вршњачко саветовање. У неформалном облику оваква врста подршке одвија се у оквиру различитих друштвених медија, од Фејсбука и група подршке на њему, до тематских блогова и форума на којима се окупљају родитељи. Удружење грађана РОДИТЕЉ, прво је које је у Србији понудило структуриране услуге вршњачког саветовалишта, које се нуди већ пет година у оквиру веб сајта Удружења. Такође, прво је у Србији обучило вршњачке саветнице за дојење, које су прошле кроз неколико модула стручне и обуке у саветодавном раду, и које су са Интернета, од 2010., своје деловање и подршку прошириле и на телефонски сервис.

Вршњачко саветовање не представља замену за стручни савет, али у великом броју случајева може служити као подршка дежурним стручним службама. Уз добру координацију са стручним службама, случајеви идентификовани у оквиру вршњачких саветовалишта као они којима је потребна стручна помоћ могу даље бити реферирани стручној служби. Овај вид подршке користи се широм света, и за поједине области, као што је дојење, је високо препоручени вид подршке од стране бројних светских референтних институција и организација.

Кључне речи: вршњачко саветовалиште, вршњачка подршка, онлајн саветовалиште, Интернет, родитељство, деца

*
* *

1. Шта је вршњачко саветовање?

Вршњачко саветовање представља скуп различитих интерперсоналних начина подршке и помоћи коју пружају особе које поседују лично искуство у суочавању са одређеним проблемом или појавом. Овакав вид подршке постаје све распрострањенији и поседује широк дијапазон могућности примене у различитим областима укључујући здравствену и социјалну заштиту, проблеме злоупотребе супстанци, групе самопомоћи, у оквиру образовних установа и др. Особе које пружају услуге вршњачког саветовања и подршке могу долазити из различитих средина, професија и окружења, а заједничко им је да сви поседују претходно лично искуство у области од интереса и/или да су приближно истих година као и особе којима се услуге саветовања пружају. Вршњачки саветници по правилу не поседују професионалну едукацију у области у оквиру које делују, а у великом броју случајева у програмима вршњачког саветовања и подршке учествују као волонтери. Кар (1984) сматра да је циљ вршњачког саветовања да кроз размену сличних искустава у кризним ситуацијама омогући појединцу да задовољи личне потребе, како би се обезбедило боље функционисање у окружењу, и/или успоставила боља контрола у различитим сферама живота (дому, заједници, послу, школи и др.).

Кови (1999) разликује два основна типа вршњачког саветовања. Првом типу, спонтаном вршњачком саветовању, већина људи изложена је током живота кроз контакте са пријатељима, колегама и породицом. Други тип вршњачког саветовања представљају структурирана и организована вршњачка саветовалишта са саветницима и саветницама који су, уз лично искуство у одређеној сфери, додатно тренирани у области интерперсоналних комуникација и саветодавног рада.

У ужем смислу вршњачко саветовање може се дефинисати и као процес организованог искуственог саветовања у оквиру кога се између двоје појединаца или групе људи, врши пренос знања и искуства (де Розенрол, Саундерс и Кар, 1992). Вршњачки саветници у свом раду поред искуственог приступа користе и принципе активног слушања и вештине решавања проблема у раду са клијентима. (Голдман, 2006).

У свом прегледу историјата настанка вршњачких саветовалишта Кар (1984) наводи да су се прва организована вршњачка саветовалишта појавила у Северној Америци почетком 70-тих година прошлог века. Сам почетак развоја вршњачких саветовалишта обележио је развој различитих типова група за самопомоћ и коришћење вршњачких саветника/ца у

образовним срединама. У наредних десет година вршњачко саветовање препознато је као ефикасна и исплатива алтернатива традиционалним службама саветовања и почело је да се шири и у друге секторе, пре свега здравства и социјалне заштите. Де Розенрол и Деј (1990), на пример, наводе да се током седамдесетих година прошлог века, број вршњачких саветовалишта у Канади повећао са свега десетак почетком седамдесетих на преко 1.000 саветовалишта почетком осамдесетих година. Од тада до данас, број вршњачких саветовалишта је у сталном порасту, а услуге вршњачког саветовања и помоћи постале су стандарна понуда великог броја установа, институција и невладиних организација.

Иако овакав вид подршке не представља замену за стручни савет, искуства других земаља говоре да вршњачка саветовалишта могу служити као ефикасна подршка дежурним институцијама и стручним службама. Уз добру координацију са стручним службама, вршњачка саветовалишта са тренираним вршњачким саветницама/саветницима могу послужити као један од начина прелиминарне селекције случајева којима је потребна стручна помоћ (де Розенрол, Саундерс и Кар, 1992). Специфични случајеви идентификовани у оквиру вршњачких саветовалишта као они којима је потребна даља стручна помоћ и савет могу даље бити реферирани стручним службама у оквиру званичних институција и установа.

Позитивно деловање вршњачког саветовања потврђено је низом емпиријских студија које су рађене у последњих тридесет година (де Розенрол, Саундерс и Кар, 1992; Ерхард, 1999; Рикерт, Џеј и Готлиб, 2002). Поред утицаја овог типа саветовања на кориснике ових услуга, неки аутори (Смит, Тобин и Тосланд, 1992; Голдман, 2006) испитивали су такође и на који начин учешће у процесу саветовања делује на саме вршњачке саветнике/саветнице. Утврђено је да искуство разговора са другом особом, пружања подршке и преношења стечених искустава има позитивно деловање и на саме вршњачке саветнике/саветнице.

Голдман (2006) је испитивала степен укупног задовољства животом код групе старијих људи пре и после тога пошто су постали вршњачки саветници и утврдила да је у групи дошло до статистички значајног повећања нивоа укупне животне сатисфакције када су чланови групе почели да раде као вршњачки саветници. Многи вршњачки саветници као разлог свог задовољства учешћем у овим програмима навели су чињеницу да им је од великог значаја било то што су били у могућности да кроз партиципацију у вршњачком саветовалишту своја јединствена искуства, знања и вештине које су стекли пренесу и поделе са корисницима ових програма, којима су та искуства и знања директно

2. Значај и ефикасност вршњачких саветовалишта

У последњих двадесет година, вршњачка саветовалишта постају све заступљенија у различитим областима, а од Северне Америке проширила су се и на остале земље. Потенцијал вршњачких саветовалишта је велики, а позитиван утицај је двосмеран. Вршњачка подршка у стању је да обезбеди подршку и охрабрење корисницима саветовања са једне стране, али и да побољша вештине и позитивно утиче на лични и професионални развој самих саветника са друге стране (Чанг, 2005).

Вршњачка саветовалишта су своју примену нашла у многим сегментима живота и рада. У оквиру социјалне заштите, вршњачка саветовалишта су се показала као изузетно ефикасна у раду са осетљивим групама, са старима, оболелима и групама са ниским социоекономским статусом. У случају група са специфичним демографским карактеристикама (расним, културним, религијским и др.) вршњачки саветници су се често показивали као ефикаснији на терену и у директном раду са корисницима, од служби и званичних институција који су се бавили проблемима ових група. Рад са фокус групама састављеним од вршњачких саветника/саветница такође се показао корисним приликом развијања програма интервенција за одређене осетљиве групе.

Другу велику примену вршњачка саветовалишта су нашла у здравству. У овој области своју примену вршњачка саветовалишта нашла су у програмима превенције, усмереним најчешће на млађу популацију у различитим сегментима – од превенције малолетничких трудноћа и превенције ХИВа и полно преносивих болести до програма усмерених на промоцију здравствено одговорног понашања (исхране, програма против пушења, дрога исл.). У неким америчким државама са великим процентима малолетничких трудноћа, развијени су и комбиновани програми вршњачког саветовања који, уз подршку младим мајкама, имају за циљ и да едукују циљне групе о основама планирања породице при чему онда вршњачки саветници преузимају и додатне улоге едукатора у програмима превенције и промоције сексуално одговорног понашања (Фергусон, 1998; Атен, Зигел, Енахаро и Аингел, 2002). Вршњачко саветовање се такође показало као ефикасно и у групама самопомоћи као што су Анонимни Алкохоличари и друге сличне групе (Смит, Тобин и Тосланд, 1992).

Компаративна истраживања рађена на узорцима испитаника који су подршку добијали од стране професионалаца у здравству и оних који су подршку добијали од стране вршњачких саветовалишта говоре у прилог коришћења вршњачких саветовалишта у великом броју ситуација, од

саветовалишта за младе до подршке родитељству и вршњачких саветовалишта за дојење.

Ерхард (1999) је радио истраживање којим је испитивао упоредну ефикасност програма превенције наркоманије који су водили старији едукатори и програма које су водили вршњачки едукатори у средњој школи. У истраживању је учествовало укупно 2.447 ученика из 32 школе. Школе су биле подељене у две групе, половина је за едукацију користила старије едукаторе (одрасле) а половина је користила вршњачке едукаторе. Ученици су своје мишљење и утиске о програму дали путем упитника. Резултати су показали да су сви испитивани параметри презентације програма (садржај, атмосфера, отвореност, дисциплина) и исход програма (задовољство, знање, заинтересованост, лични однос) били статистички значајно виши у едукацијама које су водили вршњачки саветници. Ово указује на то да модел вршњачке едукације има велики потенцијал за примарну превенцију, нарочито приликом рада са младима.

Ове резултате потврдио је велики број других истраживања. На пример, Атен, Сигел, Енахаро и Аингер (2002) су утврдили да приликом одржавања превентивних предавања о заштити од АИДС-а, адолесценти виде вршњачке саветнике као кредибилнији извор и да информације добијене од њих узимају озбиљније и личније их прихватају него када су исте информације понуђене од стране професионалаца едукатора, професора или било којих других одраслих едукатора.

Рикерт и Готлиб (1991) су пратили групу малолетница које су прошле превентивне вршњачке едукације о малолетничкој трудноћи. Ни једна од учесница које су прошле вршњачку едукацију није затруднела у року од три месеца од интервенције. Тоблер (1986), такође сматра вршњачко саветовање ефикасним методом за стварање позитивне промене понашања у различитим ситуацијама и окружењима.

Поред тога, још један сегмент у коме се вршњачко саветовање показало као веома успешно и ефикасно је вршњачко саветовалиште за дојење и подршку младим мајкама и родитељима. Вршњачка саветовалишта за дојење у овом тренутку представљају један од најзаступљенијих типова вршњачких саветовалишта за генералну популацију и распрострањена су широм света. Овај тип саветовалишта је посебно развијан и препоручиван од стране УНИЦЕФ-а и Светске здравствене организације као подршка раду здравствених професионалаца и као ефикасан начин пружања информација и подршке новим мајкама које се суочавају са проблемима приликом дојења. Рад вршњачких саветница за дојење значајно побољшава проценат дојења, како иницирање и успостављање дојења тако и одржавање. Добро структурирани, интензивни програми подршке дојењу у виду вршњачких саветница за дојење пружени у окви-

ру болнице и на нивоу локалне заједнице показали су се као ефикасни у побољшању стопе искључивог дојења (Андерсон и др., 2005).

Комбиновањем искустава свих ових извора и истраживања, можемо закључити да постоје три основне предности вршњачког саветовања у односу на пружање професионалне помоћи у одређеним сферама:

1) Висока ефикасност вршњачког саветовања. Претходно анализирана литература и приказани резултати истраживања јасно демонстрирају значај вршњачког саветовања и степен успеха који је вршњачким саветовањем могуће постићи у различитим ситуацијама и окружењима. Вршњачка саветовалишта показала су се као ефикасна у превентивном раду са младима, раду са алкохоличарима и зависницима од психоактивних супстанци, преко пружања подршке инвалидним и оболелим лицима и њиховим породицама, подршке родитељству, вршњачких саветовалишта за дојење и до рада са старим и терминално оболелим лицима. Велики број корисника услуга ових саветовалишта определио се за вршњачка саветовалишта као начин подршке који преферирају у односу на стручна саветовалишта.

2) Смањење трошкова услуга – Вршњачки саветници/саветнице су у великом броју случајева волонтерски ангажовани на пројектима вршњачке подршке, а када су у питању плаћене позиције, трошкови њихових сатница су знатно испод трошкова за ангажовање професионалаца.

3) Недостатак довољног броја професионалаца у одређеним срединама – у ситуацијама када професионални саветници нису на располагању (мања места, ванредне ситуације), вршњачки саветници/саветнице могу пружити ефикасну подршку и савет.

Иако је из показаног јасно да је ефикасност и значај вршњачких саветовалишта велика као и помоћ коју могу да понуде, у Србији, у овом тренутку функционише веома мали број вршњачких саветовалишта. Вршњачка саветовалишта у Србији везана су у овом тренутку скоро у потпуности за рад невладиних организација које су у својим активностима препознале овакав вид подршке крајњим корисницима као важан. Са друге стране, за разлику од западних земаља, овај систем подршке иако ефикасан није још увек нашао системску примену као подршка постојећим званичним службама из сектора здравства и социјалне заштите.

3. Информационе технологије и вршњачко саветовање

Савремена технолошка и комуникациона средства нашла су у последњих неколико година своју примену и у различитим облицима

саветовања, од професионалних до вршњачких. Саветовања која су се некада одигравала лицем у лице данас се све чешће врше путем различитих програма за комуникацију путем Интернета, а све више стручних саветника (психолога, социјалних радника и терапеута) почиње да усваја и овај модел саветовања, неки као додатни модел или подршку програмима и терапијама које већ нуде, док неки нуде искључиво услуге онлајн саветовања. Паралелно са развојем професионалног онлајн саветовања, почела су да се појављују и организована вршњачка саветовалишта на Интернету.

Коришћење савремених технолошких и комуникационих средстава пружа широк дијапазон могућности вршњачког саветовања. Вршњачко саветовање као облик неформалне подршке путем Интернета, у великом броју случајева се већ годинама уназад одиграло спонтано кроз самоорганизоване групе на дискусионим форумима, а у последњих неколико година и путем Фејсбук група. Међутим, све је већи број организација и институција које се, уз стандардне понуде вршњачких саветовалишта и едукација, одлучују да понуде и онлајн вршњачка саветовања. Овакав вид саветовања од нарочите користи може бити за популацију млађих корисника, будући да је њихово главно средство комуницирања Интернет, путем кога одржавају највећи број друштвених контаката.

Постоје два основна типа комуникације која се обавља путем Интернета – синхрони и асинхрони. У оквиру синхроне комуникације поруке се размењују у реалном времену путем програма за четовање (*MSN Messenger, Skype, Yahoo Messenger, Facebook chat*). У оквиру асинхроне комуникације постоји временска пауза између размене порука. Најпознатија асинхрона комуникација одвија се путем мејла и путем дискусионих форума, а у последњих неколико година и путем Фејсбук профила и група, мада, тренутно, Фејсбук нуди и могућности синхроне комуникације у реалном времену. Једна од предности асинхроне комуникације јесте и могућност да се информације више пута прочитају и прегледају, што ствара услов да се пажљивије размотри оно што је написано и образложи своје виђење ситуације, или пренесе искуство. Са друге стране, синхрони модел комуникације омогућава континуирани проток информација између две или више страна које учествују у комуникацији, дајући овој врсти онлајн комуникације динамику једнаку разговорима лицем у лице или преко телефона у реалном времену.

У последњој деценији дошло је до значајног повећања у коришћењу Интернета у области здравства и менталног здравља, често у форми онлајн група подршке. Онлајн групе подршке, су се интензивно развијале на територији Северне Америке у периоду од краја деведесетих до 2005, а за циљ су имале помагање појединцима у решавању најразличитијег

спектра физичких и менталних здравствених проблема, од анксиозности и депресије, до поремећаја исхране, емотивних проблема у везама, губитка и жалости (Јеха и др., 2008). Јеха и други (2008) анализирали су процесе вршњачке подршке, исходе саветовања и дискурс у оквиру дискусионог форума на коме су се вршиле обуке за вршњачке саветнике. Истраживање је показало да су се корисници програма овакве вршњачке подршке осећали пријатно, сигурно и имали поуздање у коришћење дискусионог форума за добијање савета од вршњачких саветника. Поред тога, полазници су изразили задовољство могућношћу да не користе права имена већ псеудониме, а анализа дискурса је показала да су корисници који су користили псеудониме откривали значајно више персоналних детаља од оних који су програм користили под правим именом. У додатку, анализа дискурса групе открила је да се највећи број порука (40,0%) односио на лична искуства и проблеме корисника, а око 20,0% порука садржавало је различита упутства и савете.

Друго истраживање рађено на узорку студената једног америчког универзитета испитивало је повезаност особина личности и онлајн комуникација као и паралела између начина на који испитаници учествују у дискусијама уживо и у онлајн окружењу (Чанг, 2005). Студенти који иначе нису били склони учествовању у групним дискусијама вођеним уживо, не само да су слободније изражавали своје мишљење и погледе у онлајн дискусијама, већ су често имали и водећу улогу у онлајн окружењу. Из наведених примера може се закључити да онлајн окружење има позитиван утицај на квалитет и интензитет комуникације код особа које се из неких разлога не осећају пријатно у комуникацији лицем-у-лице. У додатку, коришћење псеудонима у оваквим дискусијама такође делује као катализатор у ситуацијама у којима учесници дискусија причају о интимним стварима и проблемима о којима им је иначе непријатно да разговарају у директној комуникацији.

Показало се да коришћење информационих технологија и онлајн група подршке има утицаја и на начин на који пацијенти комуницирају са здравственим радницима, питањима која им постављају као и на генералну информисаност о темама од интереса. Истраживање које су спровели Бартлет и Колсон (2011) је испитивало на који начин учесници онлајн дискусионог форума, у оквиру кога се дискутовало о различитим темама везаним за здравље, интерреагују са својим лекарима по добијању додатних информација што од неформалних вршњачких група подршке, што дељењем садржаја и истраживањем тих тема на Интернету. Већина (82,2%) учесника је са својим лекарима разговарала о информацијама које су добили на форуму и већина њих (74,2%) била је задовољна одговором који је добила и осећала се боље информисано. Око 60% учесника

у истраживању сматрало је да је учествовање у дискусионом форуму и информације које су добијали од њих имало позитиван утицај на однос са њиховим породичним лекарима и подстакло их да постављају додатна питања и добију боља објашњења о темама које су их интересовале.

Број људи који има поверења у онлајн саветовања у сталном је порасту у протеклом периоду. Док је пре 10 година само 2% психолога у Северној Америци користило Интернет у раду (углавном чат системе за дискусију), у овом тренутку преко 30% психолога на неки начин користи информационе технологије у директном раду и контакту са клијентима, а тај број је у успону. У исто време, расте и поверење које у онлајн консултовање имају потенцијални корисници ових услуга и за очекивати је да ће нове генерације које одрастају у дигиталном окружењу имати све више тенденцију да користе информационе технологије и онлајн ресурсе и у консултовању.

4. Вршњачко саветовалиште Удружења РОДИТЕЉ

Континуирано пружање савета и информација родитељима било је и остало једна од главних активности Удружења РОДИТЕЉ, од оснивања до данас. Удружење РОДИТЕЉ, тренутно највеће удружење родитеља у Србији са огранцима у седам градова, проистекло је из спонтане иницијативе родитеља настале на Интернет дискусионом форуму. Будући да се на форуму, чији су чланови били оснивачи Удружења, континуирано одиграла неформална вршњачка подршка у најразличитијим сегментима родитељства – од зачећа и трудноће до порођаја и одгајања деце – та пракса је пренета и на деловање Удружења са циљем да се овакав начин саветовања понуди и другим родитељима који нису чланови дискусионог форума. У почетку, чланице Удружења нудиле су услуге неформалног вршњачког саветовања путем Интернета, користећи предности које је овај вид комуникације пружао. Временом, Интернет саветовалиште је проширено и на стручно саветовалиште, саветнице Удружења прошле су обуку за саветовање, покренуто је телефонско саветовалиште, као и програм вршњачког саветовања Родитељ и инфо центар који се одвијао, током лета, у оквиру различитих пунктова, на неколико места у граду

Интернет вршњачко саветовалиште Удружења РОДИТЕЉ једно је од првих онлајн вршњачких саветовалишта покренутих у Србији и региону, а прво вршњачко саветовалиште у Србији које је било намењено специфично циљној групи родитеља и будућих родитеља. Интернет вршњачко саветовалиште у оквиру веб сајта Удружења покренуто је током лета 2006. године, као онлајн сервис у оквиру кога су чланови

родитељима. Савети су давани из сопственог искуства, а сервис је радио у прво време и као информативни центар за различита административно сервисна питања. Савети су у оквиру Вршњачког саветовалишта давани уз јасну назнаку да је у питању савет из искуства, и уз препоруку да се по потреби за стручни савет родитељи обратe професионалцима из одређене области. Као основни циљ овог вршњачког саветовалишта дефинисано је усмеравање родитеља и будућих родитеља на начине остваривања права из области родитељства и јачање родитељских компетенција.

Временом, све већи број родитеља је почео да се обраћа Удружењу за савет, а мејлови са различитим питањима стизали су скоро свакодневно. Највећи број питања у том периоду (2006-2007. година) односио се на теме везане за негу и здравље деце и одојчади, али се показало да се велики број питања и родитеља и будућих родитеља односио на тражење информација о њиховим правима и начинима остваривања тих права. На основу питања која су пристизала могло се закључити да велики број родитеља није био упознат са својим правима, начином остваривања, нити где могу да добију више информација и помоћи, уколико им је неко право нарушено или ускраћено. Увидевши ову потребу, Удружење РОДИТЕЉ је током 2007. године покренуло Стручно правно саветовалиште које и данас функционише и у оквиру кога је, до данас, одговорено на преко 700 питања родитеља и будућих родитеља.

Пројекат онлајн вршњачког саветовалишта у овом тренутку реализују родитељи вршњачки саветници Удружења РОДИТЕЉ, по потреби, у сарадњи са стручњацима различитих профила. Осим онлајн саветовалишта, Удружење је више година заредом током лета реализовало и пројекат Родитељски инфо-центар који се одвија на отвореним пунктовима и где су родитељима на једном месту доступни савети вршњачких саветница и стручних сарадника на једном месту. Иако је Удружење РОДИТЕЉ нудило и нуди услуге вршњачког саветовања у различитим областима родитељства, највећи напредак у услугама вршњачког саветовања, као и највећи број активности у овој сфери, остварило је у оквиру деловања Вршњачког саветовалишта за дојење.

5. Вршњачко саветовалиште за дојење

У лето 2006., Удружење РОДИТЕЉ је по први пут у Србији обежило Светску недељу дојења у интернационалном термину, прве недеље августа, јавним окупљањем мајки и дојењем беба на јавном месту, манифестацијом под називом „Дојите са поносом“. Од тада до данас једна од континуираних активности Удружења је промоција и подршка дојењу која се одвија путем јавних манифестација и путем пружања

помоћи и подршке родитељима у оквиру вршњачког саветовалишта за дојење. Удружење РОДИТЕЉ обележава и Светску и Националну недељу дојења, различитим активностима и јавним манифестацијама које су до сада одржаване у пет градова широм Србије.

Током година, Удружење је препознато као релевантан чинилац на пољу промоције дојења у Србији од стране родитеља и будућих родитеља и од стране низа институција – од Института за јавно здравље Милан Јовановић Батут, Градског завода за јавно здравље – Сервиса „Хало беба“, UNICEF-а, Удружења бабица Србије, до већег броја установа примарне здравствене заштите. Поред тога, Удружење РОДИТЕЉ има и представника у Радној групи Министарства здравља за „Baby Friendly“. Удружење РОДИТЕЉ прво је у Србији почело да преводи материјале Светске алијансе за заштиту, промоцију и подршку дојењу (WABA), па се данас на њиховом веб сајту могу наћи и материјали на српском језику. Активности Удружења на промоцији дојења у Србији препознате су и од стране WABA, па је Удружење, за своје активности на овом пољу, награђено од њих медаљом и плакетом.

У складу с циљевима Удружења, и оријентацијом ка креирању вршњачких група подршке и вршњачких саветовалишта, по први пут на овим просторима оформљено је и Вршњачко саветовалиште за дојење. Оно функционише као телефонско саветовалиште, Интернет саветовалиште и преко бројних радионица које вршњачке саветнице одржавају током године за труднице и мајке мале деце. У почетку, саветовалиште за дојење је функционисало примарно као Интернет саветовалиште, да би се дијапазон активности временом увећавао као и број родитеља који се обраћао Вршњачком саветовалишту. Саветнице су у оквиру Вршњачког саветовалишта биле ангажоване на волонтерској бази, уз услов да су дете дојиле дуже од шест месеци, и да су имале жељу да своје искуство пренесу другим мамама и помогну им да превазиђу проблеме у дојењу. Да би се даље ојачале компетенције и унапредила знања волонтерки, омогућена им је даља едукација и усавршавање у саветодавном раду. Група стручњака (педијатријске сестре саветнице "Хало бебе", психолог и специјалиста за комуникацију) реализовала је програм стручне обуке волонтерки Удружења РОДИТЕЉ за пружање савета у вези с дојењем. Посебан модул обуке одржала је вршњачка саветница за дојење из Немачке, која је своје дугогодишње искуство у раду са трудницама, породиљама и мамама одојчади пренела полазницама тренинга кроз специјално осмишљену радионицу.

У овом тренутку вршњачко саветовалиште за дојење чини укупно седам саветница из Београда, Бруса, Крушевца и Новог Сада. Све саветнице прошле су тренинг у организацији Удружења РОДИТЕЉ а неке

од њих су додатно и у процесу доедукације и акредитације у највећој светској организацији која се искључиво бави вршњачким саветовањем у промоцији и подршци дојења – La Leche League.

Интернет саветовање у оквиру Вршњачког саветовалишта за дојење Удружења РОДИТЕЉ, прошло је неколико фаза пратећи интензивни развој Интернета и друштвених мрежа у протеклих пет година. Савети су у првом тренутку нуђени путем мејла као и преко неколико дискусионих форума намењених родитељима. Развојем друштвених мрежа и све већом популарношћу Фејсбука, саветнице Удружења РОДИТЕЉ почеле су да дају и савете у оквиру групе посвећене промоцији дојења у којој се свакодневно постави и одговори на већи број питања везаних за проблеме и недоумице у дојењу. Осим тога, у функцији је још увек и саветовање путем мејла, а савет је могуће добити и преко специјализованог сајта намењеног дојењу који је Удружење РОДИТЕЉ пустило у рад током ове године.

Интернет саветовање одиграло је кључну улогу у иницијалном успостављању услуга Вршњачког саветовалишта за дојење Удружења РОДИТЕЉ и омогућило да се оно развије, временом оснажи и прерасте у једно од најразвијенијих вршњачких саветовалишта на територији Србије. Успешан модел развоја и рада саветовалишта који је Удружење имало, може се пренети и искористити у бројним другим областима у којима се вршњачко саветовање показало по литератури као ефикасан модел рада (као групе подршке код различитих медицинских проблема како за оболеле тако и за породице оболелих, у превенцији АИДСа и сличних обољења, приликом рада са старијима који користе информационе технологије, а којих је из дана у дан све више и др.). Посебне могућности носи овакав рад са младима, будући да су се вршњачка саветовалишта овог типа показала као изузетно ефикасна у раду са адолесцентима (Ерхард, 1999), а могу бити примењена у различитим сферама од превенције наркоманије и сексуално преносивих болести, до програма подршке младима жртвама насиља, сексуалним мањинама и сл.

Литература:

1. Anderson, A.K., Damio, G., Young, S., Chapman, D.J. Pérez-Escamilla, R., (2005): A randomized trial assessing the efficacy of peer counseling on exclusive breastfeeding in a predominantly Latina low-income community. *Arch Pediatr Adolesc Med.* 159, 836-841.
2. Aten, M.J., Siegel, D., Enaharo, M., Auinger, P. (2002): Keeping middle school students abstinent: outcomes of a primary prevention intervention. *Journal of Adolescent Health* , 31(1), 70-78.

3. Carr R (1984): The *theory* and practice of peer helping. Victoria, BC: *Peer Resources*.
4. De Rosenroll, D.A., Saunders, G.A., & Carr, R.A. (1992): The mentor program development resource kit. Victoria, B.C.: *Peer Resources*.
5. Erhard, R., (1999): Peer-led and adult-led programs--student perceptions. *Journal of Drug Education*, 29 (4), 295 – 308.
6. Ferguson, S.L. (1998): Peer counseling in a culturally specific adolescent pregnancy prevention program. *Journal of Health Care for the Poor and Underserved*, 9 (3) 322-340.
7. Goldman, M.B. (2006): The benefits of being a senior Peer counsellor. University of Massachusetts Amherst, AAT 3212730.
8. Hodges, J. S. & Keller, M. J. (1999): Visually impaired students' perceptions of their social integration in college. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 93, 153-165.
9. Jung, A., Anthony, K.; Nagel, D. (2011): Review of therapy online: A practical guide.
10. *British Journal of Guidance & Counselling*, 39 (1), 106-108.
11. Rickert V.I., Jay M.S., Gottlieb A.(1991): Effects of a peer-counseled AIDS education program on knowledge, attitudes, and satisfaction of adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 12 (1), 38-43.
12. Rummel-Kluge,C., Stiegler-Kotzor, M., Schwarz, C., Hansen, P. (2008): Peer-counseling in schizophrenia: Patients consult patients. *Patient Education and Counseling* 70 (3).
13. Smith, T. Tobin, S., & Toseland, R.W. (1992): Therapeutic processes in professional and peer counseling of family caregivers of frail elderly people. *Social Work* 73(4), 345-351.
14. Yeha, C. Tai, C., Chiang, L., Droste C.M., Spelliscyf, D., Carterd, R. Changd, Y. (2008): Development, content, process and outcome of an online peer supervision group for counselor trainees. *Computers in Human Behavior* 24(6) 2889-2903

ПРОМОЦИЈЕ, ПРЕГЛЕДИ, ИСКУСТВА

Татијана Грнчарски
Покрајински завод за социјалну заштиту
Нови Сад

СОЦИЈАЛНО ПРЕДУЗЕТНИШТВО – МОГУЋНОСТ И ИЗАЗОВ ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Резиме

Од изузетног значаја за социјалну заштиту је благовремено предузимање одређених активности у подизању свести о могућностима које социјално предузетништво пружа појединцима и заједници и подизању капацитета за његов развој.

Овај текст је скроман допринос у заступању и подржавању оснивања социјалних предузећа у Србији као и њиховој промоцији.

Кључне речи: одрживи развој, социјални проблеми, партиципативност, активација

*
* *

1. О социјалним предузећима

Социјално предузеће се дефинише као „предузеће које је пре свега оријентисано на решавање социјалних проблема и које вишак вредности реинвестира првенствено у те сврхе, било у своју делатност, било у заједницу”.

Социјална предузећа користе снагу тржишта како би решила критичне друштвене или еколошке проблеме. Примењујући економске принципе пословања, ова предузећа решавају проблеме са којима се друштво не суочава или се не може суочавати на одговарајући тј. ефикасан начин, користећи инструменте који се примењују у јавном сектору.

Једноставније речено социјално предузеће је:

- **Профитабилно** – има редовне активности од којих остварује приходе у форми пружања услуга или производње и продаје
- Има **ограничени профит** зато што поставља социјалне циљеве испред пословне политике
- Има **друштвено корисне** циљеве
- Остварени профит користи за **решавање друштвених или проблема у вези са животном средином.**

Да би социјална предузећа остварила свој циљ треба да постоје одређени предуслови за њихово оснивање:

- треба да су везани за одређену регију тј. да имају утемељност у **локалној заједници**
- неопходно је да постоји присна веза између социјалног предузећа и људи који живе у тој заједници
- да су погодан инструмент за подстицање локалног развоја
- не смеју да теже да замене локалне институције, нити тржиште, већ да створе нове начине за остваривање добробити заједнице.

Тако утемељена социјална предузећа могу да испуне следеће циљеве: оспособе и врате тешко запошљиве категорије становништва на тржиште рада, остваре радну и социјалну интеграцију ове категорије становништва, учине добробит за заједницу или одређену групу и **доприне су смањењу сталних и неодрживих давања за социјалну заштиту.**

Изузетан значај социјалних предузећа је у отварању могућности социјалног укључивања и преласка са пасивне на активну подршку сиромашним породицама и појединцима, посматрање појединца као потенцијала а не као трошка друштва, подстицање партиципације и активације појединаца и унапређење квалитета живота у заједници.

Концепт социјалног предузетништва треба да буде изазов за систем социјалне заштите јер он доприноси њеном одрживом развоју. Како социјално предузетништво снажно доприноси смањењу сиромаштва, социјалној инклузији и одрживом развоју друштва, примена овог концепта треба да допринесе решавању социо-економских проблема припадника **најугроженије** популације у Србији што свакако доприноси решавању одређених проблема са којима се сусреће и систем социјалне заштите у Србији.

Снага коју треба препознати у оснивању социјалних предузећа јесте да она могу да ојачају привреду, отворе нова радна места и реше социјалне проблеме. Она могу да преиспитују неке од **актуелних политика** и помажу Влади да унапреди начин организације и пружања јавних услуга.

Социјална предузећа, такође, могу да допринесу унапређењу **етичких стандарда** пословања као и да подстакну **друштвене одговорности корпорација**. Социјални предузетници су доказ да финансијски успех не треба да искључује **одговорно понашање** према друштвеној заједници и животној средини.

2. Да ли је систем социјалне заштите препознао свој интерес у развоју социјалног предузетништва?

У систему социјалне заштите није у довољној мери препозната могућност коју пружају социјална предузећа. Истовремено, социјално предузетништво није довољно препознато у Србији, јер још увек постоји доста **недоумица и незнања** о могућностима и предностима социјалне економије, односно социјалног предузетништва. Међутим, не можемо рећи да интерес и заинтересованост глобално не постоји у нашем друштву. Довољна заинтересованост постоји код дела привредног и невладиног сектора.

Док се у развијеним земљама Европе еволуција социјалних предузећа више везује за **иновативне методе** у организацији социјалних услуга, у земљама региона расправа о социјалним предузећима почиње када се проналазе нове могућности за **решавање проблема незапослености, сузбијања сиромаштва, или, пак, када се говори о реформи у оквиру социјалне политике**.

Повезивање свих заинтересованих друштвених актера је предуслов за утемељење социјалног предузетништва у Србији. Оно треба да буде изазов, а не оруђе за „гашење пожара“.

Када проблеме које имамо и са којима се суочавамо претворимо у изазове, видокруг за задовољење потреба рањивих група шири се и ствара могућност да се удружени чланови потпуније остварују, да остваре своје **социјалне и економске потребе** или, пак, да помогну онима који су **угрожени** (особе са инвалидитетом, уживаоци дрога, старије особе, бивши затвореници, особе са сметњама у менталном развоју, мигранти...).

Предности социјалних предузећа над класичним програмима су: **мањи степен бирократизације, већа емпатија, уштеда средстава, индивидуализовани приступ ближи корисницима**.

3. Где систем социјалне заштите треба да види свој интерес?

Пре свега у развијању система активне социјалне политике. Она доприноси одрживом развоју социјалне заштите.

Област социјалне заштите треба искористити за развој социјалних предузећа кроз постојеће ресурсе. Једна од врло значајних активности у овој фази развоја социјалног предузетништва је промоција социјалних предузећа кроз подизање свести грађана о потреби деловања социјалних предузећа и улози коју обављају у друштву.

Социјална предузећа могу да задовоље индивидуализован приступ који је ближи корисницима и њиховим потребама, а то је и један је од стратешких праваца развоја система социјалне заштите, као и стварање могућности за реализацију принципа партиципације и активације корисника новчане социјалне помоћи. Смањење броја корисника који примају новчану социјалну помоћ, кроз њихову активацију, треба да буде један од приоритета одрживог развоја социјалне заштите.

Оснивање и развој социјалног предузетништва ствара нову могућност у решавању проблема корисника социјалне заштите, на један активан и партиципативан начин, У исто време социјално предузетништво пружа могућност психолошке реинтеграције корисника у друштво, што доприноси његовом остварењу као равноправном и пуноправном члану друштвене заједнице.

Нови Закон о социјалној заштити даје могућност и подстицај за иновативне услуге у систему социјалне заштите и те механизме свакако треба искористити и у развоју социјалног предузетништва.

Улога социјалне заштите треба да буде видљива и у мапирању рањивих категорија у нашем друштву, као и у одређивању приоритета у пружању подршке том делу популације. Од изузетног значаја је и повезивање и остваривање сарадње са социјалним предузећима на одређеној територији, због размене искустава и примера добре праксе.

Активно учешће социјалне заштите треба да буде и у процесу израде „Оквир за развој социјалног предузетништва у Србији”, у којем би била приказана теоријска схватања и практична искуства о социјалном предузетништву, концепт и практични предлози за развој социјалног предузетништва у Србији. Да би постигли потпун интерес кроз социјално предузетништво, социјална заштита треба да буде укључена у све фазе стварања предуслова за оснивање социјалних предузећа.

Повезивање и заједничко деловање јавног сектора с приватним сектором у производњи јавних производа или пружању јавних и/или социјалних услуга треба да буде један од задатака социјалне заштите. Пружаоцима социјалних услуга треба обезбедити стручну подршку приликом оснивања социјалних предузећа. Да би се развио систем активне социјалне политике неопходно је да се социјална заштита укључи и допринесе едукативној и радној интеграцији корисника са намером да се

4. Главни проблеми који могу бити ометајући фактор у оснивању социјалних предузећа

Највећи проблеми и препреке оснивању социјалних предузећа су:

- Неповољан законски оквир – правни оквир Републике Србије не познаје или недовољно јасно дефинише социјална предузећа као организације
- Социјална предузећа нису довољно видљива – не постоји довољан степен знања о потенцијалима овог сектора (у Србији није признат као сектор)
- Мањак финансијских средстава. Велики број социјалних предузећа је у неповољном положају, будући да њихови циљеви делимично зависе од интереса донатора.
- Приходи остварени од тржишних делатности углавном се троше на одржавање организације и нови производни циклус, а не на развој организације и постизање социјалних циљева.

5. Закључак

- У јавном сектору нема довољно материјалних средстава за реализацију програма који би обухватили различите циљне групе са специфичним потребама,
- не нуде се довољно прилагођена и прихватљива решења,
- неопходно је подржати развој и оснивање социјалних предузећа, која преузимају социјалну одговорност за један део популације где је неопходно уложити потребне напоре,
- омогућити једноставније процедуре и остваривати подстицај за јачање социјалне кохезије.

6. Препорука

Велики број институционалних аранжмана тренутно је у процесу реформе. Снажније лобирање могло би да допринесе да социјална предузећа постану један од актера у систему социјалне заштите.

Литература:

1. Цвејић, С., Бабовић, М., Вуковић, О., (2008): Мапирање социјалних предузећа у Србији, UNDP
2. Колин, М., Пауновић, Ж., (2007): Непрофитни сектор и социјална предузећа, Београд, Факултет политичких наука

ИЗ РАДА УДРУЖЕЊА

Славица Милојевић
Републички завод за социјалну заштиту

„ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ“ Одржан 5. Сабор стручних радника социјалне заштите

Удружење стручних радника социјалне заштите, од 18. до 20. октобра 2011. године, организовало је 5. Сабор запослених у социјалној заштити, који је програмски и тематски био оријентисан према одрживом развоју социјалне заштите. На Сабору је учествовало око 200 учесника, представника система социјалне заштите, као и организација цивилног друштва.

Програмски и тематски, 5. Сабор био је оријентисан према одрживом развоју социјалне заштите, те су сходно томе излагачи представили националне и европске трендове развоја.

Сузана Пауновић, помоћник министра рада и социјалне политике, говорила је о квалитету услуга у социјалној заштити и неопходним претпоставкама за успостављање и одржавање квалитета услуга. Као четири најзначајнија ослоња на којима почива квалитет социјалних услуга, помоћница је истакла Закон о социјалној заштити и са њим усаглашена подзаконска акта, стварање услова за почетак рада Коморе социјалне заштите, даљи развој услуга социјалне заштите и обезбеђивање одрживости услуга социјалне заштите. У оквиру представљања ова четири ослоња на којима почива развој, помоћница министра је чланове удружења подсетила на остварене резултате и подршку Министарства рада и социјалне политике локалним самоуправама и установама социјалне заштите у спровођењу програмских активности током 2011. године.

Проф. др Мирослав Бркић упознао је учеснике Сабора са процесом лиценцирања стручних радника и пружалаца социјалних услуга, као једног од предуслова за увођење система квалитета. Проф. Бркић говорио је о томе како се лиценца стиче и на основу којих критеријума, ко издаје лиценцу и како се лиценца обнавља, као и који су изазови са којима ће се

Јелена Марковић из Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва представила је изазове социјалне политике у Србији данас. Представљен је актуелни социјално-развојни контекст у нашој земљи, са посебним освртом на демографска кретања и с њима повезану потребу развоја интегрисаних социјално-здравствених услуга, као и потреба за унапређењем професионалних и управљачких капацитета за пружање услуга у заједници. Посебан део излагања, Јелена Марковић посветила је представљању европског социјалног модела и изазовима са којима се наша земља суочава у процесу повећања социјалне укључености и постепеног смањивања сиромаштва.

Републички завод за социјалну заштиту представио је Базу података о локалним социјалним услугама, прве резултате који говоре о степену развијености локалних социјалних услуга и њиховој географској заступљености, као и перспективе даљег развоја ове базе података.

Љиљана Станковић из Центра за развој услуга социјалне заштите „Кнегиња Љубица” Крагујевац представила је искуства Града Крагујевца у дефинисању локалног плана акције за четири друштвене групе погођене сиромаштвом и из њега проистекле потребе за формирањем центра за развој локалних социјалних услуга. Потом је представљен поступак оснивања центра, његова организациона структура и принципи на којима се заснива развој услуга социјалне заштите у Крагујевцу, као и изазови на које је потребно одговорити у наредном периоду.

Улогу система социјалне заштите у развоју социјалног предузетништва представила је Татијана Грнчарски из Покрајинског завода за социјалну заштиту. Представљене су основне претпоставке за развој социјалних предузећа и циљеви и концепт социјалног предузетништва, као и улоге система социјалне заштите у његовом развоју.

*
* *

Овогодишњи Сабор био је и изборног карактера и у присуству око 200 чланова Удружења, изабрани су нови чланови Скупштине и нови органи управљања за мандатни период 2011 – 2015. година.

Ова програмска целина Сабора отпочела је Извештајем о раду Удружења између два сабора који је поднела Србијанка Ђорђевић, председник Удружења у претходном сазиву. Представљен је резиме развоја Удружења од његовог оснивања 1994. године до данас, са посебним освртом на остварене резултате у периоду између два сабора.

Након представљања остварених резултата, у складу са Одлуком Комисије за доделу републичких награда, овогодишњим добитницима уручена су признања. Републичке награде за 2010. годину добили су:

У категорији установа Прву републичку награду за 2010. добио је Центар за социјални рад Краљево.

У категорији појединаца Републичке награде за 2010. су добили:

1. Прва републичка награда, Дражовић Светлана, директорка ЦСР Краљево
2. Друга републичка награда, Митровић Радмила, директорка Дома за децу и омладину” Станко Пауновић” Неготин
3. Трећа републичка награда, Аврамовић Љубица, социјална радница, ЦСР Варварин и Ћићевац.

На 5. Сабору је изабрана и Скупштина Удружења која ће у наредном мандатном периоду (2011 – 2015.) креирати политику Удружења. За председника Скупштине Удружења изабран је Момир Борић, директор Центра за социјални рад Крагујевац, а за заменицу председника Скупштине је изабрана Ковиљка Јовичић, директорка Дома за старе у Смедереву.

Изабран је и Управни одбор Удружења који броји 15 чланова, а за председника Управног одбора Удружења изабран је Видоје Радуловић, социолог СОС Дечје село из Сремске Каменице. Заменик председника УО је Драгојло Минић, директор ЦСР Трстеник.

Надзорни одбор Удружења броји 5 чланова, а за председника је изабран Миодраг Надашкић, директор ЦСР Смедерево.

Секретар Удружења у наредном мандату је Живорад Гајић, директор Републичког завода за социјалну заштиту.

*
* *

Пети Сабор Удружења стручних радника социјалне заштите Србије протекао је у атмосфери међусобног разумевања и уважавања, заснованог на уверењу да ћемо заједничким ангажовањем наставити да доприносимо развоју социјалне заштите и унапређивању професионалних компетенција и друштвеног положаја свих запослених у систему социјалне заштите.

УПУТСТВО АУТОРИМА

Часопис „Актуелности“ настао је као одговор на потребу да се савремена теоријска, методолошка и практична сазнања од значаја за развој и унапређење система социјалне заштите учине доступна свим заинтересованим социјалним актерима. Објављују се изворни радови и преводи одабраних текстова који су од значаја за разумевање савременог социјалног рада. Такође, део страница часописа посвећен је размени информација, приказима стручних скупова и приказима књига и часописа из области социјалне политике и социјалног рада, као и других хуманистичких и друштвених наука од значаја за социјални рад.

Аутори своје прилоге за објављивање у часопису треба да шаљу **искључиво** електронским путем, на е-маил адресу Редакције aktuelnosti@gmail.com

Формат: Word

Језик: Српски

Писмо: Ћирилица

Фонт: Times New Roman, величина слова 12

Текст:

Оптимална дужина текста је 15 до 18 страница, куцано проредом 1,5. Текст треба припремити тако да свака страница буде нумерисана. На насловној страници треба навести наслов рада, академску титулу, име и презиме аутора, институцију у којој је аутор запослен, место, приватну или службену контакт адресу (поштанску и електронску), број телефона. Уколико рад има више аутора, за сваког појединачног аутора треба навести све наведене податке. На другој страници треба навести наслов рада и резиме, с кључним речима. Табеле треба означити одговарајућим бројем и насловом који их јасно објашњава. Графички прикази треба да имају наслов и легенду која прати приказ. Такође, имајте на уму да часопис није у боји, те је графиконе потребно прилагодити томе. Страни изрази, укључујући називе докумената и институција на страном језику пишу се

Година XII • Број 7–8/2011
курзивом – нпр. *Bullying, National Association of Social Workers* и сл. Сва наглашавања у тексту врше се **подебљаним словима**. Подвлачења или различити фонтови се у текстовима **не користе**.

Резиме:

Треба да буде сачињен у највише 20 редова и да на крају има три до пет кључних речи. Када је реч о тексту у којем се даје приказ емпиријског истраживања, поред имена и презимена аутора и наслова рада, резиме треба да садржи и: значај проблема или теме која се обрађује, циљеве, задатке, примењене методе, пресек добијених резултата и закључке. Ако је реч о теоријским радовима, треба навести значај проблема или теме, основна теоријска полазишта, најважније елементе аналитичке разраде и закључке.

Коришћена литература – референце:

Позиве на литературу треба давати у тексту, у заградама, а избегавати фусноте за навођење библиографских података. Фусноте треба користити, ако је то нужно, за коментаре и допунски текст. У позиву на литературу наводи се презиме аутора и година издања извора на који се позивамо, на пример: (Јанковић, 2008.). Уколико је реч о навођењу докумената, наведи се пун назив документа и година издања. Ако је реч о прецизном наводу или цитату, треба укључити и број странице, односно: (Јанковић, 2008.: 24). Ако се наводе документи, онда се то чини на следећи начин: (Закон о социјалној заштити, 2009, чл. 7, ст. 1). Имена страних аутора дају се тако што се у тексту наведе најпре име у транскрипцији, а у загради се напише име у оригиналу. На пример: Прајс (Price). Уколико се наводи више аутора, у загради се наводи презиме првог аутора и скраћеница и сар.

Коришћена литература:

На крају рада се наводи попис свих извора који су наведени у тексту. Литература се наводи абецедним редом и то на следећи начин:

1. Адлер А., (1977): О нервозном карактеру, Београд, Просвета
2. Милосављевић М. (1993): Роми и девијације, Друштвене промене и положај Рома, Зборник радова, Београд, САНУ и Институт за социјалну политику
3. Gould, N. (2004): Qualitative research and social work: the methodological repertoire in a practice-oriented discipline. In:

Lovelock, R., Lyons, K. & Powell, J. (eds.), Reflecting on social work – Discipline and profession. Farnham: Ashgate Publishing, 130-145.

4. Муслић, Љ., Руцац, С. & Ајдуковић, М. (2009). Сензибилност за насиље над старијима код студената: Могућност интервенција кроз наставни програм. Љетопис социјалног рада, 16 (1), 51-67.
5. Породични закон (2005): Службени гласник РС, бр.18/2005

При навођењу извора с веб (интернет) страница потребно је навести тачан датум посете страници. На пример:

6. http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=81&Itemid=145 Посећено 28. 12. 2009.

Процена радова:

Текстови које аутори доставе подвргавају се рецензији, а Уредништво ће ауторе обавестити о резултатима процене, могућим сугестијама и предлозима за дораду текста пре објављивања. Уредништво задржава право да добијени текст прилагоди пропозицијама часописа и стандардима књижевног језика.

Рукописи се не враћају.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364.62(497.11)

АКТУЕЛНОСТИ : билтен Удружења стручних
радника социјалне заштите Републике Србије
Главни и одговорни уредник Томислав Крговић
Vol. 1, br. 1 (2000) – Београд
(Марије Бурсаћ 49): Удружење стручних радника
социјалне заштите Републике Србије, 2000 -
(Београд : Чигоја штампа). – 24 cm

Двомесечно

ISSN 1451-3129 = Актуелности – Удружење
стручних радника социјалне заштите Србије
COBISS.SR-ID 177748999